

MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**1980 SONRASI TÜRKİYE SOLUNUN SİYASAL İSLAM'A İLİŞKİN
TUTUMU/DEĞERLENDİRMELERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEZGİN KARA

DOÇ. DR. ÖZLEM ŞAHİN GÜNGÖR

06, 2012
MUĞLA

MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**1980 SONRASI TÜRKİYE SOLUNUN SİYASAL İSLAM'A İLİŞKİN
TUTUMU/DEĞERLENDİRMELERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEZGİN KARA

DOÇ. DR. ÖZLEM ŞAHİN GÜNGÖR

06, 2012
MUĞLA

MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

1980 SONRASI TÜRKİYE SOLUNUN SİYASAL İSLAM'A İLİŞKİN
TUTUMU/DEĞERLENDİRMELERİ

SEZGİN KARA

.....Sosyal..... Bilimleri Enstitüsünde
"Yüksek Lisans"

Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 15.06.2012
Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 08.06.2012

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Özlem ŞAHİN ALIOĞR
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Fatih Türe
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Fatih Güneş

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Namık Kemal Öztürk

06, 2012
MUĞLA

TUTANAK

Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 23.05.2012 tarih ve 5575 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 23/4 maddesine göre, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek lisans öğrencisi ..... Sezgin Kaya .....'nın "1980 Sonrası Türkiye Solunun Siyasal İslam'a İlişkin Tutumu/Değerlendirmeleri" adlı tezini incelemiş ve aday 8.6.2012 tarihinde saat 10.00 da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin PASARLI.. olduğuna U.S. ZİRALI ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Özlem ŞAHİN GÜROĞLU

Üye

Yrd. Doç. Dr. Fatih Töre

Üye

Üye

Yrd. Doç. Dr. Fatih Günpör

Üye

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum "1980 Sonrası Türkiye Solunun Siyasal İslam'a İlişkin Tutumu/Değerlendirmeleri" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

15.10.61.2012

ADI SOYADI

İMZASI

Sezen Khat
SK

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

Soyadı: KARA
Adı: SEZGİN

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe: 1980 SONRASI TÜRKİYE SOLUNUN SİYASAL İSLAM'A İLİŞKİN
TUTUMU/DEĞERLENDİRMELERİ

Y. Dil: AFTER 1980 ATTITUDE AND REVIEWS ABOUT POLITICAL İSLAM TO LEFT PARTIES IN
TURKEY

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

X

O

O

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite :MUĞLA ÜNİVERSİTESİ

Fakülte :

Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :08.06.2012

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı :GÜNGÖR, ÖZLEM ŞAHİN

Ünvanı :DOÇ. DR.

TEZİN YAZILDIĞI DİL: TÜRKÇE

TEZİN SAYFA SAYISI:166

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1.1980 ÖNCESİ SOL/SOSYALİST PARTİLERİN DİN-SİYASET İLİŞKİSİNE BAKIŞI

2.1980 SONRASI SOL/SOSYALİST PARTİLERİN DİN-SİYASET İLİŞKİSİNE BAKIŞI

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER :

1.SOL/SOSYALİST PARTİLER

2.SİYASAL İSLAM

3.DİN

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:

1.LEFT/SOCİALİST PARTİES

2.POLİTİCAL İSLAM

3.RELİGİON

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum	☐
2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir	☒
3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezim tamının fotokopisi alınabilir	☐

Yazarın İmzası : Sezgin KARA

Tarih : 15.06.2012

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	V
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1980 ÖNCESİ SOLUN SİYASAL İSLAM' A BAKIŞI

1. CUMHURİYETİN KURULUŞ YILLARINDA DİN SİYASET

İLİŞKİSİ.....	3
1.1 MEŞRUTİYET DÖNEMİ.....	4
1.1.1 OSMANLI SOSYALİST FIRKASI.....	4
1.1.2 OSMANLI SOSYALİST FIRKASI PARİS ŞUBESİ (II. OSMANLI SOSYALİST FIRKASI).....	5
1.2 MÜTAREKE DÖNEMİ.....	7
1.2.1 TÜRKİYE SOSYALİST FIRKASI.....	7

1.2.2 1917 SOVYET DEVRİMİ.....	8
1.3 MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ.....	9
1.3.1 YEŞİL ORDU.....	10
1.3.2 HALK ZÜMRESİ.....	11
1.3.3 (RESMİ) TÜRKİYE KOMÜNİST FIRKASI.....	11
1.3.4 TÜRKİYE İŞÇİ ÇİFTÇİ SOSYALİST FIRKASI.....	12
1.3.5 (GİZLİ) TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ.....	13
1.3.6 TÜRKİYE HALK İŞTİRAKİYUN FIRKASI.....	15
2. TEK PARTİ DÖNEMİ.....	16
2.1 1923- 1930 ARASI DİN POLİTİKALARI.....	17
2.1.1 ŞEYH SAİT İSYANI.....	19
2.1.1.1 Takrir-i Sükun Kanunu ve Sola Etkisi.....	20
2.2 TEK PARTİ DÖNEMİ'NDE SOSYALİST ÖRGÜTLENME...21	
2.3 1930- 1946 ARASI DÖNEM.....	22
2.3.1 LAİKLİK.....	23

2.4 1930- 1946 ARASI DÖNEMDE SOSYALİST HAREKETLER.	24
2.5 II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ.....	25
2.6 1946- 1950 ARASI SOSYALİST PARTİLER.....	26
2.6.1 TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ.....	26
2.6.2 TÜRKİYE SOSYALİST PARTİSİ.....	27
2.6.3 TÜRKİYE SOSYALİST EMEKÇİ VE KÖYLÜ PARTİSİ.....	28
3. DEMOKRAT PARTİ VE DİNİN SİYASALLAŞMASI.....	28
3.1 1950'Lİ YILLARDA SOLUN POLİTİKALARI.....	29
3.1.1 TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ.....	33
3.1.2 HİKMET KIVILCIMLI VE VATAN PARTİSİ.....	34
3.1.2.1 Hikmet Kıvılcımlı'nın Din Yorumu.....	35
4. 1960 DARBESİ VE TÜRKİYE'DE SOL HAREKETLERİN YÜKSELİŞİ.....	37
4.1 SINIF POLİTİKALARI VE DİN.....	39

4.1.1 YÖN- DEVRİM HAREKETİ.....	40
4.1.1.1 Devrim Dergisi.....	41
4.1.2 MİLLİ DEMOKRATİK DEVRİM.....	43
4.2 TİP'İN KURULUŞU VE MECLİS'E GİRİŞİ.....	45
4.3 1968 ÖĞRENCİ HAREKETLERİ VE TOPLUMA	
YAKLAŞIMI.....	47
4.4 SAĞDA YAŞANAN AYRILIK VE MİLLİ NİZAM	
PARTİSİ'NİN OLUŞUMU.....	49
5. 1971 ASKERİ MUHTIRASI: ÇOK PARÇALI YAPININ	
OLUŞUMU.....	51
5.1 THKP-C.....	52
5.2 THKO.....	53
5.3 TKP/ML.....	54
5.4 DEVRİMCİ YOL.....	55
5.5 II. TİP.....	57

5.6 TKP.....	58
5.7 SENDİKAL MÜCADELE: DİSK.....	59
6. CHP İKTİDARI VE MSP.....	60
7. MİLLİYETÇİ CEPHE (MC) HÜKÜMETLERİ.....	62

İKİNCİ BÖLÜM

1980 SONRASI SOLUN SİYASAL İSLAM'A BAKIŞI

1. 12 EYLÜL ASKERİ MÜDAHALESİ VE SOLA ETKİSİ.....	65
2. ANAP İKTİDARI, YENİ SAĞ POLİTİKALAR VE TÜRK İSLAM SENTEZİ.....	66
3. SOLUN YENİDEN ÖRGÜTLENME ÇABALARI.....	68
3.1 TBKP.....	69
3.2 İŞÇİ PARTİSİ.....	72
3.3 EMEP.....	74
3.4 ÖZGÜRLÜK VE DAYANIŞMA PARTİSİ.....	75
3.5 SOSYALİST DEMOKRASİ PARTİSİ.....	77

3.6 İŞÇİLERİN SOSYALİST PARTİSİ.....	78
3.7 TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ.....	79
3.8 EMEKÇİ HAREKET PARTİSİ.....	80
3.9 DEVRİMCİ SOSYALİST İŞÇİ PARTİSİ.....	81
3.10 DEVRİMCİ İŞÇİ PARTİSİ.....	82
3.11 BARIŞ VE DEMOKRASİ PARTİSİ.....	83
4. SHP- DYP KOALİSYONU VE SİVAS OLAYLARI.....	85
5. 28 ŞUBAT SÜRECİ VE SOLUN TAVRI.....	89
5.1 28 ŞUBAT MUHTIRASI.....	90
5.2 SOLUN 28 ŞUBAT MUHTIRASI'NA BAKIŞI.....	91
5.2.1 İP.....	91
5.2.2 EMEP.....	92
5.2.3 ÖDP.....	93
5.2.4 SDP.....	94
5.2.5 SP.....	95

5.2.6 TKP.....	95
5.2.7 EHP.....	97
5.2.8 DSİP.....	97
5.2.9 DİP.....	99
5.2.10 BDP.....	100
6. DSP- MHP- ANAP KOALİSYONU DÖNEMİ.....	101
6.1 SOSYALİST PARTİLERİN TÜRBAN KONUSUNDA	
DEĞERLENDİRMELERİ.....	102
6.1.1 İP.....	102
6.1.2 EMEP.....	103
6.1.3 ÖDP.....	104
6.1.4 SDP.....	105
6.1.5 SP.....	106
6.1.6 TKP.....	107
6.1.7 EHP.....	108

6.1.8 DSİP.....	109
6.1.9 DİP.....	110
6.1.10 BDP.....	111
7. AKP İKTİDARI VE SOL.....	113
7.1 AKP'NİN LAİKLİK'E BAKIŞI.....	114
7.2 SOL PARTİLERİN AKP'YE BAKIŞI.....	116
7.2.1 İP.....	116
7.2.2 EMEP.....	117
7.2.3 ÖDP.....	118
7.2.4 SDP.....	118
7.2.5 SP.....	119
7.2.6 TKP.....	120
7.2.7 EHP.....	121
7.2.8 DSİP.....	121
7.2.9 DİP.....	122

7.2.10 BDP.....	123
8. SOL PARTİLERİN SİYASET- DİN İLİŞKİSİ	
DEĞERLENDİRMELERİ.....	124
8.1 TKP'DE YAPILAN GÖRÜŞMELER.....	124
8.2 EMEP'TE YAPILAN GÖRÜŞME.....	127
8.3 ÖDP'DE YAPILAN GÖRÜŞME.....	128
8.4 DSİP'TE YAPILAN GÖRÜŞME.....	129
8.5 DİP'TE YAPILAN GÖRÜŞME.....	131
8.6 SDP'DE YAPILAN GÖRÜŞME.....	132
8.7 SP'DE YAPILAN GÖRÜŞME.....	134
8.8 İP'DE YAPILAN GÖRÜŞMELER.....	135
8.9 EHP'DE YAPILAN GÖRÜŞME.....	137
8.10 BDP'DE YAPILAN GÖRÜŞMELER.....	138
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	146
KAYNAKÇA.....	150

ÖNSÖZ

Bu tezin her aşamasında yardımlarını ve desteğini üzerimden hiç eksik etmeyen tez danışmanım Doç. Dr. Özlem Şahin Güngör'e çok teşekkür ederim. Değerli görüşleri için savunma jürilerim Yrd. Doç. Dr. Fatih Güngör ve Yrd. Doç. Dr. Fatih Türe'ye teşekkür ederim. Ayrıca parti yöneticileri ile yaptığım görüşmelerin gerçekleşmesinde büyük yardımı olan Prof. Dr. Mehmet Türkay'a, eski danışmanım Prof. Dr. Eren Deniz Tol'a ve görüşme yaptığım tüm parti yöneticilerine de teşekkürü bir borç bilirim.

Maddi manevi yanımda olan, teşvikleri ve sabırları dolayısıyla sonsuz minnet duyduğum babaanneme, anneme, babama ve kardeşime tüm içten duygularıyla sonsuz teşekkür ederim.

Hayatımda oldukları için kendimi çok şanslı hissettiğim tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim. Kişiliğimin, sorularımın oluşumunda büyük katkısı olan, çok erken kaybettiğimiz canım abim, dostum, hocam Tarık Can'a ne kadar teşekkür etsem azdır.

ÖZET

20. yüzyılda Türkiye’de izlenen önemli politikalarından biri ülkeyi laikleştirme çalışmalarıdır. Osmanlı Devleti’nin son döneminde başlayan, cumhuriyetin ilanından artarak devam eden bu çalışmalar devlet kontrolünde gerçekleştirilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı kurumu bu amaca yönelik olarak kurulmuştur. Dinin siyasallaşması, toplumsallaşmasına karşı durulmuş, sadece bireylerin vicdanında yaşaması gerektiği üzerinde durulmuştur. Devletin din üzerine yer yer baskıya dönüşen politikaları halkta tepkilere yol açmıştır.

Cumhuriyet döneminde 1940’lı yıllardan itibaren aktif siyaset üretmeye başlayan İslamcılar DP ve AP içerisinde politikalar yürütmüştür. MNP’nin kurulmasıyla kendi örgütsel yapılarını oluşturmuşlardır. İslamcı hareket 1970’li yılların ortalarından itibaren sağ, milliyetçi partilerle işbirliği yapmış, koalisyon hükümetleri kurmuştur. 1980 darbesi sonrası yükselen İslamcı hareketler, 1990’lı yıllarda iktidara gelmiştir. İslamcı hareketlerin yükselişi türban vb birçok dini konuyu tartışmaya açmıştır.

Türkiye sol/sosyalist hareketi, 1910 yılından beri siyasi parti faaliyetlerini sürdürmektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan önce, din ile sosyalizmi bir araya getirmeye dönük politikalar üretilmeye çalışılmıştır. Cumhuriyetin kuruluşunun ardından devletin laiklik politikalarına tam destek verilmiştir. 1980 öncesi süreçte Hikmet Kıvılcımlı dışında sol/sosyalist partilerden kapsamlı bir din, dinin siyasallaşması yorumu yapılmamıştır. Özellikle 1960- 1980 yılları arasından kitleleşen ve örgütsel çalışmalarını arttıran sol/sosyalist hareketin dine, dinin siyasallaşmasına bakışı devletin bu konudaki ilkelerine paraleldir. Sol/sosyalist partilerin büyük çoğunluğu laikliğe büyük önem vermişler, dinin siyasallaşmasına karşı durmuşlardır.

1980 sonrası süreçte İslamcı hareketlerin yükselişi sol/sosyalist partiler tarafından farklı yaklaşımlarla değerlendirilmiştir. Özellikle 28 Şubat süreci ve türban ilgili değerlendirmeler partilerin yaklaşımlarındaki farklılığı en net ortaya koyan olay olmuştur. 1980 sonrası sol/sosyalist partilerin çoğu 1980 öncesi sol/sosyalist partiler gibi dinin siyasallaşmasına, toplumsallaşmasına karşı durmuşlardır. AKP döneminde din üzerine politikalar uygulanmaya devam edilirken, sol/sosyalist partilerde bu konuda eleştiri ve tartışmalar devam etmektedir.

ABSTRACT

One of the fundamental policies adopted in Turkey in the 20th century was the attempts to secularize Turkey. The attempts, which started from the late Ottoman period and continued to increase from the proclamation of the Turkish Republic, were conducted under the control of the state. The Presidency of Religious Affairs was established for this purpose. It was opposed to that the religion shall not become politicized and socialized emphasizing that the religion shall only exist in individual's conscious. The policy which sometimes began to be an oppression had lead to public reactions. From the years of 1940's the Islamists began to conduct active policies through DP and AP. With the establishment of MNP, they created their own organizational structure. The Islamists movement began from the mid-1970's collaborated with right and nationalist parties and set up coalition governments. The Islamists movement which rose after the 1980 coup came into power in 1990's. The rise of the Islamists movement has lead to various religious debates such as scarf issue.

Turkish left/socialist movement continues its political activities since 1910. Before the establishment of the Republic it was tried to bring together the religion and socialism. After the establishment of the Republic the policy of state's secularism was supported fully. Except for the pre-1980 period of Hikmet Kıvılcımlı , there has been no comprehensive comment to politicization of religion from the left / socialist parties. Especially the left/socialist movement which began to increase its organizational activities between the 1960-1980 years had parallel view in accordance with the state about the politicization of religion. The majority of the left/socialist parties gave importance to secularism and opposed to the politicization of religion.

The rise of the Islamists movement after the 1980 was evaluated differently by the left/socialist parties. Especially the February of 28 and the issue of turban was the most obvious fact which indicated the difference of the parties' approaches. After 1980 most left/socialist parties were against to politicization of religion as the left/socialist parties before 1980. While AKP continues to implement policies about religion, the left/socialist parties continue to criticize and debate these policies.

GİRİŞ

Din, insanlığın en eski toplumsallaşma araçlarından biridir. Marksistlerin din yorumları farklı coğrafyalarda farklı biçimlerde anlam bulmuştur. Dünyanın pek çok bölgesinde din kurumları Marksistlerin karşısında yer alırken, Latin Amerika'daki Kurtuluş Teolojisi hareketi kilise ile solcuların ortak çalışma yürütmesi açısından farklı bir örnek olmuştur. Kurtuluş Teolojisi bağlamında kilise ile solcuların ilişkisi, Türkiye'deki sol/sosyalist partilerin din ile ilişkisinin, dinin siyasal alandaki konumuna bakışının nasıl olduğu sorusunu akla getirmektedir. Sol/sosyalist partilerin programları, yayınları ve konu ile ilgili olarak yöneticilerinin yaptıkları yorumlar çerçevesinde dinin siyasal alandaki konumuna ilişkin nasıl bir tutuma sahip oldukları araştırılmıştır.

20. yüzyıl Türkiye siyasetine damgasını vuran en önemli olay cumhuriyetin ilanıdır. Cumhuriyeti kuran kadronun temel prensiplerinden biri laikliktir. Sol/sosyalist partiler cumhuriyetin ilanına kadar olan süreçte program ve söylemlerinde sosyalizm ile din arasında bağlantı kurmaya çalışmış, dine saygılı bir tutum belirlemişlerdir. Cumhuriyetin ilanından sonra ise dine daha mesafeli durmuşlardır. Kemalist laiklik anlayışına paralel olarak dinin siyasal alanda var olmasını, toplumsallaşmasını eleştirmişlerdir. Kemalist yönetimin laiklik politikalarına tam destek verilmiştir.

Türkiye'de laiklik üzerine yürütülen politikalar toplumda tam olarak karşılık bulamamış, halkta tepkiler doğurmuştur. İslamcı hareketlerin doğuşu ve gelişiminde bu tepkiler önemli yere sahiptir. 1946 yılından yapılan seçimlerle birlikte çok partili siyasi hayata geçen Türkiye'de 1946 öncesine nazaran din üzerine politikaların değiştiği görülmektedir. Din siyasal partilerin kitleleşmesinde, oy mücadelesinde önemli bir araç haline almıştır. 1980 darbesi sonrası İslamcı hareketlerin güç kazanması, dinin siyasal alanda daha çok yer etmesi sol/sosyalist partilerde rahatsızlıklar oluşturmuştur. Dini

ritüeller ve yapılar üzerine siyasal alanda yürütülen çalışmalar sol/sosyalist partilerde de tartışmalar doğurmuştur.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Osmanlı Sosyalist Fırkası'ndan 1980 darbesine kadarki sol/sosyalist partilerin program ve yayınlarında din, dinin siyasal alana etkisi üzerine değerlendirmeleri ele alınmıştır. 1980 öncesi partilerin din, dinin siyasal alana etkisi konusunda mesafeli bir tutuma sahip oldukları görülmüştür. Bu tutumlarında sol/sosyalist partilerin Kemalist laiklik anlayışını aynen benimsemiş olmaları, İslamcılarının antikomünist bir tavırda olmaları, 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren İslamcılarının milliyetçilerle birlikte sola karşı silahlı mücadeleye girmesi önemli etkenler olarak öne çıkmaktadır. İkinci bölümde ise, 1980'den günümüze sol/sosyalist partilerin din, dinin siyasal alana etkisi konusunda değerlendirmeleri ele alınmıştır. 1980 darbesi sonrası İslamcı hareketlerin yükselmesi, başta türban olmak üzere din ile ilgili politika ve tartışmaların belirgin bir artış göstermesi sol/sosyalist partilerin program ve yayınlarında da değerlendirilmiştir. Bu yorumlarda sol/sosyalist partilerin çoğunun, dini konular ile ilgili siyasal alanda çalışmalar ve politikalar yürütülmesine karşı olduğu gözlenmiştir. Kemalist kadroların dini kontrol altında tutma amacıyla kurduğu Diyanet İşleri Başkanlığı kurumunun, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı coğrafyalarda kurulacak olan Yüksek İslam Enstitüsü gibi kurumların, türban tartışmalarının özellikle AKP iktidarı döneminde dini siyasal amaçlarla kullanmak, toplumu dindarlaştırmak için kullanıldığı iddia edilmiştir. 1980 öncesi dine mesafeli tutumun 1980 sonrasında da ağırlıklı olarak sürdürüldüğü tespit edilmiştir. Bu tutumda İslamcı hareketlerin, solun 1980 sonrası dönemde özellikle 1990'lı yıllarda yaşadığı yoğun baskılara sessiz kalması, Sivas katliamı gibi olayların içinde yer alması, özellikle AKP iktidarında bir yandan din üzerine devlet politikaları arttırılırken bir yandan sol/sosyalist partilerin baskı altına alınmaya çalışılması gerekçe olarak gösterilebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1980 ÖNCESİ SOLUN SİYASAL İSLAM'A BAKIŞI

1. CUMHURİYETİN KURULUŞ YILLARINDA DİN SİYASET İLİŞKİSİ

Osmanlı Devleti'nin son dönemi siyasal anlamda oldukça hareketli geçmiştir. Padişah II. Abdülhamid tarafından 24 Temmuz 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet fikrîsel anlamda mevcut olan pek çok hareketin siyasal alanda da varlık ve mücadelesini beraberinde getirmiştir.

II. Abdülhamid, döneminde, devletin içindeki etnik unsurların ayaklanmaları, ayrılımlarını engelleme adına İslamcılık'a önemli bir rol atfetmiştir. Dolayısıyla İslamcılık akımı cumhuriyetin kuruluşuna hatta 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na kadar önemini korumuştur.

Sol akımlar ise, II. Meşrutiyet'ten çok fazla geriye götürülemeyecek bir geçmişe sahiptir. 1908 işçi hareketleri solcular için önemli bir ivme sağlamıştır.

Bu dönemki sosyalist partilere net ideolojik ayrımlar yapılamamaktadır. İlk olarak Hüseyin Hilmi ve çevresinin çıkardığı İştirak Dergisi ile yayın üzerinden yapılan siyaset ilk sosyalist parti olarak kabul edebileceğimiz Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın kuruluşunu getirmiştir.

1.1 MEŞRUTİYET DÖNEMİ

1.1.1 OSMANLI SOSYALİST FIRKASI

Osmanlı Sosyalist Fırkası, 1910 yılında, kesin tarihi konusunda tartışmalar olmakla beraber ağustos ayının sonu, eylül ayının ilk haftası arası Hüseyin Hilmi öncülüğünde kurulmuştur. Partinin belli başlı isimleri Namık Hasan, Pertev Tevfik, İbnül Tahir İsmail Faik, Baha Tevfik ve Hamit Suphi'dir (Tunaya, 1988: 247).

Hüseyin Hilmi, 'İştirakçi' lakabıyla bilinmektedir. Baha Tevfik başta olmak üzere çevresi ile öncelikle dergi çalışmalarında bulunmuşlardır. İştirak, İnsaniyet adlı dergileri ve Sosyalist gazetesini çıkarmışlardır.

Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın programına bakıldığında ağırlıklı işlenen konunun siyasi özgürlük olduğu belirtilmektedir (Tunçay, 1978: 44). Bunun yanı sıra idam cezasının kaldırılması, işçi haklarının geliştirilmesi, meclis içinde temsilin sağlanması, sosyalistliğin geliştirilmesi gibi konulara yer verildiği görülmektedir (Tevetoğlu, 1967: 29).

Osmanlı Sosyalist Fırkası, İttihat Terakki Fırkası'na muhaliftir. Muhalifliği İttihat Terakki Fırkası'nın iktidar tekelciliği, istibdadı ve hürriyet düşmanlığıdır (Tunaya, 1988: 251). Bu muhalifliğin sosyalist açıdan oldukça zayıf olduğu; bunun da, parti yöneticilerinin sosyalizm hakkında yeterli bilgi ve birikime sahip olmamalarından kaynaklandığı iddia edilmektedir (Tunaya, 1988: 251).

Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın İslam'a yaklaşımı oldukça dikkat çekicidir. Parti, solculuğu halka yaklaştırma amacıyla İslam'la uzlaşma kurmak istemektedir (Tunçay,

1978: 45). Hüseyin Hilmi, İştirak Dergisi'nde yayımlanan “Şura-yı Ümmet'e Cevap” başlıklı yazısında¹, sosyalistliğin İsa ile başladığını, İslam'daki nice ayet ve hadis ile onaylanan sosyalist ilkelerin zekat gibi ameli bir suretin dahi biçimini değiştirdiğini söylemektedir (Tunçay, 1978: 45).

Yine parti programında, “Medeni olduğu kadar Hakk'ın adaletine de yaklaşmak isteyen her ülkede sosyalist fırkalar olmuş, işçisinin hak ve rahatını temin etmeye çalışmıştır. Sosyalist partilerin oluşturulması ve sağlamlaştırılması ayet ve hadislerle de desteklenirken, Türkiye'de unutulmuş olması asla kabul edilemez.” (Tevetoğlu, 1967: 28) sözleriyle parti oluşumuna dinen bir destek sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir.

Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın yurt dışında da bir oluşumu vardır. Paris Şubesi partinin yurtdışındaki oluşumunu ihtiva etmektedir. Diğer yandan da sahip olduğu nitelikler şubeden ziyade II. Osmanlı Sosyalist Fırkası şeklinde bazı kaynaklarca kabul edilmelerini de sağlamıştır.

1.1.2 OSMANLI SOSYALİST FIRKASI PARİS ŞUBESİ (II. OSMANLI SOSYALİST FIRKASI)

Osmanlı Sosyalist Fırkası Paris Şubesi Refik Nevzat tarafından kurulmuştur. Aslında bir İttihat ve Terakki Fırkası destekçisi olan Refik Nevzat'ın 1908 sonrasında parti ile arası açılmış, Fransız Sosyalistlerinden etkilenen Nevzat, Hüseyin Hilmi ile iletişime

---

¹ Hüseyin Hilmi'nin İştirak dergisinde yayımlanan yazısının başlığını ihtiva eden “Şura-yı Ümmet'e Cevap”tan kasıt Şura-yı Ümmet gazetesidir. Yazı, Şura-yı Ümmet gazetesine bir cevap niteliğinde olup, sosyalizmin İslam'a aykırı olduğuna dair eleştirilere yanıt verme amacıyla yazılmıştır. (Benlisoy, Çetinkaya, 2008: 174).

geçerek Osmanlı Sosyalist Partisi'nin Paris Şubesi'ni kurmuştur. Şubenin önemli isimleri Avni Kemal, Fuat Nevzat, Memil Zeki ve Kadri Hoca'dır (Tunçay, 1978: 55).

Refik Nevzat, 1911 sonbaharından itibaren Beşeriyet adlı 6 sayı yayınlanabilen aylık gazete çıkarmıştır (Tunçay, 1978: 55). 1912 Şubat'ında Paris Şubesi'nin Hatt-ı Hareket Beyannamesi, Islahat Programı ve Belediye Programı basılmıştır (Tunçay, 1978: 56). Paris şubesinin II. Osmanlı Sosyalist Fırkası olarak kabul edilmesindeki en önemli etken sahip olduğu beyanname, ıslahat programı ve belediye programının niteliğidir. Şubenin programının partininkinden daha ayrıntılı olması, Marksizm ilkelerine bağlı olması ve bilimsel sosyalizme dayandığını açıkça belirtmesi (Tunaya, 1988: 254) onun ayrı bir parti gibi değerlendirilmesine neden olmuştur.

Siyasi özgürlüklerin gerçekleşmesi bir yana ülkede İttihat ve Terakki Fırkası'nın yönetim tekelinin oluşumuna zemin hazırlayan önemli iki olay 31 Mart Vakası ve sadrazam Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesidir.

31 Mart Vakası'nın bir yandan özgürlükleri şeriat kıstasından belirleyen, Müslüman halkın/halkların temsilciliğinden söz eden bir hareket olarak İttihad-ı Muhammedi adlı ilk İslamcı partinin politikaları sonucu gerçekleştiği belirtilmektedir. Diğer yandan da 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet ile büyük bir darbe yiyen ve neredeyse tasfiye olmakla karşı karşıya kalan ulemanın İttihad-ı Muhammedi Fırkası'nı kurarak Tanzimat öncesinde olduğu gibi ordu ile ittifak kurup devlet içinde güçlü bir mevzi kazanmanın yollarını aradığı ifade edilmektedir (Bulaç, 2005: 58). Ulemanın çözümü halkta ya da halk desteğinde değil, devlet içinde aradığı görülmektedir.

31 Mart Vakası kısa bir sürede bastırılmıştır. Olaylar sonrasında İttihat ve Terakki Fırkası iyice güçlenmiştir.

Babıâli Baskını ile Mahmud Şevket Paşa'yı sadrazamlığa getiren İttihat ve Terakki Fırkası, paşanın öldürülmesinin ardından yönetimi tam anlamıyla ele geçirmiştir ve tam anlamıyla bir tekel yönetimi kurmuştur. Fırka, olayın ardından pek çok kişiyi Divan-ı Harb'de yargılamış, 200 kadar siyasetçiyi Sinop'a sürgüne yollamıştır. Hilmi çevresinden Gümülcineli İsmail ve Pertev Tefvik gıyaben idama mahkûm edilmiştir (Tunçay, 1978: 66). Sinop sürgününden Mondros Mütarekesi'ne değin Türkiye'de hiçbir sol kıpırdanış olmamıştır (Tunçay, 1978: 66).

1.2 MÜTAREKE DÖNEMİ

Mütareke dönemi Türkiye'de sosyalist hareketin yeniden hareketlenmesine sahne olmuştur. İktidarın devrilmesi, yeni bir hükümetin kurulması, Meclis-i Mebusan'ın feshedilmesi gibi önemli değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikler Türkiye'de adeta 1908'i andıran bir siyasal özgürlük havası estirmiştir (Tunçay, 1978: 70). Sürgünde olan, sessiz kalan sosyalist politikacıların da yeniden siyasete dönmesiyle parti çalışmaları gerçekleşmiştir.

1.2.1 TÜRKİYE SOSYALİST FIRKASI

Sürgünden dönen Hüseyin Hilmi öncülüğünde kurulan partidir. Mustafa Fazıl Çun, Şevket Mehmet Ali Bilgişin, Hasan Sadi Birkök partinin diğer önde gelen isimleridir.

Türkiye Sosyalist Fırkası'nın programı Osmanlı Sosyalist Fırkası ve Osmanlı Sosyalist Fırkası Paris Şubesi'nin programını andırmaktadır; ancak onlara göre daha ayrıntılı ve bilinçlidir (Tunçay, 1978: 71–72).

TSF programında sosyalizmin amacını eşitsizlik ve adaletsizliğe dayanan bugünkü toplumun ana kuruluşunda değişiklikler yaparak, onu çekilebilecek bir duruma getirmek olduğunu açıklıyor; bunun için de üretim ve dağıtım araçlarının devletleştirilmesini ve aynı amacı güdenlerle uluslar arası işbirliğine gidilmesini hedefliyordu (Tunçay, 1978: 72).

Hüseyin Hilmi ve çevresi TSF döneminde dine ayrıca bir önem vermemekle birlikte saygılı olmayı sürdürmüştür (Tunçay, 1978: 74).

1.2.2 1917 SOVYET DEVRİMİ

1917 yılının en önemli olayı, 20. yüzyıl sosyalist hareketinin en büyük deneyimi, Sovyet Devrimidir.

Lenin önderliğinde gerçekleşen devrimin Doğu halkları için en önemli anlamı antiemperyalist niteliğidir. Türkiye'de de bu nitelik önemsenmiştir. Doğan Avcıoğlu, “Anadolu'da .. güçlü bir Bolşevik rüzgarının estiğine hükmetmek gerekecektir. Ne var ki, bu, toplumun içinden kopup gelen bir rüzgar değildir. Sovyet İhtilali'nin, bütün Doğu ülkelerinin milliyetçi çevrelerinde estirdiği dışarıdan gelen bir rüzgardır. Kurtuluş ümitsiz gözükmemektedir, bu ümitsizlik içindeyken, Sovyet iktidarı ümit getirmektedir.” (Avcıoğlu, 1996: 330) sözleriyle Sovyet Devrimi'nin Türkiye açısından önemini vurgulamaktadır.

Sovyetler Birliği'nde sosyalist iktidarın Müslüman halklarla ilişkilerine baktığımızda ilk değinilmesi gereken kişi Lenin'dir. Lenin devlet-din ilişkisi üzerine yaptığı yorumda "Devlet dinle ilgilenmemelidir; dinsel kurumlar devlete bağlı olmamalıdır. Herkes istediği dini savunmakta ya da dinsiz, yani genelde her sosyalist gibi ateist olduğunu açıklamakta özgür olmalıdır." (Lenin'den aktaran Woods, 2001: 21) demektedir.

Lenin ülkesinde yaşayan Müslümanlara kendilerini güvende hissetmelerini ve ibadetlerini özgürce yapabileceklerini beyan etmiştir. Lenin, dinin Bolşevikler açısından iki açıdan değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bir yandan din kişisel bir meseledir, herhangi bir baskı yapılamaz; baskı yapılması, insanları dinden uzaklaştırmak yerine aksine daha çok bağlayabilir. Diğer yandan Lenin, partinin özel olarak bir ateizm propagandası yapmasını uygun görmez; ancak partinin özel olarak dinle savaşmak yerine, dinsel inancı oluştıran koşullarla mutlaka mücadele etmesi gerektiğini belirtir.

1.3 MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ

Milli Mücadele Dönemi'nde Türkiye'deki sol akımlara baktığımızda karşımıza Yeşil Ordu, Halk Zümresi, (Resmi) Türkiye Komünist Fırkası, (Gizli) Türkiye Komünist Partisi, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası ve Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası çıkmaktadır.

1.3.1 YEŞİL ORDU

Yeşil Ordu Cemiyetinin kuruluşu üzerine pek çok efsane bulunmakla birlikte 1920 yılı Mayıs ayında kurulduğu bilinmektedir. İslamcı çevreler, Milli Mücadele hareketini Bolşeviklikle suçlayarak İslam karşıtı bir organizasyon olduğu üzerine propagandaya girişmiştir (Tunçay, Akbulut, 2007: 10). Yeşil Ordu, Bolşevikliğin İslam'ın uygulanmasından başka bir şey olmadığını iddia eden ve bu sayede Sovyetler Birliği ile ittifakını meşrulaştırma amacı olan bir dernektir. Üye yapısı itibariyle Mustafa Kemal'in izni ile kurulduğu fikrini oluşturmaktadır (Tunçay, Akbulut, 2007: 11). Buna rağmen tamamen Mustafa Kemal'in kontrolü altında olduğu söylenemez.

Yeşil Ordu, yayınladığı programında antiemperyalist bir vurguya özen göstermiş, batıdan gelen ihtirasların Asya'dan sökülüp atılmasına çalışılacağı belirtilmiştir (Akdere-Karadeniz, 1994: 89). Örgüt, Allah'ın yolunda yürüyecekti, aile hayatına saygılıydı, "milletlerarası olmaktan ziyade milli olmaya" dikkat edecekti (Akdere- Karadeniz, 1994: 89).

Dördüncü Komintern toplantısında burjuva milliyetçilerinin, burjuva demokratik çıkarları için sosyalist ya da komünist kisvesi altında proleterlerin sınıf bilinci yolunda engel teşkil etmeleri nedeniyle eleştirilmişlerdir (Tunçay, Akbulut, 2007: 13). Burada kastedilenlerin arasında Yeşil Ordu'nun da bulunduğu savunulabilir. Tunçay ve Akbulut, Yeşil Ordu sonrası kurulan (Resmi) Türkiye Komünist Fırkası'nın bu eleştiriyi daha fazla hak ettiğini belirtmektedirler (Tunçay, Akbulut, 2007: 13).

1.3.2 HALK ZÜMRESİ

Yeşil Ordu'nun meclis kanadı şeklinde ifade edilebilecek olan Halk Zümresi, İttihatçı, Panİslamist, toplum temelli ekonomi politikasına sahip bir örgütlenmedir. Kısa süre siyasi hayatında bürokrasiye karşı demokratik temelli savunularıyla öne çıkmıştır (Tunçay, Akbulut, 2007: 27)

1.3.3 (RESMİ) TÜRKİYE KOMÜNİST FIRKASI

Mustafa Kemal'in emriyle 18 Ekim 1920'de (Resmi) Türkiye Komünist Fırkası kurulmuştur. Fırkanın kuruluşunun ilk bakışta Sovyetler Birliği ile ilişkilerin güçlendirilmesi şeklinde bir amaç doğrultusunda olduğu gözlenmektedir.² Diğer yandan fırka temel olarak, Mustafa Kemal ve çevresinin kontrolünde bir komünist hareket oluşturma amacına hizmet etmektedir. Hükümetin resmi yayın organı Hakimiyet-i Milliye'de, ülkedeki komünist akımlar ikiye ayrılmakta ve bunlardan bir bölümünün saf ve samimi olduğu (Yeşil Ordu'nun (Resmi) TKF'na gidecek kolu), ötekilerin ise (Gizli TKP

---

² Bülent Somay, Rusya ve Türkiye'de yaşanan değişimlerin 17,18,19. yüzyıldakilerden farklı olmak zorunda kalacaklarını belirtirken; bunu şöyle açıklamaktadır: "i) Rusya ve Türkiye'nin üzerine kapitalizmi inşa edecekleri bir ilkel sermaye birikimi yoktu (Sanayi Devrimi yok); ii) Kapitalizmin gelişirken geçersiz hale getireceği pre kapitalist kültürel yapılar fazlasıyla sağlamdı (Aydınlanma yoktu); iii) Kapitalizmin toplumsal, kültürel ve ideolojik zaafı, 19. yüzyıl boyunca sosyalist ve komünist muhalefetler tarafından yeterince sergilenmişti (Marksizm var). Bu yüzden, iki ülkede de burjuvazi sorunsuz bir şekilde hakim sınıf konumuna geçemiyor, pre kapitalist yapılar (din, aile, cemaat vs.) etkisizleştirilemiyordu. İki ülkede de ilkel sermaye birikimini sağlamak, bunun önünde duran pre kapitalist kültürel ve toplumsal engelleri kaldırmak işi, burjuvazinin dışında kalan bir güce düştü. Rusya'da bu işi (bilmeden ve gönülsüzce de olsa) kapitalizmin kategorik muhalifleri olan Bolşevikler üstlendi; Osmanlı'da ise 19. yüzyıl modernleşme geleneğinin sürdürücüsü olan asker-aydın-bürokrat ittifakı aynı göreve soyundu." (Somay, 2008: 78).

ile Yeşil Ordu'nun Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'na gidecek kolu) şarlatanlığa ve entrikacılığa dayandığı ileri sürülmektedir (Tunçay, Akbulut, 2007: 32).

(Resmi) TKF, sol düşüncüyü Anadolu'ya özgü bir biçimde oluşturmak amacındaydı. Bu sebeple, İslam'ı sosyalizmin esası gösteren ve "Türk Marx" şeklinde tanıtılan Ali İhsan Bey³ aracılığıyla fikirler oluşturmaya çalışmışlardır (Tunçay, Akbulut, 2007: 33). Parti programında yer alan "..Bütün İslam dünyasında en çok baskısını duyuran Batı emperyalizmi olduğu için, komünizm Müslüman ülkelerini doğal bir işbirliğine ve Rus Sovyet Cumhuriyeti ile ortaklığa itmektir. Komünizmin İslam ilkeleriyle uyuşacağında duraksamaya yer yoktur. Çünkü komünizm ortaklık ve eşit yaşamdan ibarettir" (Tunçay, Akbulut, 2007: 34) şeklindeki sözler dikkat çekicidir. Bu sözlerle amaçlananın esas itibariyle Sovyetler Birliği ile ilişkilerin Türkiye toplumunda içselleştirilmesi olduğu izlenimi oluşmaktadır. Parti, kuruluşundan bir süre sonra çıkan Çerkez Ethem ayaklanması ile sonuna gelmiştir.

1.3.4 TÜRKİYE İŞÇİ ÇİFTÇİ SOSYALİST FIRKASI

Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası, 1919 yılında kurulmuştur ve Türkiye'nin ilk yasal Marksist partisidir (Akar, 1989: 14). Fırkanın kurucularından Şefik Hüsnü (Değmer) Türkiye sosyalist hareketi açısından önemli bir isimdir. Fırkanın üyelerinden bir bölümü Kuvayı Milliye hareketine katılırken; diğer bölümü asıl proleter gücün İstanbul'da olduğu düşüncesiyle İstanbul'da kalmışlardır.

Fırka, Kurtuluş ve Aydınlık isimli iki dergi yayınlamıştır. Aydınlık dergisi yayımlandığı dönemde (Gizli) TKP'nin resmi yayın organı olarak değerlendirilmektedir.

---

³ Ali İhsan Bey ile ilgili bilgi için bkz. (Zürcher, 1988: 1889- 1891).

Şefik Hüsni (Değmer), daha sonra TKP'ye katılmıştır.

1.3.5 (GİZLİ) TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ

(Gizli) Türkiye Komünist Partisi, Mustafa Suphi'nin 1918 yılından itibaren kurulması yolunda yoğun çaba sarf etmesinden sonra 1920 yılında kurulmuştur.⁴

Yurtdışında eğitim almış olan Mustafa Suphi, farklı düşüncelere açık bir karaktere sahip olmuştur. Genç yaşına rağmen, Türk Ocağı, Türk Yurdu gibi Türkçü dernekler, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde çalışmış; muhaliflere yönelik Sinop sürgününden kaçtığı Rusya'da Müslüman sosyalistlerle yakınlık kurmuş, pek çok toplantıda bulunmuştur. Mustafa Suphi'nin Bolşevik Devrimi'ni yerinde tecrübe etmesi, sosyalizmin pratiğini, devrim sonrası toplumsal kesimler arası ilişkilere, sorunlara tanık olması kendisi için oldukça önemli olmuştur.

Kendisini Müslüman alemine mensup muhalif bir kişi olarak tanıtan Suphi'nin muhalif bir kişiliğe sahip olduğu (Akal, 2008: 143); ancak Sovyetler Birliği'nde bulunduğu dönemden önce kendisine sosyalist denemeyeceği genel kanıdır.

Mustafa Suphi, Türkiye Ulusal Kurtuluş Hareketi'ne önem vermiş, desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir: “Sosyal devrim karşısında Türkiye Komünist Partisi'ne düşen görevi, yağmacı emperyalizmin bütün baskılarına rağmen ayaklanıp varlıklarını ispat eden Anadolu isyancılarına ve isyancıları temsil eden Büyük Millet Meclisi hükümetine

⁴ Partinin Mustafa Suphi ve yoldaşları değil, Şefik Hüsni tarafından kurulduğu iddia edilmektedir. Ancak Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın Bakü'ye delege göndermesi, Komüntern gözlemcilerinin bulunması ve tutanaklara kaydedilmesi gibi zamanın Enternasyonel prosedürleri de bu iddianın doğruluğunu zedelemektedir. (Akar, 1989: 12).

samimiyetle yardım etmek ve Anadolu'daki bu hareketi, Doğu'nun diğer ezilen ve uygar ulus ve hükümetlerine bir örnek olarak göstermekle özetleyebiliriz" (Işıkli, 2008: 125).

Kuruluş Kurultayı, Birinci Doğu Halkları Kurultayı'nın bitiminden hemen sonra 10 Eylül 1920'de Bakü'deki Kızıl Ordu Kulübü'nde yapılmıştır (Feyizoğlu, 2007: 95). Birinci Kurultay'da milli kurtuluş ve sömürge meselesi, köylü meselesi, kooperatif sorunu, kadın sorunu, partinin programının oluşturulması ve güncel konular üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur (Tunçay, 1978: 219). Birinci Kongre'de "Türkiye İşçilerine Çağrı" başlıklı bir metin yayınlanmıştır. Emperyalistlerin saldırılarına karşı tek cephede bir araya gelme çağrısı yapılan metinde TKP'nin bu cepheye girmeye hazır olduğu belirtilmiştir (Tunçay, 1978: 221).

Partinin genel esaslarını belirten programına baktığımızda proletarya diktatörlüğü öncüllü sosyalist bir düzen amaçlandığı görülmektedir. Eğitim konusunda radikal reformlar yapma amacındaki parti, laikliği temel prensip edinmiştir.

(Gizli) Türkiye Komünist Partisi, Türkiye'de de örgütlenmek için yoğun çaba sarf etmiş; bu uğurda Sovyet devlet adamlarından da yardım almıştır.

Türkiye'de örgütlenmek için ülkeye dönme yolundaki Mustafa Suphi başta olmak üzere yönetici kadrosunun önemli bir kısmı Karadeniz'de şüpheli bir tekne kazasında ölmüştür.

Partinin Türkiye yapılanması, Halk İştirakiyun⁵ Fırkası olmuştur.

---

⁵ İştirakiyun terimi gerek Bakü'de, gerekse Anadolu'da komünist terimi ile eşdeğer tutulmaktadır. Gizli parti kendini TKP şeklinde anmakla beraber daha İslami/Arabi bir duygu yaratmak için, İştirakiyun terimi Şeyh Servet Efendi'nin isteğiyle Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın adına yerleştirilmiştir. (Tunçay, Akbulut, 2007:129).

1.3.6 TÜRKİYE HALK İŞTİRAKİYUN FIRKASI

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası 7 Aralık 1920 tarihinde kurulmuştur.

Fırkanın savunduğu görüşlere bakarsak, ülkenin koşulları paralelinde komünist ilkelerde bazı sapmalar olduğu görülmektedir. Hareketin sadece işçilere dayandırılmayıp, sınıflararası bir nitelik verilmesi ve özellikle köylüleri sol devrimciliğe çekmek istemesi dikkat çekicidir. Geniş halk kitlelerinin desteğinin sağlanması amacıyla İslamiyet'in sola yakınlığı üzerinde durulmuştur (Tunçay, Akbulut, 2007: 97). Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın ilk ömrü iki ay kadar sürmüştür.

İkinci Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın doğuşu Sakarya Savaşı sonrası solcuların serbest bırakılması ile Yeni Hayat dergisi yoluyla gerçekleşmiştir (Tunçay, 1978: 264–265).

Bu dönem de öncekinde olduğu gibi köylüler üzerine tezlerine devam eden firkada asıl değişim din söyleminde olmuştur. Ulusal kurtuluş mücadelesindeki Doğu halklarına yardım, dış güçlerin ülkede iş yapmasının tehlikelerinden bahseden fırka, Doğulu Müslüman halklarla barış temelli ilişkiler kurulmasını istemiştir.

Parti ikinci döneminde de uzun ömürlü olamamış ve kısa süre sonra kapatılmıştır.

İzmir'in kurtuluşu sonrası barışçıl bir söylem geliştiren Ankara hükümetinin, Sovyet askeri desteğine gereksinimi kalmamıştır. Avrupa'nın da destek ve güvenini alarak hem bağımsız hem de güçlü bir portre ortaya koymak isteyen Ankara hükümetinin ulusal kurtuluş savaşının son dönemlerinde solcuları maruz bıraktığı baskı bu yönüyle açıklanabilir. Sovyetler Birliği ise, solcuların karşı karşıya bırakıldığı duruma tepkili olsa da Ankara hükümetine verdiği desteği aynen sürdürmüştür. Bu destek, cumhuriyetin

kurulmasının ardından da devam etmiştir. Türkiye sosyalist hareketleri ise acı deneyimler yaşamaya devam etmiştir.

1908–1923 arası sol hareketlerin dine bakışının saygı temeline dayandığı belirtilebilir. Osmanlı Sosyalist Fırkası, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası’nda en bariz örneğini gördüğümüz, sosyalizmi dine yaklaştırma, din ile sosyalizm arasında ortaklıklar kurma çabalarının halka yakınlaşma, halka sosyalizmi anlatma hedeflerinden kaynaklandığı söylenebilir. Diğer taraftan (Resmi) Türkiye Komünist Fırkası’nın dine yönelik tutum ve söylemlerinde Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerinin halkın gözünde meşrulaştırılması hedefi esas yere sahip görünmektedir.

2. TEK PARTİ DÖNEMİ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti 29 Ekim 1923 tarihinde kurulmuştur. Eric Hobsbawm, iki dünya savaşı arası dönemi, yaşanan ekonomik, siyasal sorunlar nedeniyle karanlık bir dönem olarak vurgulayarak “Katastrof Çağı” (Hobsbawm’dan aktaran Toprak, 2006: 12) olarak nitelendirmektedir. Türkiye’yi ve onu kuran kadroyu, Hobsbawm, İslami dünyanın, İslami olmayan seküler modernlik yanlısı, gerçek devrimcileri olarak göstermektedir (Hobsbawm, 1996: 245)

Türkiye’de cumhuriyetin ilanından Demokrat Parti’nin 1946 yılında yapılan seçimlerle meclise girmesine kadar olan süreç tek parti dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemin iktidar partisi Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF)’dir. Din üzerine uygulanan politikalar, sol/sosyalist partilerin bu politikalar karşısında duruşunun dönemsel olarak güncel siyasal olaylar bağlamında daha net ortaya konması açısından tek parti dönemi 1923–1930 ve 1930–1946 arası olmak üzere iki kısımda incelenecektir.

2.1 1923–1930 ARASI DİN POLİTİKALARI

Din, toplumun anlamlı bir bütünselliğe kavuşturulmasına yönelik kucaklayıcı sembollerin sağlanmasında hayati bir önem taşımıştır (Mardin, 1997: 165–166). Osmanlı siyasal yaşamından gerek topluma gerekse siyasal hayata miras kalan dikkate değer bir kavrayış, dinin yadsınamaz yeri olmuştur. Fakat Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde gerçekleştirilen reform hareketlerinde dinin özellikle siyasal yaşamdaki yerinde değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Jöntürk reformları, bilhassa Şeyhülislam'ın, ülkedeki en yüksek dinsel otoritenin, kabineden ihraç edildiği ve medreseler ve vakıflar üzerindeki yetkinin laik bakanlıklara aktarıldığı 1916- 1917 yılları, Osmanlı laikleşme sürecindeki son adımlar olarak değerlendirilmektedir (Zürcher, 2009: 45–46). Şeriat hükümlerine uygun olan son yasal metin olan Medeni Kanun'da (Mecelle) yapılan değişiklikler ile de Avrupa'daki uygulamalara iyice yaklaşılmıştır (Zürcher, 2009: 46). Dolayısıyla cumhuriyetin kuruluşunun ardından gerçekleştirilen “inkılaplar”ın ülke içinden kökünün olmadığı iddiası doğru değildir. Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen inkılapların, hiç değilse düşünce alanında, cumhuriyetle doğmadığını, çeşitli siyasal tartışmalar çerçevesinde, daha önce ortaya atılmış önerilerin devamı oldukları belirtilebilir (Mert, 2009: 197).

Türkiye'de toplumsal yaşamda ise, din önemli bir yerde durmaktadır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde siyasal alanı laikleştirme çalışmalarının topluma sirayet ettiği söylenemez. Bu nedenle Kurtuluş Savaşı'nda İslam, önemli bir birleştirici unsur olmuştur. TBMM yoğun dinsel törenlerle açılmış, cumhuriyetin ilk anayasasında ‘devletin dini islamdır’ ibaresi yer almıştır.

Kurucu kadronun temel prensibi batıcılıktır. Dinin de her toplumsal unsur gibi bu prensibe uygun hale getirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Din yerine toplumun harcında bulunacak en temel etken olarak da milliyetçilik düşünülmüştür. Milliyetçiliğin İslam

yerine birleştirici unsur olarak ön plana çıkarılması dinin siyasal alanın dışına itilmesi düşüncesini de uygulamaya geçirir bir nitelik taşımaktadır. Bu amaca yönelik olarak; 3 Mart 1924 tarihinde Şer'iyye ve Evkaf, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Bakanlıklarının, Hilafetin kaldırılması; Osmanlı hanedanı üyelerinin Türkiye Cumhuriyeti topraklarının dışına çıkarılması; Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi-Öğretim Birliği) Kanunu'nun çıkarılması kararı alınmıştır. 30 Kasım 1925'te medreselerin, tekke ve zaviyelerin kapatılması için kanun çıkarılmıştır. 1926 yılında o tarihe kadar yürürlükte olan Mecelle'nin yerine Medeni Kanun kabul edilmiştir. 1 Kasım 1928'de ise, devlet okullarında din derslerinin, Farsça ve Arapça öğretiminin çıkarılması, Latin harflerinin kabulü kanunlaşmıştır.

Kurumsal anlamda gerçekleştirilen önemli bir uygulama Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulmasıdır. 3 Mart 1924'te alınan kararla kurulan bu kurumun görev ve yetki alanı dinin inanç, ibadet ve ahlak kısmıyla sınırlandırılmıştır. Dinin hukuksal alandan ayrılıp, hukuki tasarrufun devlete bırakılması amaçlanmıştır. Dinin boyutlarının birbirinden ayrılmasının değil; tüm boyutlarının yeniden oluşturulmasının istendiği anlaşılmaktadır. (Kara, 2001: 183) Yapılan bu değişikliklerin İslamcıların hoşuna gitmediği muhakkaktır. Dinin 'dışlanması' bu kesim tarafından kültürel ve maneviyata özel önem atfedilerek eleştirilmiştir. Bu dönemde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde çıkan olaylarda bu sorun temel etken olarak belleklerdeyken, olayların arkasında Anadolu'da oldukça güçlü toplumsal tabana ve desteğe sahip Nakşibendilerin hazırlayıcı olarak varlığı (İnceoğlu, 2009: 12) ileride oluşacak İslami siyasal hareketin nüvelerini oluşturması bakımından önemlidir. Sosyalistlerin bu dönemde din alanında gerçekleştirilen uygulamalara bir karşı tepki göstermemeleri yapılanları onayladıkları fikrini oluşturmaktadır.

2.1.1 ŞEYH SAİT İSYANI

1925 yılında Şeyh Sait İsyanı çıkmıştır. Cumhuriyet tarihinin ilk Kürt isyanı genel olarak Türkiye siyasetine, özel olarak da sosyalistlere etkide bulunmuştur.

Şeyh Sait İsyanı dönemin sosyalist partilerince ve önde gelen sosyalistlerince de değerlendirilmiştir.

Türkiye Komünist Partisi, yayınları ile olaylarda iktidardan yana tavır almıştır. Parti, Şeyh Sait İsyanı'nı "gerici" bir hareket olarak görmektedir. Dönemin parti yayını Orak eki gazetesinin 26 Şubat 1925 tarihli nüshasında isyan, "Kahrolsun İrtica" (zdağ, 2011: 2) başlığı ile duyurulmuştur. Dergi, konuyu  noktada değerlendirmiştir: derebeylik kalıntılarının demokratik devrime karşı direnişi, Kahrolsun İrtica sloganı, irtica ile hükümetin niteliği arasında bir ilişki kurulması ve irticaya karşı girişilen eylemlerin desteklenmesi (Akdere- Karadeniz, 1994: 158–159).

Şeyh Sait İsyanı'nın İngiltere'nin teşvik ve desteği ile çıktığına inanan TKP'lilerin, yayınlarda da bu tezi destekler yazılar çıkmıştır. 1925 yılı Mart ayında Orak eki dergisinin başyazısının başlığı "İngilizlerin Oynattığı İrtica Kuklası"(zdağ, 2011: 2) iken, sayının ana başlığı "Yobazların sarıkları, yobaz zümresine kefen olmalıdır"(zdağ, 2011:2) şeklindedir.

Dönemin önde gelen sosyalistlerinden biri olan Hikmet Kıvılcımlı, Şeyh Sait İsyanı'na bakışı ve değerlendirmeleri ile o dönem içinde bulunduğu Türkiye Komünist Partisi'nden farklılaşmaktadır.

Kıvılcımlı, "Ulusal Sorun" bağlamında değerlendirdiği konuyla ilgili olarak ülkede en büyük etnik toplulukların Türk ve Kürt halkları olduğunu; Türklerin siyasal, ekonomik

egemenlik sahibi olduklarından dolayı Kürtleri şiddetli bir asimilasyon ve yok etme siyasetine maruz bıraktıklarını belirtmiştir (Kıvılcımlı, 1992: 326). Ona göre, “Derebeyliğin Kürdistan'da ayaklandığı ya da ayaklandırabildiği yığınlar için söz konusu olan şey, dini alet etmek ya da emperyalizme alet olmaktan çok, ekonomik ve ulusal baskıya karşı bir tepkiydi. Yani Kürt halkı zulüm denizine düşen herhangi bir insan gibi, emperyalizm ya da feodalizm yılanına sarılmaktan başka bir şey yapmıyordu” (Kıvılcımlı, 1992: 326)

2.1.1.2 Takrir-i Sükun Kanunu ve Sola Etkisi

Olayların ardından Meclis'te iki İstiklal Mahkemesi kurulması ve Takrir-i Sükûn Kanununun çıkarılması kararlaştırılmıştır. Takrir-i Sükûn Kanunu 3 maddeden oluşmaktadır; birinci maddesi kanunun çıkarılış amacı ve işlevini belirtmesi bakımından oldukça önemlidir. Bu maddede “Hükümet, irtica, isyan ve memleketin sosyal düzenini, huzur ve sükûnunu, emniyet ve asayişini bozmaya sebep olacak her türlü teşkilat ve tahrikâtı teşvik ve teşebbüs ve yayına karşı Cumhurbaşkanının onayıyla re'sen ve idareten karar alabilir. Bu fiilleri işleyenleri Hükümet İstiklal Mahkemesine verebilir” (Göldaş, 1997: 428) denilmektedir.

Yasanın çıkması İslamcı ve sosyalist oluşumlar gibi muhalif grupları olumsuz yönde etkilemiştir. Halifeliğin kaldırılması ile başlatılan değişimlerin İslam dünyası ile birleştirici unsurları kaldırıldığını gören ve modern nitelikli uygulamalara muhalif bir tutum takınan İslamcılar, yasanın getirdiği yasaklar ve baskılar sonucunda sessizliğe bürünmüştür. Sol da aynı akıbete maruz kalmış, pek çok üyesi tutuklanmış, yayınları yasaklanmıştır. Parti yöneticilerinin tutuklanması, yurtdışına çıkmak zorunda kalmaları;

yayınlarnının durdurulması ağır bir darbe olmuştur Bu kanun Kemalist iktidarın tam anlamıyla yerleşmesini sağlamıştır.

2.2 TEK PARTİ DÖNEMİ'NDE SOSYALİST ÖRGÜTLENME

Bu dönemde Türkiye solu kapsamında değerlendirilecek en dikkate değer yapı Türkiye Komünist Partisidir.

Sovyetler Birliği, Türkiye'de gerçekleşen ulusal kurtuluş hareketini sosyalist bir nitelik taşımasına rağmen desteklemiştir. TKP, Sovyetlerle paralel bir siyaset çizgisi belirleyerek ülkede oluşan yapıyı desteklemiştir. Desteğini kurucu gücün kendisini eritme ve tavsiye etme niyet ve uygulamalarına karşın çekmemiştir.

Şefik Hüsnü, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nu ve yeni devletin temelini oluşturan ilkelerin eleştirilmesinin yasaklanmasını desteklemiştir (Çetinkaya, Doğan, 2008: 294). Eleştirilerini de gerçekleşen uygulamalar sonucu dönem dönem sertleştirerek de ifade eden Hüsnü, iş kanunu oluşturulması, işçi haklarının korunması, uygulamaların halktan uzak bir yaklaşıma ulaşma tehlikesine karşı önlem alınması gibi temel konularda yazıları ile yorumlarını belirtmiştir. Yapıcı özelliğini sürekli koruyan Hüsnü'nün bu özelliğini korumasında burjuva demokratik devrimin tam tamamlanmadığını düşünmesi fikri oldukça önemlidir.

1923 yılındaki grevlerin bastırılması ve tevkifatlar TKP çevresinde ağır iz bırakmıştır.1924 yılındaki Komüntern 4. Dünya Kongresi'nde TKP sosyalist kılığa girmiş burjuva milliyetçileri tarafından aldatılan, kuyrukçuluk ve menşevizm yaptığı yolunda çok sert eleştiriler almıştır.

Takrir-i Sükun Kanunu ile ağır yara alan TKP’de, 1926 yılında Viyana’da bir toplantı düzenleyerek partiyi tekrar toparlamak isteyen Şefik Hüsnü bir darbe de parti içinden yemiştir. İstanbul sorumlusu olan Vedat Nedim Tör’ün partinin genel çizgisine aykırı açıklamalarda bulunması ve uğradığı baskının ardından parti belgelerini polise teslim etmesi ile parti 1927 yılında bir tevkifat dalgası yaşamıştır. 1928 ve 1929’da parti iki tutuklama daha yaşamıştır. 1929’da İsmail Bilen ve Hikmet Kıvılcımlı gibi önemli isimler de tutuklanmıştır.

1929 tutuklamaları sonrası parti içinde Kemalizme karşı alınacak tavır konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Kemalizmin sermaye yanlısı niteliğinin ağırlıkta olduğu ve partinin onlara karşı tavır alması konusunda görüşler artmıştır. Bu görüşlerin başını Nazım Hikmet’in de içinde bulunduğu “İşçi Muhalefeti” adlı grup çekmiştir. Sermayeye uzlaşmanın mümkün olmadığını belirten grup, Troçkist oldukları gerekçesiyle partiden uzaklaştırılmıştır (Tunçay, 1992: 76)

2.3 1930–1946 ARASI DÖNEM

1930’lu yıllar “Kemalizm” resmi ideolojisinin oluşturulması ve altı ilkenin – cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik, inkılapçılık- benimsenip tek parti anlayışının yerleşmesini ifade etmiştir. Parti-devlet birlikteliğinin faal hale geldiği bu dönemde amaç, halka Kemalizmi anlatmak ve ideolojiyi benimsetmektir. Eric Jan Zürcher, Türkiye’nin 30’lu yıllardaki yönetim biçiminin Portekiz veya İspanya’daki otoriter yönetimlerle benzerliklerinin yanında; kültürel ve dinsel açıdan muhafazakâr olmadığını ve bu özellikleri paylaşan bir kitle tabanı da bulunmadığını anımsatmıştır (Zürcher’den aktaran Taşkın, 2010: 2).

Bu dönem Anadolu insanı için hiç kolay geçmemiştir. Uygulamaların temel ileticisi sivil ve askeri memurlar, halka temaslarında da aynı değişimlerin niteliği gibi kararlı ve tavizsiz olmuşlardır. Suavi Aydın, “Amacımız Devletin Bekası” adlı kitabında, belirtilen dönemde yaşayan insanların yaşadıkları devlet korkusu ve İslam’dan uzaklaşma hissinin yanında, bu dönemin toplumsal hafızada bıraktığı en önemli tortunun devlet-parti özdeşliği olduğunu belirtir (Aydın, 2009: 39). Bu özdeşlik ve korku halkın giderek devletten uzaklaşması ile sonuçlanmıştır.

2.3.1 LAİKLİK

Laiklik, Türkçeye meşrutiyet yıllarında girmiş, “ladini” olarak çevrilmiştir (Dinçkol, 2002: 1). “Ladini”nin din dışılık anlamına gelmesi etimolojik köken açısından laiklik karşıtı tavırların bir yönü olduğu söylenebilir. Laiklik, din eşitliği ve dinsel özgürlüğü esas alıp böylece akıl ve vicdan özgürlüğünü sağlamayı amaçlamaktadır (Dinçkol, 2002: 2). Laiklik devlet içinde dinin değil, din içinde devletin reddedilmesidir ve dinin siyasi, hukuki bir güç olması engellenmek istenmektedir (Dinçkol, 2002: 2).

1921 Anayasası’nda iktidarının kaynağını Allah’tan alan saltanatı hukuki bir varlık olarak tanımak zorunda kalan devlet, 20 Ocak 1921 tarihli ve 85 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun ilk maddesine konan “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” ifadesiyle ulusal egemenlik ilkesini benimsemiş, ümmet anlayışı yerini millete bırakmıştır (Tarhanlı, 1993: 15). Laiklik ise, somut olarak 1928’de “devletin dini islamdır” hükmünün 1924 Anayasası’ndan çıkarılmasıyla gündeme gelmiştir (Turan, 2005: 244).

Kurucu kadroların laiklik ilkesine verdiği önem sadece devlet aygıtında din etkisini yok etmek değil, inanç sistemi anlamında İslam’ın da etki alanını daraltmak amacındadır

(Özdalga, 2006: 55–56). Bu amaçla devlet dini kendi kanatları altına almıştır. Bir bakıma din, devletleştirilmiştir. Yapılmak istenenin Türkiye’ye özel bir İslam anlayışı yaratmak olduğu üzere yorumlar da mevcuttur (Atay, 2004: 49). Bu fikrin altyapısının Hıristiyan Avrupa ülkelerinde Reformasyon sonrası süreçte ve Protestanlığın etkinliği doğrultusunda yaygınlık kazanan ulusal kiliselerin esin kaynağı olduğu iddia edilmiştir (Atay, 2004: 50). 1924’te Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kurulması, Birinci Meclis’te şeyh gibi dini nitelik ve önderliklere yer verilirken sonraki mecliste bu kişilerin tasfiye edilmesi ve devletin makbul gördüğü, çağdaş din adamlarının ön plana çıkarılması devletin din politikalarının ilk örnekleridir. 1928’de devletin dini islamdır ibaresi anayasadan çıkarılırken, laikliğin anayasada yer alması 1937 yılında gerçekleşebilmiştir.

2.4 1930- 1946 ARASI DÖNEMDE SOSYALİST HAREKETLER

1930’lu yıllar TKP için baskı sürecinin devamı niteliğini taşımıştır. Partinin yaşadığı baskılar, tutuklamalar 1946’ya kadar devam etmiştir. 1930’lu yılların en önemli özelliği altı ok şeklinde ifade edilen ilkelerle Kemalizm ideolojisinin oluşturulması ve yükselen faşizmdir.

1930’lu yıllar boyunca TKP’de CHF karşıtı beyanlar dikkat çekmiştir. Özellikle inkılaplar konusunda ilerlemelerin sağlanamadığı ve yönetimin karşı devrimci saflarla ittifak halinde olduğu yönünde eleştiriler olmuştur. TKP’nin milli meselelere bakışını gösteren programında; Kemalist yönetimin azınlıkların ülkeden kovulmasına, mallarının yağmalanmasına ve öldürülmelerine neden olduğu, Müslüman azınlıkların zorla Türkleştirilmelerinin Kemalistlerin çözüm yolu olarak benimsendiği, ancak bu yöntemlerin sorunların çözümünden ziyade başta işçi sınıfı olmak üzere tüm topluma zarar verdiği belirtilmiştir (Çetinkaya, Doğan, 2008: 311).

Hitler Almanyası'nın emperyalist politikalarının hedefi olma ihtimali bulunan Türkiye üzerine Komüntern tarafından özel bir karar alınmıştır. Dünya komünist hareketi 1935'teki Yedinci Komüntern'de savaşa ve faşizme karşı birleşik cephe oluşturulması fikrini öne çıkarmıştır. Türkiye'nin Almanya'ya karşı Sovyetler Birliği ile dost olarak kalması ve TKP'nin örgütsel anlamda değişikliğe gitmesi istenmiştir. CHP'ye olumlu yaklaşan ve hatta ona nüfuz etmeye yönelik hamlelerde de bulunan sosyalistler tek parti döneminin totaliter faşizan uygulamaları ve yapılarını görmezden gelirken, ırkçı ve faşizan yönelimleri devletin/CHP'nin ve Kemalizmin ana rotasından sapkınlıklar (Bora, 2008: 848) olarak değerlendirmiştir. Bu değerlendirmelerle sapkınlıkları geriletmeye çalışmışlardır. Bu kararlar CHP'nin komünistlere yönelik baskıcı tavırlarını değiştirmeyen, legal alanda faaliyet gösterme kararlılığında olan TKP'nin sendikal anlamda güçlenmesi, işçiler ve öğrenciler arasında popülaritesinin artmasını sağlamıştır. Bu dönemde sol/sosyalist hareketin en önde gelen temsilcisi konumundaki TKP'nin din, dinin siyasal alandaki yeri konusunda bir bilgi elde edilememiştir.

2.5 II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ

1939–1945 arası İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı dönem Türkiye açısından oldukça zor geçmiştir. Gerek ekonomik gerek siyasal anlamda yoğun sıkıntı ve baskı dolu bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemde sol hareketler pek fazla hareketlilik içinde olmamıştır.

1940'lı yılların ikinci yarısı Türkiye'de siyasetin hareketlendiği yıllardır. Necip Fazıl Kısakürek'in yazı ve söylemleriyle İslami siyasal hareketi uyandırması, DP'nin oluşumu, sosyalist hareketin yasal zeminde siyaset yapma arzusu, yükselen kırdan kente göç ve şehirleşme bu durumu betimleyen önemli öğelerdir.

2.6 1946–1950 ARASI SOSYALİST PARTİLER

TKP, TSP ve TSEKP dönemin öne çıkan sosyalist örgütleridir.

2.6.1 TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ

TKP, faşizme karşı birlik amacıyla desteklediği CHP’de aradığını bulamamıştır. Savaş döneminde pek hareketli olmayan parti Hitler’in Sovyetlere saldırmasından sonra antifaşist propaganda ile örgütlenerek hareket etmeye çalışmıştır. Bu politikayı açıklamak için “En Büyük Tehlike” ve “Niçin Sovyetler Birliği'nin Dostuyum?” adlı broşürler legal olarak yayınlamıştır. 1944’te komünistlere yönelik tutuklama dalgası geçiren parti seperat kararına rağmen çizgisini korumaya ve halka antifaşist düşünceleri aktarmaya çalışmıştır. Irkçılık ve Turancılık davası ile vurgunculuğa karşı söylemleri de bu paralelde değerlendirilebilir.

Antifaşist söyleme önem veren TKP, Tan Gazetesi’nin matbaasına yönelik baskına beklenen tepkiyi göstermemiştir. CHP’ye karşı “Demokrat Milli Birlik Cephesi” veya “İleri Demokratlar Cephesi” oluşturma çabası görülecektir. Ancak Tan Gazetesi baskını ile bu amaç gerçekleşmemiştir.

2.6.2 TÜRKİYE SOSYALİST PARTİSİ

Türkiye Sosyalist Partisi(1946–1952), Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun önderliğinde kurulmuş çok partili dönemin ilk yasal partisidir. Cumhuriyeti tam bir halk devleti haline getirmek amacındaki TSP'nin ana ilkeleri, demokratlık; toplumsal ve iktisadi adaletsizliği ortadan kaldırmak, emek ve yetenekleri değerlendirmek üzere sosyalistlik; ülke, dil, iktisadi hayat, kültür ve anane beraberliğinin siyasal ve iktisadi tam bir hürriyet ve bağımsızlıkla devamını sağlamak üzere milliyetçilik; hür, emperyalist ve istismarcı tecavüzcülere karşı bağımsız fakat dayanışma içinde milletlerden oluşan bir dünya düzeni kurulması için beynelmilecilik; barışçılık ve laiklik olarak tarif edilmiştir (Gökmen, 2008:944).

Sertellerin Tan Gazetesi'nde yazdığı sınıfsal boyutlu yazıları ile fikirleri belirginleşen Müstecaplıoğlu, döneminde bağımsız bir sosyalist hareket inşa etme isteği ile farklılaşır. Anadolu'ya özgü bir sosyalist sistem oluşturmak amacındadır. Bu amaca yönelik olarak işçi sınıfı, köylüler ve küçük burjuvazinin ittifakını önemsemektedir. “1946 Sendikacılığı” partinin en önemli faaliyetlerindedir.

Aldığı ağır eleştiriler ve DP'nin yoğun baskısı Müstecaplıoğlu'nu antikomünist düşünceye sahip olduğunu belirtecek noktaya getirmiştir. Antikomünist olduğunu ilan etmesi onu ve partisini baskılardan kurtaramamıştır. Türkiye'de Sovyetler Birliği çizgisinden farklı bir sosyalizm anlayışı ilk olarak Müstecaplıoğlu ve çevresi tarafından dil getirilmiş olup, bu onu Türkiye sosyalist hareketinin içinde önemli bir konuma yerleştirmektedir.

2.6.3 TÜRKİYE SOSYALİST EMEKÇİ VE KÖYLÜ PARTİSİ

Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, 20 Haziran 1946 tarihinde Şefik Hüsnü önderliğinde kurulmuştur.

Partinin faaliyet programında uzun vadeli hedefi, geniş halk yığınlarının gittikçe daha ziyade yoksullaşması sonucunu doğuran iş gücünün sömürülmesini ortadan kaldırmak, sosyalist demokrasi içerisinde, bütün millet fertlerine yüksek bir geçim seviyesi ve mesut bir hayat sağlamak şeklinde belirtilmiştir. Kısa vadede ise, kır ve kent emekçilerinin demokratik hak ve hürriyetlerini kullanmaları ve bunları kullanmaları önündeki engelleri kaldırmaya yönelik çalışmalar yapılması planlanmıştır. 1946 Sendikacılığı denilen sendikal faaliyetlerde TSEKP'in aldığı örgütleyici rol değinilen çalışmalara örnek olarak belirtilebilir.

1946- 1950 arası dönemde faaliyet gösteren TKP, TSP, TSEKP'in siyasi hayatları kısa sürmüştür. Sendikal faaliyetler, halk arasında örgütlenme çalışmaları bu dönemin öne çıkan politikaları olmuştur. TKP, TSP ve TSEKP'in din, dinin siyasal alandaki yeri konusunda herhangi bir görüşü elde edilememiştir.

3. DEMOKRAT PARTİ VE DİNİN SİYASALLAŞMASI

Demokrat Parti, Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ın önderliğinde 7 Ocak 1946'da kurulmuştur. DP, farklı unsurları içerisinde barındıran

bileşik yapısı ve İslami siyasal muhalefetin ilk siyasal manevralarının bünyesinde görülmesi bakımından önemlidir.

Demokrat Parti'nin dine yaklaşımı pragmatiktir. Cumhuriyet Halk Partisi dönemindeki dine yönelik uygulamalardan şikayetçi olan İslamcıların Demokrat Parti'nin ileri gelenleri de farkındaydı. Bu farkındalık, Demokrat Parti iktidarında onlara yönelik politikaların icra edilmesi olarak sonuçlanmıştır. Daha muhalefet döneminde dini hayata yönelik politikalar uygulanması için Cumhuriyet Halk Partisi baskı altına alınmaya çalışılmıştır. Ezanın Arapça okunmaya başlanması, imam hatiplerin açılması ve sayılarının hızla artması gibi işlemler beklendiği gibi İslamcıların hoşuna gitmiştir ve desteğini sağlamıştır. Diğer yandan dine yönelik açılımların sadece DP özelinde değil dönemin “demokratikleşen” ortamının bir gereği olarak algılanması gerektiği fikri de ileri sürülmüştür (Ahmad, 1994: 441). Buna örnek olarak da ezanın Türkçe dışındaki dillerde de okunmasını mümkün kılan kanun değişikliğinde CHP'lilerin muhalefet etmemesi gösterilmektedir (Ahmad, 1994: 442). CHP ve DP'nin dönemin Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki'nin yaptığı “İslam, kesinlikle komünizmi, onun her biçimdeki ideolojisini ve bütün uygulamalarını reddeder. İman ve ruh, komünizme karşı en güçlü silahtır. Gerçek bir müminin kendisini komünizm düşünceleri ve uygulamalarıyla bağdaştırması mümkün değildir.” (Cumhuriyet Gazetesi'nden aktaran Ahmad, 1994: 442) şeklindeki açıklamaya herhangi bir tepki vermemeleri de dikkate değerdir.

3.1 1950'Lİ YILLARDA SOLUN POLİTİKALARI

1950–1960 arası solun Türkiye'de yasal zeminde kurulma, parlamentoda yer alma mücadelesine girme, yayınları ve politikaları ile halka yakınlaşma amacıyla çalıştığı bir dönem olmuştur. Baskılar, tutuklamalar, yasaklar bu dönemde de devam etmiştir.

Demokrat Parti iktidarının solda farklı yorumları vardır. Bir kesim Tek Parti Dönemi'nin baskıcı yapısının verdiği kızgınlık ve bu yapının iktidarının yıkılışının verdiği sevinçle Demokrat Parti'yi desteklemiştir. Hatta Demokrat Parti içinde örgütlenip amaçlarına uygun bir yapıya evirme amacı da gütmüşlerdir. CHP'ye karşı oluşturulmak istenen ittifaka Zekeriya ve Sabiha Sertel, Mehmet Ali Aybar yakınlık gösterirken; Şefik Hüsnü taraf olmamıştır (Yıldırım, 2010: 3). Ancak Demokrat Parti'nin amaçlarına uygun bir yapı olmadığını anlamaları çok uzun sürmemiştir.⁶ Diğer yandan DP'nin CHP'den bir farkının olmadığı onun devamı niteliğinde bir yapıya sahip olduğu şeklinde yorumlar mevcuttur.⁷ Bu yorumda DP'nin kurucu kadrosunun CHP menşeli olmasının önemli etkisi vardır. Bir diğer yorum ise, uluslar arası konjonktürün getirdiği bir değişim ile Demokrat Parti iktidarının zemininin oluştuğudur.

Kore'de başlayan Kuzey-Güney savaşına Birleşmiş Milletler tüm ülkeleri komünist Kuzey Kore'ye karşı ABD önderliğinde mücadeleye çağırmıştır. Demokrat Parti asker gönderme konusunda karar alırken muhalefetteki CHP konunun meclise getirilmemesini eleştirmiştir. Barışseverler Derneği de Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesini protesto etmiştir. Bununla ilgili eylemler yapıp, halka konuyla ilgili broşürler dağıtmışlardır. Derneğin başkanı Behice Boran meclise hükümete yönelik bir protesto telgrafı çekmiştir. Bunun üzerine Behice Boran ve Adnan Cemgil gibi derneğin önde gelen isimleri tutuklanmışlardır. 15 ay hapis cezasına çarptırılmışlardır. Adnan Menderes'in konu ile

---

⁶ “Cumhuriyet’in ilk yıllarında yoğun bir takibata uğrayan Türk komünistlerinin özellikle 1925 tevkifatından sonra yeraltına inmesi sonrasında, rejime aykırı ancak dinsel söylem dışı bir üslupla ifadelendirilen her görüşün komünistlikle suçlanması Türk siyasi tarihinde bir gelenek haline gelmiştir. Nitekim 1945 yılında tahrip edilen Sertellerin Tan, Görüşler gibi gazete ve dergiler sayfalarını Demokratlara açan ilk yayın organıdır (Kabacalı’dan aktaran Sunay, 2005: 95).

⁷ “Kemalizm kendisini hiçbir zaman dört başı mamur bir ideoloji olarak yetkinleştiremez, ama çeşitli düşünce biçimlerinin içinde sporlanır, uykuya yatar... Demokrat Parti, Celal Bayar’ın kimliğinde Kemalist bir sporu da içinde barındırıyordu. Demokrat Parti bu anlamda, Kemalizmin altı okunun en az beşine esasta sadık kaldı: Ne milliyetçilikten, ne popülizmden, ne devletin iktisadi hayatı sevk ve idare etmesi anlamında bir devletçilikten, ne devletin dini temellük ve manipüle etmesi anlamındaki bir laisizmden, ne de Jakoben anlamında bir cumhuriyetçilikten vazgeçti. Altıncı ok olan ‘devrimcilik’ ise zaten bir türlü tam olarak anlamlandırılmadığı için, bu tartışmaya dahil edilemez” (SOMAY, 2008: 72).

ilgili yorumu: “Bunlar komünizme hizmet ediyorlar. Bu gibi ‘barışsever’lerle mücadele edeceğiz.” şeklinde olmuştur (Öymen, 2010, : 2).

Demokrat Parti'nin solculara baskıları şiddetlenerek devam etmiştir. Solcu öğretmenlere yönelik baskılar ve tasfiye politikası dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri tarafından da resmen açıklanmıştır. Uygulanan tasfiye politikası ile birçok öğretmen meslektan atılmıştır. Türkiye Komünist Partisi'ne yönelik 1951 Tevkifatı ile partinin önde gelen isimleri tutuklanmıştır. Profesörlerin siyaset yapmaları yasaklanmış, basın yayın organları baskı altına alınmış ve yoğun yasaklar altında muhalefet etmeleri zorlaştırılmıştır.

Solun Demokrat Parti döneminde yaşadığı en önemli olaylardan biri 6–7 Eylül olaylarıdır. 6–7 Eylül 1955'te meydana gelen olaylarda İstanbul'da yaşayan gayrimüslimlerin dükkanları yağmalanmış, evleri tahrip edilmiştir. Bir kilisenin yakıldığı ve bir papazın öldürüldüğü olaylarda çok sayıda gayrimüslim yaralanmıştır. Olayların hemen ardından basında önce, “halkın duygusal tepkisi”, “milli galeyana” gibi ifadeler yer alırken kısa bir süre sonra ağız değiştirilerek, hiçbir delile dayanmadan “komünistler” günah keçisi ilan edilmiştir (Keskin, 2005: 3). 7 Eylül 1955'te Emniyet tarafından komünist olarak bilinen 48 kişi tahrik ve tahrip suçlamasıyla tutuklanmıştır. Tutuklananlar arasında, diğerlerinin yanı sıra Aziz Nesin, Kemal Tahir, Ratip Tahir, İsmet Selimoğlu, Emin Sekun, Ziya Tüzmen, Muzaffer Kolçak, Hadi Malkoç, Recep Yelkendağ, Tahsin Güzel, Fehmi Kurucu, Hasan Kaşarcı, Dr. Hulusi Dosdoğru, Dr. Müeyyet Boratav, Dr. Can Boratav, Dr. Nihat Sargın, İsmet Selimoğlu, Faik Muzaffer Amaç, Aslan Kaynardağ, Asım Bezirci, Ali Ertekin, Hasan İzzettin Dinamo, Mustafa Börklüce, İlhan Berktaş, Suni Büyük ve Ali Akça da bulunuyordu (Güven, 2005: 55).

1957 sonrası iktidarın iyice sertleştiği ve muhalefete göz açtırmamaya çalıştığı yıllardır. Gittikçe artan hoşnutsuzluklar muhaliflerce dillendirilirken, DP baskılarla bunları sindirmeye çalışmıştır. Basın kanununda yapılan değişikliklerle basına sınırlamalar getirilmiştir. Bir yandan da İstanbul Ekspres, Zafer gazeteleri, İslami Büyük Doğu gibi dergiler desteklenerek ‘yandaş’ medya oluşturulmaya çalışılmıştır. Basın kanunun etkisiyle

birçok gazeteci tutuklanmıştır. Hikmet Kıvılcımlı bu dönemde tekrar tutuklanmıştır. Muhalefete yönelik DP baskılarının son noktası Tahkikat Komisyonları'nın kurulmasıdır. Her türlü siyasi hareket ve faaliyeti durdurma yetkisine sahip komisyonlar “hem şikayetçi, hem yargıç, hem de tatbikatçı” olması nedeniyle İnönü tarafından meclis görüşmeleri esnasında eleştirilmiştir (Sunay, 2005: 99).

1950–1960 arası dönemde Türkiye sol hareketinin kendisi ifade etme olanağı bulduğu en önemli yayınlardan biri Forum Dergisi'dir. Bu dergide din, dinin siyasal alandaki konumu üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Laiklik ile ilgili olarak: “Laiklik prensibi günümüzün ve geleceğimizin bütün sosyal ve siyasal meselelerini kucaklayan bir ana dava olarak ortada durmaktadır. Bu prensip, zaman içinde birbirinden aralıklı tek tek olaylarla kuvvet kazanması lazım gelirken boyuna kuvvet kaybetmektedir. Çok partili siyasi hayat çağı, bize, boyuna gerici eğilimlerle uzlaşmalar yapan partiler hediye etmiştir. Bu uzlaşmalardan cesaret alan gericilik eğilimi, cemiyetimizi, şeriat temellerine dayanan ve bunun kati sonucu olan bir İslamcı otokrasiye kadar gidecek bir bünyeye kaydırma istidadı göstermeye başlamıştır” (Forum Dergisi'nden aktaran Çakmak, 2007: 283) şeklinde yapılan yorum duyulan rahatsızlıkları dile getirmektedir. Forum, camilerdeki, din istismarcılığına dair tedbir almaması sebebiyle iktidarı birçok yazıda eleştirmiştir (Forum'dan aktaran Çakmak, 2007: 284). Bu yazılardan bir tanesinde şöyle denilmektedir: “Bilindiği üzere bugün halk yığınlarının en çok toplandıkları yerler camilerdir. Buna bir diyeceğimiz yok. Laik Türkiye'de herkes tanrısıyla olan münasebetlerini dilediği gibi düzenlemekte hürdür. Yalnız, camilerde toplanan halka yapılmakta olan telkinler, Atatürkçü Türkiye'nin idealleri ile çatışlırsa, o vakit üzerinde ciddiyetle durulması gereken büyük bir millet ve rejim davası karşısındayız. Halbuki, camilerde hiçbir kontrole tabi olmadan, halka yapılan telkinler, çokluk tamamıyla kara taassubun ve kızıl cehaletin zararlı safsatları ve zehirlerdir. Mesela, radyo dinlemenin, hele kadın sesi dinlemenin en büyük cehennemlik günahlardan biri olduğunu; roman okuyanların, erkek çocuklarını çıplak yıkayan annelerin, plajlarda denize girenlerin, fotoğraf çektirenlerin kafir olacaklarını, önündeki kara kitaplardan birini göstere göstere ve bağıra bağıra anlatan kara çember sakallı, kara beyinli softaları memleketin her yanındaki

camilerde dinlemek mümkündür. Bütün Türkiye'nin en küçük köylerine bile dağılmış bulunan bu kara sakallı, kara beyinli softalar ordusunun zavallı halkın tanrı ile olan münasebetlerini kim bilir daha ne menfi istikametlere çevirdikleri kolayca düşünülebilir” (Forum'dan aktaran Çakmak, 2007: 284). Forum dergisinde laiklik ve din-siyaset ilişkisi ile ilgili olarak yapılan yorumlara bakıldığında, dinin siyasete alet edilmesinden ve bu bağlamda laikliğin cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren oluşturulduğu bağlamından koparılmasından rahatsızlık duyulduğu belirtilebilmektedir.

3.1.1 TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ

1950'li yıllarda Türkiye Komünist Partisi ile ilgili çok fazla bir şey söylemek pek mümkün değildir. 1940'lı yıllarda önce İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı ağır bunalımlı dönem ve ekonomik ve sosyal sıkıntılar ve yükselen faşizm TKP'yi antifaşist bir çizgide legalize olma mücadelesine iterken, yeterince hazırlıklı olunmaması, baskıların ve tevkifatların devam etmesi partiyi yine zor duruma düşürmüştür. Demokrat Parti iktidarını “Amerikan emperyalizmine bağımlılığın, soğuk savaş zihniyetinin, halk düşmanlığının cisimleşmesi oldu. Demokrat Parti, komünistlere baskı açısından önceli Cumhuriyet Halk Partisi'nin tüm uygulamalarını aynen devam ettireceğini kanıtladı.” şeklinde yorumlamışlardır (Salihoğlu, 2003: 7). Demokrat Parti'nin NATO'ya girme hedefi ve Kore'ye asker gönderilmesi TKP'ce eleştirilmiştir.

1951 yılında gerçekleştirilen tutuklamalar partiye büyük zarar vermiştir. 1951 Tevkifatı olarak nitelendirilen tutuklamalarda partinin sekreteri Zeki Baştımar, Şefik Hüsnü, Reşat Fuat, Mihri Belli, Mehmet Bozışık başta olmak üzere birçok önemli ismi ve üyeleri hapis cezası almışlardır. Bu tutuklama partiye ağır etkiye bulunmuştur. Parti yöneticileri arasında hizipleşmeler ve bölünmeler meydana gelmiştir. Partinin faaliyet ve

uygulamaları oldukça etkisiz bir noktaya inerken, illegal küçük örgütlenme şekilleri devam etmiştir. Bu dönem boyunca TKP'nin yurtdışındaki kadroları başta merkez komite üyesi ve TKP temsilcisi İsmail Bilen olmak üzere yayın ve örgütlenme faaliyetlerine devam etmiştir. Dönemin en önemli faaliyeti, 1958'de kurulan "Bizim Radyo"nun yayınlarıdır (Salihoğlu, 2003: 8).

3.1.2 HİKMET KIVILCIMLI VE VATAN PARTİSİ

Hikmet Kıvılcımlı, Türkiye sol hareketi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Kıvılcımlı, Türkiye sol hareketinde az sayıda olan teorisyenlerden biridir. Tarih Tezi, Toplum Biçimlerinin Gelişimi, Allah-Peygamber-Kitap, Osmanlı Tarihinin Maddesi, Kapitalizme İlk Geçiş İngiltere, Son Geçiş Japonya, Komün Gücü, Cennet Sözcüğü Nereden Gelir Kıvılcımlı'nın kitaplaşmış eserleridir.

Hikmet Kıvılcımlı siyasete TKP'de başlamış; ancak kısa süre sonra partiden ayrılmıştır. İki 1925 yılında olmak üzere siyasi hayatının uzunca bir dönemini hapiste geçirmiştir.

Hikmet Kıvılcımlı 29 Ekim 1954'te birkaç arkadaşı ile Vatan Partisi'ni kurmuştur. Partinin ana tüzüğünde amaçları şu şekilde açıklanmaktadır: “Kişicil veya Oligarşik nüfuz yerine mutlak surette kanun yolu ile:

a -) Devleti halktan üstün değil, halkı devletten üstün tutan gerçek hürriyeti fiilen kurmak ve antidemokratik kanunları ayıklamak.

b -) Müzmin işsizlik ile azgın hayat pahası kanser haline gelmiştir. Bunları köklerinden kazımak için, ikinci bir Kuvay-i milliye seferberliği gerektir. Bu iktisadi seferberliğimizi, atom dahil en son sistem ağır sanayi temeline dayandırmak.

c -) Milli üretim mücadelemizin para maddesini, -ne sadakayla, ne zorla- ancak ucuz devlet ve bilinçli ticaret yolu ile sağlamak.

d -) Bu mübarek iktisadi Kuvâyimilliyeye Seferberliğimizin güdücü ruhunu (başta işçi sınıfımız gelmek üzere) cahil-alim, köylü-şehirli.. bütün değer yaratan iyi niyetli vatandaşların; tamimiyle aşağıdan gelme ve tamimiyle serbest (teşebbüs + teşkilat + kontrol)'larında bulmak; ve bu emelle, bütün organlarda bilfiil üretmenleri çoğunlukta görmek, yarımız olan kadını ön safta bulmak, gençliğe sonsuz inanmak” (Gürcan, 2011: 1).

3.1.2.1 Hikmet Kıvılcımlı'nın Din Yorumu

1957 seçimlerine katılan Vatan Partisi'nin seçim çalışmaları kapsamında Hikmet Kıvılcımlı'nın yaptığı Eyüp Sultan Camii konuşması önemlidir. 15.10.1957 tarihinde gerçekleşen konuşma Türkiye sosyalist hareketi içerisinde çok istisna bir yere sahiptir. Konuşmasında Vatan Partisi'ni tanıtmaya ve diğer partilerden farkını ortaya koymaya çabası vardır. Bu kapsamda partisinin yapısını, anlayışını Kuran'dan, hadislerden örnekler vererek açıklamaktadır. Vatan Partisi'nin iş ve işçi partisi olduğunu belirtirken “kıyamete kadar yaşayacakmış gibi çalış, yarın ölecekmiş gibi ibadet et” (Küçükaydın, 2009: 263) sözünü belirtmiştir. “İbadet: HAK önünde konuşmak, halk önünde hakkı teslim etmek manasına gelir... Bugün, Vatan Partisi'nin kendini hak ve çalışmak gibi iki prensip üzerine kurduğunu açıkça ortaya koymak lüzumunu duyuyorum” (Küçükaydın, 2009: 263- 264) sözleriyle siyasette nasıl bir yaklaşım içinde olacaklarını açıklamıştır. İslam'ın en büyük

prensibinin, ‘Leyse lil insane illâ mâ seâ’ (İnsan için, çalışmaktan, emekten başka her şey yalandır.) olduğunu söylerken, tarihin binlerce yıllık toplumsal gerçeğinin emek olduğunu ve Adam Smith, Ricardo gibi bilim adamlarının uzun araştırmalar sonucu bulduğu gerçeğin bin yıldan uzun süre önce Kuran’da belirtilen ‘Leyse lil insane illa ma sea’ sözünden başka bir şey olmadığını belirtmiştir (Küçükaydın, 2009: 264).

Kıvılcımlı din üzerine tarihsel ve sosyolojik analizler yaparken, sınıfsal değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu tecrübesi ve düşünceleri ileriki dönemlerde sosyalist hareket içerisinde günümüze kadarki en kapsamlı din değerlendirmesi olan ‘Allah-Peygamber-Kitap’ adlı eseri ortaya koymasını sağlamıştır. Allah kavramını ele alarak totem bağlamında yaptığı incelemeler tarih öncesi çağlarda toplumsal yapının açıklanmasında oldukça önemlidir.⁸

Kıvılcımlı, neden din üzerine çalışma yaptığını tarihsel, siyasal, sosyolojik, psikolojik temellerine koyarak açıklamaktadır: “Din üzerinde en çok spekülasyon: düşünce vurgunculuğu yapılan alan Oysa tam tersi olması gerekir: öyleyse bilimin en çok kılıç kuşanması gereken alanlardan birisi de din konusu olmalıdır. Bu yüzden bu alanda ‘İdeoloji’ ve ‘politika’ sökemez, sökmemelidir. O yavanlıklar ancak bilim ateşiyle durdurulup dönüştürülebilir. Meselemiz hiç de İkincil-üçüncül kategoriden bir iş sayılamaz. Çünkü din konusu, sadece toplumun çatısında tıkrıdayan bir kültür meselesi değil, insan beyninde düşünce mekanizmalarında işleyen adeta sistemleşmiş canlı bir düşünce biçimidir. Ve insan beyninde kolayca sökülüp atılamayacak derinliklere yapışmış köklere sahiptir. Söküldü sanıldığı yerde, başka bir nesnenin veya konunun fetişe edilmesine: tapımına dönüşmüştür: İnsan şuuru kendisini bilemedikçe ne maddi nesnelere ne de manevi konuların fetişizmini (tapıncını) aşamaz” (Kıvılcımlı, 1999: 6).

⁸ “Allah’ı doğru dürüst çağrışımız şunun şurası Hz. Muhammed’den beridir. Oysa ilk Allahlar, insanlığın neredeyse doğuşundan beridir. Ve değişe gelirler.

1- Demek bir kutsallaştırma prosesi söz konusudur. Totemizm'e kadar uzanır. İnsan toplumu, içinde doğup geliştiği evreni yorumlamayı bile düşünmeden, doğrudan doğruya doğanın çocuğu olarak geliştiği anda kendisini kutsallaştırma gidişinin beşiğinde bulmuştur. Ama yine de, insanın düşünmeden tasarlamadan yaşadığı bu kutsallaştırma davranışı totemcilik, kendi evriminin veya evreninin kendiliğinden yorumunu içermiştir.

İnsan toplumunun ilk totem tanrıları: Ağaçlar ve hayvanlar, insanın nereden geldiğinin ölümsüz belgeleri olmuşlardır. Totemizm ataya inanç dini sayılır” (Küçükaydın, 2005: 139).

Cumhuriyeti kuran kadro din üzerine başlangıçta ülkenin sosyo kültürel yapısına göre oldukça radikal politikalar geliştirmişlerdir. Ancak bu politikalar halk arasında yoğun tepkilere yol açmıştır. Bu tepkilerin ve Türkiye'deki toplumsal, kültürel, ekonomik değişimlerin bilincinde olan Kıvılcımlı, din ve Türkiye toplumu üzerine analizler ortaya koyarken, sadece uygulama açısından değil kuramsal anlamda da din üzerine çalışmalar yapmıştır.

1950- 1960 arası dönemde sol/sosyalist hareket içerisinde ele alınan TKP ve Vatan Partisi'nin din, din-siyaset ilişkisi bağlamındaki görüşleri ele alınmıştır. TKP'nin parti metinlerinde, yöneticilerinin yorumlarında din, din- siyaset ilişkisi ile ilgili bir yoruma erişilememiştir. Vatan Partisi'nde ise, Hikmet Kıvılcımlı din, din-siyaset ilişkisi konusunda ayrıntılı analizlerde bulunmuştur. Dönemin sol/sosyalist hareketlerinin kendilerini ifade etme olanağı bulduğu yayınlardan olması nedeniyle konu ile ilgili olarak incelenen Forum dergisinde ise laiklik ve dinin siyaseten bir araç olarak kullanılması eleştiri konusu olmuştur.

4. 1960 DARBESİ VE TÜRKİYE'DE SOL HAREKETLERİN YÜKSELİŞİ

27 Mayıs 1960 tarihi Türkiye siyasi hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Demokrat Parti iktidarına karşı asker, üniversiteler ve basın öncülüğünde gerçekleştirilen muhalefet temelinde oluşan hareketlilik, askeri darbe ile sonuçlanmıştır. Darbenin önemli bir noktası askerlerin alt rütbelerde kimseler olmasıdır.

Yeni dönemde yapılan ilk çalışmalarından biri olan yeni anayasa 1961 yılında %61,5 oranında evet oyu ile kabul edilmiştir. 1961 Anayasası önceki anayasalara göre daha özgürlükçü ve sosyal bir niteliğe sahiptir. Türkiye’de sosyal devlet ilkesinin gereği olarak sosyal hakların pozitif anayasa hukukuna girişi 1961 Anayasası ile olmuştur (Caniklioğlu, 1998: 111).

1961 Anayasası ile tanınan özgürlükler kısmiliğini betimleyen maddeler ile anayasada mevcuttur. Atatürk Devrimlerini ihlal etmemek şartı ile (Giritli, 1967: 22) sözü çerçevesinde bir bağlama oturtularak doktrinlerin örgütlenmesi, seçimlere katılıp iktidara aday olmasının sınırları çizilmiştir. Diğer yandan ülkenin devleti ve milleti ile bölünmez bir bütünlüğe sahip olduğu, hiçbir sınıf, zümrenin egemenliğine mahal bırakılmayacağı sözleri de belirtilen sınırları göstermektedir.

Laiklik konusunda Temsilciler Meclisi’nde Anayasa Komisyonu metninde yeterince açık ve bilimsel açıklamaların olmadığı yönünde eleştiriler olsa da, genelde kabul görmüştür (Tunaya, 2003: 221). Anayasa Komisyonu Sözcüsü, tasarının tümünü savunurken, laiklik hakkında şu sözleri söylemiştir: “Laiklik meselesine gelince; biz laiklik prensibini Türk Devrimi’nin koruyucu prensiplerinden en önemlisi ve demokratik bir zaruret saymışızdır. İkinci maddemizde bu prensibe yer verdik. Ve bunda kesin bir davranışa sahip olmayı da uygun bulduk. Laiklik bizim milli geleneklerimize göre incelenmiştir. Laiklik her şeyden evvel devlet idaresini, din müessesesini taassubun sultanından kurtarmaktır. Bu sebeple biz laikliği, biraz önce arzettiğim gibi, devletin hurafeler karşısında cephe almasını sağlamak ve hurafelere dayanan çevrelerin sosyal ve siyasi hayatımızı vesayet altına almalarını önlemek anlamında kabul ettik. Bu devrimci bir yoldur. Ve Türk Devrimi’nin çizdiği bu yolu takip etmenin hayati bir değeri, önemi ve tarihi sebepleri vardır. Bu bakımdan sosyal hayatımızı beşeri esaslara göre, düzenlemekle görevli olan devlete bir görev yükledik ve kontrol hakkı tanıdık” (Tunaya, 2003: 221-222).

27 Mayıs darbesine soldan farklı tepkiler gelmiştir. Hikmet Kıvılcımlı darbe sonrası yönetimi devralan Milli Birlik Komitesi'nden "ikinci Kuvayı Milliye Partisi"nin kurulmasını, Mihri Belli ise, toprak reformu yapılmasını istemiştir (Aydınöğlu, 1992: 32). Mehmet Ali Aybar ve Nihat Sargın gibi isimlerin talebi ise daha demokratik bir ortamın sağlanması şeklindedir (Aydınöğlu, 1992: 34).

1960 sonrası oluşan yapının sol açısından da önemli sonuçları olmuştur. Mihri Belli'nin önderlik ettiği Milli Demokratik Devrim hareketi, Doğan Avcıoğlu başyazarlığındaki Yön Dergisi çevresi ve Türkiye İşçi Partisi bu dönemin önde gelen hareketleridir. Bu yılların sonlarında hareketlenen Öğrenci Hareketleri de bu dönemin sonlarında etkinlikleri ve adı geçen yapılara etkileri açısından oldukça önemlidir.

4.1 SINIF POLİTİKALARI VE DİN

1961 Anayasası'nın sağladığı kısmi özgürlük ortamında sol/sosyalist hareketler oldukça aktif bir politika yürütmüşlerdir. Bu dönem sol/sosyalist hareketlerin halka ulaşma çabalarının yanında teorik anlamda da çalışmalar yaptıkları görölmektedir. Yön-Devrim hareketi, Milli Demokratik Devrim hareketi, TİP ve öğrenci hareketleri bu dönemin önde gelen hareketleridir. Bu hareketlerin din, din-siyaset ilişkisi bağlamındaki görüşleri ele alınacaktır.

4.1.1 YÖN-DEVİRİM HAREKETİ

Yön-Devrim hareketi 1960–1971 arası dönemde oldukça önemli bir oluşum olarak varlık sürmüştür. Hareket, hiçbir zaman örgütsel bir yapıya kavuşamadıysa da, yayımladığı iki dergisi, örgütlediği bir dernek ve sahip olduğu bir yayıneviyle ‘tüzüksüz bir parti’ (Kanbolat’tan aktaran Şener, 2010: 77) gibidir (Şener, 2010: 77). Hareket, 1950’li yıllarda Demokrat Parti’ye karşı yapılan muhalefetin içinden doğmuştur. Forum, Akis ve Kim dergileri daha sonra Yön-Devrim hareketini oluşturacak kadroların fikirlerini beyan ettikleri, teorik altyapılarını oluşturup halka ulaştırdıkları alanlar olmuşlardır.

27 Mayıs Darbesi sonrası oluşturulan yeni anayasa taslağı hareketin öncülerinden özellikle Doğan Avcıoğlu tarafından istenildiği gibi olmadığı gerekçesiyle memnuniyetsizlikle karşılanmıştır. Anayasa oylamasından alınan oyun düşüklüğü, Yön-Devrim hareketince kendileri de memnun olmasa da yine de bir yenilgi olarak algılanmıştır. Demokrasi, Yöncülerin deyimiyle “tutucu güçler koalisyonunu” iktidara getirmişti (Şener, 2010: 79). Bu nedenle Demokrasi ülkedeki varlığının niteliği nedeniyle “cici demokrasi” (Şener, 2010: 79) şeklinde ifadeyle eleştirilmiştir.⁹

Yön dergisi, Talat Aydemir’in başını çektiği darbe girişimi ile ilgili olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır. Bir yıldan uzun süre kapalı kaldıktan sonra tekrar yayınlanmaya başlanan dergi 1967’de kapanmıştır. 1960’lı yıllarda en yüksek tiraj yapan, en etkili sol yayın olduğu belirtilmektedir (Şener, 2010: 79).

---

⁹ Yön hareketi başlarda demokrasiye büyük önem veriyordu. Hatta sosyalizmden daha çok demokrasiden söz edilmektedir. Ancak 1964 yılından sonra özellikle Adalet Partisi’nin iktidarı ile mevcut çok partili demokrasi küçümsenmeye, arzulanan demokrasi belirtilirken gerçek demokrasi; mevcut çok partili demokrasi ise cici demokrasi/sandıksal demokrasi olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Gerçek demokrasi kalkınmanın gerçekleşmesi ile oluşabilecek demokrasidir. Bunun harici geniş kitlelerin refah taleplerini süngü ile susturan faşist bir idareyi zorunlu kılacaktır. Şener, s:87

Yön-Devrim hareketi partileşmeye gitmediyse de, Çalışanlar Partisi isimli bir parti ve Sosyalist Kültür Derneği adlı bir derneğin kuruluşunda bulunmuştur.

4.1.1.1 Devrim Dergisi

Yön dergisinin kapanmasından sonra onun yerine aynı grupça kurulan Devrim dergisi hareketin taşıyıcılarının düşünce eksenlerindeki yeri açısından oldukça önemlidir. Doğan Avcıoğlu, “1960’larda Yön’le Türkiye’nin yönünü belirledik. Devrim’le devrimi yapacağız” (Şener, 2010: 82) diyerek amaçlarını ortaya koymuşlardır.

Yön-Devrim hareketi ideolojik olarak Marksizm ve Kemalizm’den aynı anda beslenmektedir. Kendilerini Sol Kemalist olarak da ifade etmektedirler.

Hareketin din ve laiklik konusundaki yorumlarına baktığımız zaman öncelikle Kemal Tahir’in Anadolu’da laikliğin dinsizlik olarak algılanması ile ilgili sözlerine bakmalıyız: “Çünkü laiklik, Hıristiyan kilisesine karşı çıkartılabilecek bir ilkedir. Çünkü Roma’dan bu yana, büyük zenginliklere sahip olan, bunları kendi çıkarı için uluslar arası çapta kullanan Roma-Katolik kilisesi, temel bünyesindeki metafizik yön dolayısıyla, (dünya) işlerine karışmadan inançları gütmek ödevini yapabilir. Hatta bunun dışına çıkması, aslında, dinin maddeden sonra başlaması demek olan ana davasını inkar etmektir. Batıda laikliğin gerçekten tutması da bundandır. İslamlaşma gelince, İslamlaşmanın temelinde sosyal reformlar ağır basar, yani sosyal reformlar dinin ana emirleriyle birlikte yürür. İslamlaşmada, halifeler devlet başkanı iken bile, Batı anlamında egemen bir ekonomik güce sahip kilise yoktur. Bu sebeple bizde laiklik ile, ancak yobazın dini kullanarak halkı sömürmesi önlenir, dinsel ahlak toplum yararına kullanılır” (Tahir’den aktaran Özdemir, 1986: 145- 146). Niyazi Berkes ise, Türkiye’de bir mehdicilik akımı olarak nitelediği

Nurculuğun körüklediği cihadın Johnson gavuruna değil, Gazi Mustafa Kemal'e karşı olduğunu; Deccal'ın birincinin temsil ettiği emperyalizm değil, ikincinin temsil ettiği Cumhuriyet Türkiye'si'nin bağımsızlığı olarak belirlendiğini iddia etmektedir (Berkes'ten aktaran Özdemir, 1986: 146). Toplumsal değişime karşı olan gerici hareketlerinin cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki canlılığını da açıklamaya yardımcı olabileceği savunulan bu durum değerlendirildiğinde yine Berkes'e göre, bu hareketleri güdenler, kuvvetlenmenin ancak eski müesseselere dönmekle mümkün olabileceğini savunurlar, batılılaşma gayretleri yükselme yerine çökme getirdikçe de bu hareketlerini delil olarak kullanırlar, felaketin hep yeni yöntemler almak yüzünden ileri geldiğini söylerlerdi (Berkes'ten aktaran Özdemir, 1986: 146). Akılcı yöntemlerle çözümlenecek bir işi, din, insan, gelenek, mukaddesat, kafirler vs. gibi bir söz kalabalığına boğduklarından, durumu içinden çıkılmaz bir hale getirmekte başarılı olurlar, halkı korku ve temelsiz inançlara sürüklerlerdi (Berkes'ten aktaran Özdemir, 1986: 146).

Gülten Kazgan ise, 1980 sonrası süreçte Samuel Huntington'ın ortaya koyduğu ve büyük tartışma yaratan Medeniyetler Çatışması kuramını hatırlatan bir yorum belirtmektedir. Kazgan, sorunların çözümünde dinin ve onun toplumsal yaşama yansıyan kural ve fikirlerinin yaygın olduğu Türkiye gibi doğulu bir toplumda laikliğin doğal olarak anlaşılamayacağını, toplumsal kurumlarının şeklen batılılaştırılmasına karşın öz itibarıyla doğulu kalacaklarını iddia etmektedir (Kazgan'dan aktaran Özdemir, 1986: 146- 147).

Dinin toplumsal algıda ve özelde insan psikolojisinde yarattığı etkiyle ilgili yorumlarda bulunan Mümtaz Soysal, Türkiye'de sınıf kavgasının olmadığını iddia edenlerin kalabalıkların bilinçaltıyla biraz daha yakından ilgilenmesi gerektiğini, gavurlaşmış insanlara yöneltilen saldırıların altında, halk tabakalarına pek bir şey vermeden değişmeyi becerebilmiş ve dünya nimetlerinden az çok pay almaya başlamış tabakalara karşı oluşan kırgınlık ve kızgınlığı görmek gerektiğini söylemektedir (Soysal'dan aktaran Özdemir, 1986: 147) Yine Soysal'a göre; kompradorlar, Türkiye'deki ekonomik ve sosyal uyanışı durdurmak için, artık 'Ruslar geliyor, milliyetçilik elden gidiyor' gibi feryatları para etmeyince, son silah olarak din kavgasını denemeye karar vermişlerdir (Soysal'dan aktaran Özdemir, 1986: 147). Yön hareketinin din ile ilgili

tutumunu göstermesi açısından yine Sosyal şu sözleri anlamlıdır: “Sosyalistlerin din konusundaki tutumları Atatürk’ünkünden farklı olmamalı: Dini kendi kaderiyle baş başa bırakmak, köyün ve halkın kalkınmasını başka yollarda aramak. Devletin dinden ve din adamlarından medet umması, ancak bu başka yollardaki beceriksizliğin ve başarısızlığın sonucu sayılmalıdır” (Sosyal’dan aktaran Özdemir, 1986: 147). Son örnekte de görüldüğü gibi, Yön hareketi dinin siyasal alanda kullanılmasını yönetimin acizliği olarak değerlendirmektedir. Dine bakışta sosyalistlerin uymasını uygun gördükleri çerçevenin Atatürk’ün çizdiği alanla paralellik göstermesi, diğer örneklerde de görüldüğü gibi dinin özel alanla kısıtlanması ve kontrol altında tutulması gerektiği düşüncesinin hakim olduğu izlenimini yaratmaktadır.

4.1.2 MİLLİ DEMOKRATİK DEVRİM

Milli Demokratik Devrim hareketi (MDD), 1960’lı yıllarda Yön dergi çevresi ve Türkiye İşçi Partisi ile birlikte en ön planda olan yapılanmadan biridir. MDD hareketi diğer iki akım arasında en son oluşan yapı olmakla birlikte, TKP geleneğinin de devamı niteliğindedir. Hareketin en önde gelen kişisi olan Mihri Belli “Milli Demokratik Devrim tezleri, bu ad altında ilk kez altmışlı yıllarda savunulmuş olmakla birlikte, bu tezler, özünde Türkiye’de Marksist hareketin 1920’lerden beri savunduğu asgari programın günün koşulları göz önünde tutularak bir ölçüde geliştirilmiş şeklinden başka bir şey değildir” (Yurtsever, 2008: 79) sözleriyle bu bağı ortaya koymaktadır. Yön-Devrim hareketinin, TKP geleneğiyle hiçbir organik bağa sahip olmamasına rağmen, ideolojik olarak, özellikle de aşamalı bir devrim anlayışını savunması, MDD hareketini oluşturan eski TKP’lilerin bu hareket içerisinde kendilerini ifade etmesini sağlamıştır (Şener, 2010: 173).

MDD hareketinin siyasal görüşlerine baktığımızda, başta Mihri Belli olmak üzere hareket içinde yer alan pek çok önde gelen kişinin Atatürkçülüğü gericiliğe, dış sömürüye karşı savaş, küçük burjuva milliyetçiliği öncülüğünde verilmiş antiemperyalist bir mücadele olmakla birlikte tamamlanmamış bir milli demokratik devrim (Şener, 2010: 175) olarak nitelendirdikleri görülmektedir. Kemalist devrimin yarım kalmış olması, yani üretim ilişkilerindeki dönüşümü tamamlayamaması, karşı devrimci güçlerin siyasal iktidarı yeniden ele geçirmesine yol açmıştır. Gerçek devrim Türkiye'nin yeniden Kemalist gelişme çizgisine sokulmasıdır (Yurtsever, 2008: 81).

Milli Demokratik Devrim hareketinin inançlara ve dinin siyasal vurgusuna yönelik tavrına yönelik söylem bağlamında bir şey bulmak ve üzerine yorum yapmak pek mümkün değildir. Yapılabilecek olan hareketin temel yönelimleri üzerinden çıkarımlarda bulunmaktır. Milli Demokratik Devrim hareketinin Kemalist hareketin cumhuriyeti kurarken çizdiği yenilikler şablonuna aykırı bir fikre sahip olmadığı görülmektedir. Ülkede tek parti dönemi sonrası yaşanan değişimlerin devrimlere riayet etmediği, Kemalist devrimin yarım kaldığı konusundaki yorumlar Atatürk'ün ortaya koyduğu laiklik prensibinden ayrı olmadıkları şeklinde yorumlanabilir. Burada cumhuriyetin kuruluş yıllarında TKP'nin, CHP'nin reform hareketine itirazının olmasından ziyade antiemperyalist bir hareket olarak desteklenmesinin de payı vardır. Diğer yandan MDD'nin teorik gelişime büyük önem atfetmesi, materyalist felsefenin öğrenilmesi ve kavranması yolundaki çabalar da dine, dinin siyasal yaklaşımına karşı mesafenin oluşumunda önemli bir etken olarak değerlendirilebilir.

1960'lı yılların sonunda MNP ile siyasal İslamın ilk örgütlü yapısının oluşması ve bu örgütlü yapının Adalet Partisi'nin başını çektiği antikomünist yapılarda aldığı konum ve 1970'lerin sonuna doğru solcularla girdiği çatışmalar değerlendirildiğinde, 1960'larda MDD içerisinde ilk teorik altyapılarını sağlayan 1970'lerde bölünme ile ayrı fraksiyonlar halini alan ve çoğunlukla silahlı mücadele yöntemini benimseyen ve sınıf temelli yorumların yoğunlaştığı, İslamcılarının söyleminde yer ettiği gibi solda da kırım/köyün farklı noktalardan ve farklı kriterlerle değerlendirilmesi, sol örgütler ile İslamcılarının çatışmalar haricinde karşılaşmasını mümkün kılmamıştır.

4.2 TİP'İN KURULUŞU VE MECLİS'E GİRİŞİ

13 Şubat 1961'de Türkiye İşçi Partisi(TİP) kuruldu. TİP'i kuranlar, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'ne bağlı 12 sendikacıdır.

Partinin kuruluş amacı, işçi sınıfının ekonomik çıkarlarını savunmak ve işçiler lehine yasaların çıkarılması mücadelesini parlamentoya taşımaktı. Bu sınırlı amaçtan da anlaşılacağı üzere, TİP başlangıçta işçi sınıfının iktidarını hedefleyen ve sosyalist amaç güden bir parti değildi. Parti, tam da ekonomizm tanımına uyan bir biçimde, işçilerin ekonomik mücadelesinin kendisine siyasal bir biçim kazandırmak amacıyla kurulmuştu (Sinan, 2005: 2).

Hikmet Kıvılcımlı TİP'in gerek Anadolu'da gerekse büyük şehirlerde yeni bir kuşak yetiştirdiği, parti içinde çalışan uyanık unsurlara bir örgüt tecrübesi kazandırdığının inkar edilemez bir gerçek olduğunu belirtmektedir (Kıvılcımlı, 1971: 4). Ayrıca TİP'in Yön dergisinin küçük burjuva radikal bilincinin genç kuşaklarda sosyalizan bilince dönüşmesine yardımcı olduğunu belirtmektedir. Artun Ünsal (2002: 1) ise, Türkiye İşçi Partisi'ni şu sözlerle özetlemiştir: "TİP, 'kapitalist' ABD ve 'komünist' Sovyetler Birliği arasındaki 'Soğuk Savaş'ın bir ölçüde yumuşamaya başladığı uluslar arası konjonktürde doğdu. Önce bocaladı, daha sonra aydınlara açılarak Marksist sol ideolojiye yakınlaştı, gelişti ve 10 yıl sonra gene bir askeri müdahale sonucu (12 Mart 1971), bu kez ülkede demokratik yaşamın sekteye uğradığı ardından siyasal özgürlüklerin kısıtlandığı, hatta 1961 Anayasasının yeniden gözden geçirilerek daha tutucu bir çizgiye oturtulduğu bir dönemde hukuksal olmaktan çok siyasi nitelik taşıyan bir kapatma davası sonucunda Türkiye'nin siyasal yaşamından uzaklaştırıldı."

Türkiye İşçi Partisi'nin ilk genel başkanı Mehmet Ali Aybar dır. 1920'lerden itibaren güç kazanan pozitivism akımından etkilenen Aybar'ın ilk siyasi yazılarını oluşturmasında, CHP karşıtı muhalif bir tutum benimsemesinde pozitivist düşüncenin büyük etkisi vardır (Ünlü, 2002: 41).

68 kuşağı olarak betimlenen üniversiteli devrimcilerin, sosyalist fikirlerle tanışmaları ve örgütlü sosyalist mücadeleye katılmalarında Türkiye İşçi Partisi'nin önemli katkıları olmuştur.

TİP, 1965 seçimlerinde 54 ilde toplam %3 oy oranında oy alarak var olan seçim sisteminin de katkısıyla TBMM'ye 14 milletvekili göndermeyi başarmıştır. Bağımsız milletvekili Çetin Altan'ın da mecliste bir oturum esnasında partiye katılımıyla temsil sayıları 15 e yükselmiştir. Böylece cumhuriyet tarihi boyunca ilk kez sosyalist bir parti mecliste yer almıştır. TİP'in başarısı diğer partilerde de söylem ve tavır anlamında değişiklikler yaşatmıştır. CHP, kendini "Ortanın Solu"nda konumlandırarak bu konudaki en önemli açılımı gerçekleştirmiştir denilebilir.

Aybar'ın din ile ilgili yorumu "Dinler bize hesabı öbür dünyada görülen bir hürriyet ve eşitlik verdiler: insan hak yolunu bulup Cenabı Hakka serbestçe kulluk etmek için hürdür; ve kul olduğu için de, Cenabı Hakkın nazarında bütün insanlar eşittir" (Aybar'dan aktaran Ünlü, 2002: 99) şeklindedir. Partinin inançlara bakış açısını ele aldığımızda 1965 milletvekili seçimleri öncesinde dağıtılan bir broşürde, TİP'e yöneltilen 'TİP iktidara gelince dini kaldıracak, camileri kapatacak' (Ünsal, 2002: 184) sözlerine karşı yöneticilerinin yaptığı açıklama konuyu berraklaştırmaktadır. Bu sözlerin emekçi halkı TİP'ten uzaklaştırmak için uydurulup yayıldığını belirten yöneticiler, TİP'in vatandaşın dini inanç ve mezhep özgürlüğüne büyük saygı duyduğunu belirtmektedir (Ünsal, 2002: 184). TİP'in dine bakış ile ilgili bir başka örnek 1969 seçimlerinde TİP'in aldığı düşük oy üzerinde daha önce partiye oy vermiş olan Alevi kitlenin Alevilerin ağırlıkta olduğu Birlik Partisi'ne oy vermiş olmalarının etkisi üzerine yapılan değerlendirmedir. Mehmet Ali Aybar, "Bu seçimlerde BP olsun, YTP olsun özel bir hüviyetle ortaya çıktılar ve henüz

sınıf bilincine tam ulaşamamış olan vatandaşlarımızın büyük ölçüde oylarını kanalize ettiler” (Ünsal, 2002: 366) sözleriyle halkın sınıf bilincinden yoksunluğunun kimliğini hala dinsel, kültürel değerler ile ifade etmesini sağladığını belirtmektedir.

Partinin önde gelen isimlerinden Behice Boran laikliğin iki yönü olduğunu belirtmektedir. Laikliğin bir yönünün kişinin, ibadetlerini, inancını kendi istediği gibi inanıp yaşaması; diğer yönünün ise, dinin, devletin sosyal, siyasal, ekonomik, hukuki alanına hiçbir şekilde karışmaması olduğunu öne sürmektedir (Boran, 1969: 284).

Behice Boran AP'nin dini siyasal amaçları için istismar ettiğini düşünmektedir: “AP iktidarı din kisvesi altında yer alan gerici hareketlerine, camilerde toplu kılınan namazların siyasal toplantı halini almasına ve böylece hem ibadet yeri olan camilerin siyasal toplantı salonu gibi kullanılmasına, hem de ibadetin siyasal amaçlara alet edilmesine müsaade etmeyi ‘vatandaşın vicdan, ibadet hürriyeti’ gibi görüp gösterme gayretindedir. Aslında bunlar açıkça, dini, dinsel inançları, ibadeti ve ibadet yerlerini siyasete alet etmek hareketleridir” (Boran, 1969: 285).

TİP'nin dini inançlara saygılı bir parti olduğu söylenebilmektedir. Diğer yandan din, kişilerin vicdanında var olmalı, toplumsallaşmamalıdır. Dinin siyasal alana dahil olması bir istismar aracı olarak görülmektedir.

4.3 1968 ÖĞRENCİ HAREKETLERİ VE TOPLUMA YAKLAŞIMI

1968 Mayıs'ı sadece Türkiye açısından değil başta Fransa olmak üzere pek çok ülkede ortaya çıkan eylemler, işgaller ve değişim arzusu dolu bir dönemin zirve yaptığı nokta olarak tarihteki yerini almıştır. Bu hareketlerin öne çıkan en önemli özelliği

üniversite gençliği önderliğinde çıkmış olmasıdır. Bülent Somay, dünyada 68 hareketinin birçok açıdan 1848–1968 arasındaki sistem karşıtı hareketlerin bir antitezi olarak ortaya çıktığını belirtmektedir (Somay, 2008: 84). Somay, 68'in, gündeme getirdiği çevrecilik, ikinci kuşak feminizm, cinsel devrim, özgürlükçü sosyalizm/komünizm ve hatta uyuşturucu kullanımının savunusu gibi noktalarla, kendisinden önceki sosyalist ve ulusal kurtuluşçu hareketlerden temelde farklılaştığını söylemektedir (Somay, 2008: 84).

Türkiye özeline baktığımız zaman Demokrat Parti döneminin sonlarına doğru başlayan üniversitelerdeki hareketlilik 27 Mayıs'ın sağladığı kısmi özgürlük ortamında örgütlenmeye ve muhalefetini güçlendirmeye başlamıştır. Yükselen anti-emperyalist dalga ve 1960'lardaki aydınlanma ve demokrasi mücadelesinin geliştiği ortam gençliğin hareketlenmesinin dinamiğini oluşturmaktadır. Üniversite örgütlenmeleri olarak Fikir Kulüpleri ve Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF) solda, Komünizmle Mücadele Derneği ise sağda ön plana çıkmaktadır. Fikir Kulüpleri, öğrencilerin örgütlenme çizgisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. 1956 yılında kurulan dernek Menderes hükümetine karşı protestolarda ön planda yer almıştır. 1965 yılında ülke içindeki pek çok üniversitede örgütlenerek tüm birimlerini tek bir noktada toplayan Fikir Kulüpleri Federasyonu oluşturulmuştur. FKF daha sonra Dev-Genç'e dönüşmüştür.

Öğrenci hareketinin teorik ve örgütsel gelişiminde Yön-Devrim ve MDD hareketleri ve TİP'in önemli etkileri olmuştur. Öğrenci Hareketlerinin din, din-siyaset ilişkisi ile ilgili herhangi bir yorumu elde edilememiştir.

1960- 1970 arası sol/sosyalist hareketler dinin politikada bir araç olarak kullanılmasını hoş karşılamamışlardır. Yön-Devrim ve MDD hareketleri açısından bu konuda devrimciler Atatürk'ün çizdiği sınırlar içerisinde kalmalıdır. TİP ise, Türkiye Birlik Partisi örneğinde görüldüğü üzere dinin siyasal alanda varlığını halkın sınıf bilincinin gelişmemesine bağlamaktadır.

4.4 SAĞDA YAŞANAN AYRILIK VE MİLLİ NİZAM PARTİSİ'NİN OLUŞUMU

Necmettin Erbakan siyasi hayatta 1960'ların ortasından itibaren yer almış ve İslamcı hareketin siyasi parti şeklinde örgütlenmesinde ön ayak olmuş önemli bir figürdür. İslamcı hareket uzun yıllar merkez sağ içinde eklemlenerek varlığını sürdürmüştür. Milli Nizam Partisi'nin kuruluşu ile İslamcılar örgütlü bir yapıya sahip olmuştur.

26 Ocak 1970'de Necmettin Erbakan'ın öncülüğünde Milli Nizam Partisi kurulmuştur. Milli Nizam Partisi'nin üç toplumsal kapsamdan oluştuğu söylenebilir: 1)Taşra kökenli dindar ailelerden gelip cumhuriyetin laik eğitim kurumlarından yetişmiş ve genellikle serbest meslekle iştigal eden yeni seçkinler; 2)Taşrada ticaret ve sanayiyle iştigal eden dindar girişimciler; 3)Hem taşra hem büyük kentlerde yaşayan dar gelirli Sünni dindarlar (Çakır, 2005: 545).

Milli Nizam Partisi'nin Kuruluş Beyanamesi'ne baktığımızda Osmanlıcı, milli bağımsızlıkçı, İslamcı ve modernist bir niteliğe sahip olduğunu görülmektedir (Çakır, 2005: 546) Necmettin Erbakan, 26 Ocak 1970'te yaptığı bir basın toplantısında MNP'nin mason, komünist ve siyonistler dışında herkesi üye olarak kabul edeceğini bildirmiştir (Sarıbay, 2005: 576).

MNP'nin laiklik, din, diyanet üzerine sahip olduğu görüşlere baktığımızda, parti konuyu vicdan hürriyeti ve Diyanet İşleri başlıkları altında ele almıştır. Vicdan Hürriyeti bölümü şu şekilde açıklanmaktadır: “Vatandaşın dini inanış, ibadet, öğretim, telkin ve terbiye ihtiyaçlarını karşılayacak bir vicdan hürriyeti anlayışına sahibiz. Din ve vicdan hürriyetinin teminatı olarak tarif edilen laikliğin, dine baskı ve dindarlara saygısızlık gayesine alet edilmesine karşıyız. Laiklik mevzusunda partimizin ölçüsü; bu müesseseyi din aleyhtarlığı şeklinde bir tatbikata döken her nevi anlayışa karşı olmak şeklinde ifade edilebilir. Ortaçağ Avrupasında engizisyon mezalimi ve koyu bir taassup hüküm sürerken,

din ve vicdan hürriyeti tatbikatında en faziletli örnekleri vermiş olan milletimizi, dini bilgiden kısmen veya tamamen mahrum bırakmaya müncer olabilecek yanlış politikanın yerine dini hislerin istismarına mahal ve imkan bırakmayacak mahiyette bir eğitim ve öğretim politikası takip ve tatbik etmek davasındayız” (Şen, 2004: 267- 268).

Kendi din anlayışları ile devletin laiklik anlayışı arasındaki farklılıktan rahatsızlık duyan hareketin lideri Erbakan, Türkiye’de laiklik yerine dinin devlet tarafından kontrolü anlamına gelen Bizantinizm uygulamasının mevcut olduğunu belirtmiştir (Şen, 2004: 268). Erbakan’a göre Türkiye’deki laiklik uygulamaları ile inançlı insanlar, inançsız ve diğer dinlere mensup insanların haklarına imrenir hale gelmiştir (Şen, 2004: 268). MNP’nin Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili görüşlerine baktığımızda, bu kurumun kendisine tanınan yetkileri tam bir şekilde yapabilmesi için desteklenmesi gerektiğini savunan bir fikir çizgisinde oldukları görülmektedir (Şen, 2004: 270).

Milli Nizam Partisi kısa zamanda önemli bir kitleelliğe sahip olmasına rağmen 20 Mayıs 1971’de Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılmıştır. Kapatılma sonrası herhangi bir ceza almamışlardır.

Milli Nizam Partisi ile solun pek bir ilişkisi olmamıştır. Bunda MNP’nin ideolojik anlamda kendini net bir şekilde belirleme, merkez sağ çizgiden tam olarak ayrılamama, anayasal ve entelektüel eksiklikler nedeniyle İslami bir siyaset yürütme konusundaki tecrübesizlikler önemli etkenlerdir (Çakır, 2005: 546). Diğer yandan sola karşı –her ne kadar özellikle başörtüsü konusunda ve masonlukla itham ederek Adalet Partisi’ni eleştirse de- Erbakan’ın merkez sağ siyasilerden pek farklı bir yaklaşım içinde olduğunu söylemek mümkün değildir.¹⁰ Solda ise 1970’lere doğru başlayan örgüt içi/örgütler arası tartışmalar,

---

¹⁰ Mehmed Kırkinci, MNP’nin kuruluş sürecini anlattığı yazısında Erbakan ile birlikte MNP’nin kurucularından olan Tefik Paksu’nun sözlerine yer vermektedir. Tefik Paksu’nun Erbakan’a “Yeter bu masonların peşinden koştuğumuz. Yeni bir parti kuralım” dediğini anlatan Kırkinci, Erbakan ile Paksu’nun şeyhleri Mehmed Zahit Kotku’dan “memleketi kurtarmamız lazım.. Memlekete ya masonlar hakim oluyor ya da komünistler. Neden kendi işimizi kendimiz görmeyelim?..” sözleriyle parti kurmak için icazet aldıklarını belirtmektedir (Kırkinci, 2010: 1).

yaşanan ayrılıklar daha ziyade fraksiyonel ve örgütsel sorun ve bakış açısı farklılıklarının ifadesini sunmaktadır.

5. 1971 ASKERİ MUHTIRASI: ÇOK PARÇALI YAPININ OLUŞUMU

12 Mart 1971 tarihinde ordu bir muhtıra yayınlamıştır. Muhtıra sonrası solda farklı fraksiyonlarda çok sayıda parti ve hareket doğmuştur.

1970'ler Batı Bloğu ile Doğu Bloğu arasında bir yumuşama dönemi olmasına rağmen, dünyanın çevre ülkelerinde Soğuk Savaş'ın sürdüğü, askeri darbelerin yükselen sosyal hareketleri ve ulusal kurtuluş rejimlerini bastırıldığı, gerginlik ve kutuplaşma yılları olarak tarihe geçmiştir (Silier, 2008: 433). Sovyet Bloğu'nda da benzer gelişmeler yaşanmıştır. Çekoslovakya deneyiminin silahlı müdahale ile sonuçlanmasının ardından, bloğundaki ülkelere karşı merkezîyetçi ve bürokratik bir tavır (Silier, 2008:433) ile yaklaşmıştır.

1960'ların kısmen özgürlük ortamında gelişen hareketler, 1971 askeri müdahalesi ile devletin sert yüzüyle yeniden karşılaşmışlardır. 1970'ler özellikle Milliyetçi Cephe hükümetlerinin yarattığı baskıcı ortam ve yükselen milliyetçilikle ve yoğun silahlı mücadelenin, çatışmaların ortaya çıkıp geliştiği bir dönem olarak belirginleşmiştir. Gençlik örgütleri ise, 1973–74 yıllarında yeniden canlanmaya başlamıştır. Bu dönemin ilk gençlik dernekleri silahlı mücadeleyi eleştiren, yasal mücadeleyi öne çıkartan Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP) taraftarlarınca, 1973 ortalarında, önce İstanbul'da, kısa süre sonra da Ankara'da birer merkezi gençlik merkezi olarak kurulan, İstanbul Yüksek Öğrenim Kültür Derneği (İYÖKD) ve Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Derneği (ADYÖD) dir (Yılmaz, 2006: 44).

Artan faşist saldırılar ve resmi baskılar sonucu İYÖKD ve ADYÖD kapatılmıştır. İki derneğin kapatılmasının ardından yapılan çalışmalar sonucu İstanbul Yüksek Öğrenim Derneği (İYÖD) ve Ankara Yüksek Öğrenim Derneği (AYÖD) kurulmuştur. Dernek kurma çalışmaları kapsamında Erzurum, Malatya, İzmir başta olmak üzere Anadolu'nun birçok yerinde yaygınlaştırılan gençlik örgütlenmeleri sonucu Ağustos 1976'da AYÖD, İYOD ve EYÖD'ün (Erzurum Yüksek Öğrenim Derneği) bir araya gelmesiyle, Devrimci Gençlik Dernekleri Federasyonu (Dev Genç) kurulmuştur (Yılmaz, 2006: 46).

Dönemin öne çıkan siyasal yapıları THKP-C, THKO, TKP/ML, Devrimci Yol, II. TİP, TKP'dir.

5.1 THKP-C

Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi, 1970 başlarında Mahir Çayan, Hüseyin Cevahir ve Ulaş Bardakçı tarafından kurulmuştur. Çayan, 1960'lı yıllarda FKF ve TİP' de yer almış, TİP içerisinde ilerleyen dönemlerde MDD hareketine yakınlık göstermiştir. Bu yakınlık Çayan'ın tamimiyle MDD çizgisinde hareket ettiği şeklinde yorumlanmamalıdır. Bu noktada Çayan'ın hangi sınıfın esas gücü(öncü sınıf, fiili öncü, devrimci sınıf) oluşturacağı konusunda geliştirdiği işçi sınıfının ideolojik ya da sübjektif öncülüğü kavramları ve gerilla savaşının başlatılması sürecinde şehir gerillasını önceleyen yaklaşımı onu klasik MDD yaklaşımından ayıran ilk noktadır (Kozaklı, 2008: 502). İkinci nokta, Çayan'ın sergilediği ulusal kurtuluşçu tutumun MDD yaklaşımından tamamen farklı olarak bir anti-empyrialist milli savaş yaklaşımının yerine, dünya konjonktürü analizine dayalı

(3.Bunalım Dönemi)¹¹ yabancı ve yerli sermayenin iç içe geçtiği bir hal olarak yeni sömürgeciliğe karşı onun bileşeni olmayanların yürüteceği bir kurtuluş savaşı yaklaşımıdır (Kozaklı, 2008: 502). Sosyalist hareket içerisinde silahlı mücadelenin yükseldiği 1970'lerde teorisyen kimliği de dikkate alınarak önemsenmektedir.

12 Mart Muhtırası sonrasında Nihat Erim Hükümeti tarafından başlatılan Balyoz Harekatı'nda, kadrolarının önemli isimlerinden bazılarının devlet tarafından Kızıldere'de katledilmesinin ardından örgüt, Devrimci Yol (DY), THKP-C/MLSPB (Marksist Leninist Silahlı Propaganda Birliği), THKP-C/HDÖ (THKP-C Halkın Devrimci Öncüleri), Acilciler, Kurtuluş gibi gruplara ayrılmıştır.

THKP-C'nin din, dinin siyasal alana etkisi ile ilgili herhangi bir görüşü elde edilememiştir.

5.2 THKO

THKO (Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu), Hüseyin İnan önderliğinde kurulmuştur. Cihan Alptekin, Deniz Gezmiş, Sinan Cemgil ve Yusuf Aslan örgütün başta gelen isimleridir. 1969 Fikir Kulüpleri Federasyonu kurultayında İrfan Uçar, Münir Aktolga ve Ulaş Bardakçı, bu kurultayda beliren ayrılıklar sırasında devrim mücadelesine bir devrimci proletarya partisi oluşturularak girişme tasarımı çerçevesinde Mihri Belli çevresinde yer almakla birlikte ayrı bir grup disiplinine sahip olarak örgütlenirken; Hüseyin İnan ve arkadaşları, Küba Devrimi örneğinde olduğu gibi, ordunun partiden değil, partinin ordudan doğacağı belirlemesiyle bir parti kurmakla vakit geçirmek yerine doğrudan doğruya bir

¹¹ Mahir Çayan için aslında 3.bunalım döneminde emperyalizm ve kapitalizm bir ve aynı şeylerdir ve anti-emperyalizm basitçe bir işgalcinin(çünkü yeni sömürgecilik analizi çerçevesinde işgal değil, gizli işgal söz konusudur) tasfiyesi sorunu olarak görülemez (KOZAKLI, 2008: 502).

silahlı mücadele birliği olarak örgütlenme yolunu tuttular (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 2168). Hüseyin İnan, Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Sinan Cemgil tarafından hazırlanan ve 4 Mart 1971 tarihinde yayınlanan bildiri de örgütün adı THKO; amacı, emperyalizmi ve onun işbirlikçileri olan hainleri ülkeden temizleyerek tam bağımsız Türkiye'yi kurmak; mücadele stratejisi, silahlı mücadeleyi temel alan bir halk kurtuluş savaşı vermek olarak kamuoyuna açıklanmıştır (Töre, 1988: 2170).

Silahlı mücadeleyi esas alan THKO, bunu, işçi sınıfı-köylülük-şehir küçük burjuvazisi ittifakı temelinde sürdüreceğini, halk savaşında iki temel aracı olarak gördüğü proletarya partisi ve halk ordusunun, savaşın gelişim sürecinde kitle katılımı temelinde kurulacağını; kendisinin başlangıçta iki işlevi de yerine getiren, bütün komünist partilerden bağımsız, ulusalcı ve demokrat bir siyasi örgüt olduğunu savunmaktadır (Babacan, 2010: 208).

6 Mayıs 1972'de Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan anayasanın bir kısmını ya da tamamını bozmak, ortadan kaldırmak amacıyla hareket ettiklerinden dolayı idam edilmişlerdir.

THKO'nun din, dinin siyasal alana etkisi konusunda herhangi bir görüşü elde edilememiştir.

5.3 TKP/ML

TKP/ML (Türkiye Komünist Partisi/Marksist Leninist) 1972 yılında Proleter Devrimci Aydınlık (TİİKP) grubundan ayrılan İbrahim Kaypakkaya çevresi tarafından kurulmuştur. Mao Zedung'un yolundan gidilerek Kır Gerillası örgütlenmesini ana hedef

olarak seçmişlerdir. Hareketin merkezi yeri Tunceli olmuştur. Devrim için kurulacak olan Kızıl Ordu'nun genç ve yetişmiş insanlara olan ihtiyacını karşılamak için Türkiye Marksist Leninist Gençlik Birliği (TMLGB) adlı gençlik teşkilatı oluşturulmuştur. Askeri kanadı ise Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu (TİKKO) oluşturmaktadır.

İbrahim Kaypakkaya, MDD içerisinde siyaset yapmış, daha sonra MDD içinde yaşanan tartışma ve ayrışmalar sonucunda Mao Zedung'un düşüncelerine yakın olan ve Doğu Perinçek'in başını çektiği Proleter Devrimci Aydınlik (PDA) dergisi grubu içinde mücadelesini sürdürmüştür. Bu grubun parti örgütlenmesi olan Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi içinde de bulunan Kaypakkaya, revizyonizm ile suçladığı TİİKP'den ayrılarak sorumlusu olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde önce özerk bir nitelik kazandı, daha sonra da TKP/ML'yi ve onun askeri gücünü teşkil eden TİKKO'yu oluşturmuştur. İbrahim Kaypakkaya, 18 Mayıs 1973'de Diyarbakır Cezaevi'nde gördüğü işkence neticesinde hayatını kaybetmiştir.

TKP/ML'nin din, dinin siyasal alandaki yeri ile ilgili herhangi bir görüşü elde edilememiştir.

5.4 DEVRİMCİ YOL

Devrimci Yol, adını Devrimci Gençlik adlı dergiyle ve 1 Mayıs 1977'de yayınladığı bildiri ile duyurmuştur. Devrimci Yol çevresi, kendisinden bir kuşak önceki THKP-C'nin ideolojik ve politik bakımdan devamı olma iddiasını taşımıştır; ancak bu iddia örgütsel düzlemde tekrarlanmamıştır (Pekdemir, 2008: 744). Bölünme sürecine giren sosyalist hareketin analizini yaparak yapılan hataları ortaya koymak, hareketlerinde bu hatalara düşmemek prensibindedirler. THKP-C pratiğini (halk kitleleri ile parti arasındaki

ilişkiyi sağlayan ara örgütlenmeler anlamında) bağlantı kayışları (volan kayışları) açısından irdelendiğinde, onun bu konuda uygulamada bütünsel bir olumluluk göstermediğine işaret etmekteydiler (Pekdemir, 2008: 747). Temel siyasi görevin proletarya partisinin yaratılması olduğunu belirten Devrimci Yol, aynen THKP-C gibi, ‘partiyi gereksiz sayan fokoculuğa’ karşı olduğunu (Pekdemir, 2008: 747) ilan etmiştir. THKP-C’nin Kemalist darbecilik ya da sol içinde cuntacılığa karşı mücadele edilmesi söyleminin 1974 sonrası yerini CHP’ye karşı tavır alma sorununun aldığını belirtmektedirler (Pekdemir, 2008: 747). Kürt Sorunu üzerine de yapılan yorumlarda bu sorunun ülkenin temel sorunlarından biri olduğunu ancak örgütlenme anlamında ayrı bir yapılanmanın düşünülmesinin doğru olmadığı ifade edilmiştir.

1971 Askeri Muhtırası sonrası dönemi siyasal çatışma ortamı ve iç savaş olarak tanımlayarak, faşizme karşı savaşı ön plana çıkarmışlar ve Direniş Komiteleri kurulmasına önayak olmuşlardır. İç savaş ortamı kavramsallaştırmasının abartılı bir şekilde 1970’lerin geneline yayılması sorunlu gözükmektedir. Asıl itibarıyla 1977–80 arası dönemde iç savaş olarak nitelendirilebilir yoğunlukla çatışmalar olmuştur. Diğer yandan Direniş Komitelerinin kurulması yapı içerisinde bazı gruplarca hoş karşılanmamıştır. Daha sonra Devrimci Sol ismiyle Devrimci Yol’dan ayrılan ve silahlı çatışmayı daha ön plana koyan grup direniş ismiyle savunmada kalınmasını eleştirmişlerdir.

1979’da kendisini THKP-C Türkiye Kızıl Muhafızları Ordusu (THKP-C/TKMO) olarak adlandıran bir grup bu yapıdan ayrılmıştır. 1980 darbesine karşı gerilla örgütlenmesinin başarısızlığı yurtdışında örgütlenme zorunluluğunu doğurmuştur. 1990’larda Yeniden sonradan da Bir Adım dergisi etrafında örgütlenen kadrolardan büyük kısmı ÖDP içinde halen aktif siyaset sürdürmektedirler. Bunun yanı sıra Yön, Özgürlük, Devrimci Hareket, Hareket dergi çevreleri de Devrimci Yol geleneğine sahip çıkmaktadır.

Devrimci Yol’un din, dinin siyasal alandaki yeri ile ilgili herhangi bir görüşü elde edilememiştir.

5.5 II. TİP

1971 Askeri Müdahalesi'nden sonra kapatılan Türkiye İşçi Partisi'nin önde gelen isimleri hapis cezaları almıştır. Behice Boran ve diğer tutuklu partililer 1974 affıyla özgürlüklerine kavuşmuş ve TİP'i 1975'te yeniden kurmuşlardır. Bu oluşum tarihe ikinci TİP (II. TİP) olarak geçmiştir.

II. TİP, toplum yapısını oluşturan sınıf ve tabakalara karşı objektif, bilimsel verilere dayalı politika izlemek ve toplumsal evrimin gündeminde olan kaçınılmaz sosyalizm aşamasını, bilinçli örgütsel çalışmalarının doğrultusunu saptayan hedef olarak kabul etmektedir (II. TİP Programı, 1975: 37). Parti programına baktığımızda birbiriyle uyumlulaştırılması olanaksız iki politik stratejinin unsurlarını bir arada barındıran analiz ve hedefleri içerdiği (Silier, 2008: 434) görülmektedir. Bir taraftan, soldaki tüm bölünme ve izolasyon sürecini bir arınma olarak değerlendiren ve zaten bölünmemiş olan işçi sınıfının tek bilimsel sosyalist partisi olma yakın hedefini ortaya koyan, sosyalist devrimi elle tutulur bir hedef sayan sol sekte bir çizgi bulunmaktadır. Diğer yandan, Milliyetçi Cephe (MC) hükümetlerinin uygulamaları Türkiye'yi hızla faşizmin eşiğine getirmiştir. TİP bu dönemde “Güncel görev demokratikleşmedir”, “Milliyetçi Cephe düşürülmelidir”, “Yerel yönetimler demokratikleşmelidir”, “Örgütlü birleşik güç yenilmez” (TSİP 1974, 2012: 1) gibi kampanyalar yürüterek gelişen tehlikeyi önlemeye çalışmıştır. Partinin bu yönelimlerini kapitalizmin direnme ve gelişme potansiyellerini azımsayan, Türkiye'de Marksizm'in hızla kitleselleşme ve işçi sınıfının iktidara yürüme olanaklarını abartan, geniş yelpazeli bir demokrasi mücadelesi için yeterince açık yönlendirmeler taşınamaması nedeniyle oluşan belirsizliğin parti içinde daha keskin yorumlara yol açtığı, demokratik güçler platformunun oluşumunu engellediği şeklinde eleştiriler almıştır (Silier, 2008: 434-435).

5.6 TKP

TKP uzun bir dönem illegal olarak faaliyet yürütmüştür. Bu illegalite 1970’li yıllarda rahatsızlık vermeye başlamıştır. 1973’ün sonunda Ahmet Saydam’ın Yeniçağ’da yazdıkları oldukça anlamlıdır: “Son zamanların, seçimler gibi memleket olayları ve soğuk harbin gerilemesi, gerginliğin azalması, barış, demokrasi ve sosyalist akımlarının güçlenmesi gibi dünya olayları, emperyalizmin, işbirlikçi burjuvazinin egemenliği şartlarında, Türkiye gibi azgelişmiş bir ülkede de demokratik, anti-emperyalist hükümetler kurma imkanının var olduğunu göstermiştir. Bunun için başlıca şart, bütün ulusal devrimci güçlerin eylem birliği, anti-komünizmin geriletilmesi, demokratik, anti-emperyalist şiarlar altında halk yığınlarını harekete geçirmektir. Bu şartların sağlanmasında bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de Komünist Partisi ön planda gelen ve başı çeken bir rol oynamıştır. Türkiye Komünist Partisi illegal savaşmak zorunda bırakılmasına rağmen, elindeki bütün imkanları uzun zamandan beri bu yolda seferber etmiş, 14 Ekim ve 9 Aralık seçimlerinde gün ışığına çıkan devrimci, ilerici, demokratik ve anti-emperyalist birikimin sağlanmasında tarihsel bir rol oynamıştır” (Çetinkaya, Doğan, 2008: 329- 330).

1977–1980 dönemi, bir bakıma, TKP tarihinin en hızlı gelişme dönemidir (Babalık, 2005: 95). Tüm illeri kapsayan parti örgütleri, parti görevlileri ağı kurulmuş, sendikal harekette parti etkinliği artmış, gençlik, kadın hareketinde parti yandaşı güçlü örgütler oluşmuş, yığın savaşımalarının örgütlenmesinde önemli rol oynamışlardır (Babalık, 2005: 95). TKP, 1980 darbesine doğru CHP de dahil ülkenin giderek sağa kaydığını düşünmekte, bununla birlikte CHP tabanındaki antiemperyalist duyarlılığa da güvenmektedir (Çetinkaya, Doğan, 2008: 332). Bir iddiaya göre bu örgütlülüğün aşırı şişmesi, örgütlülük harici politika belirlenememesinin bir sonucudur ve bu çokluğun yarattığı sorunlar 1980

darbesinde yaşanan karışıklığın temel sebebidir (Çetinkaya, Doğan, 2008: 331). TKP'nin din, dinin siyasal alana etkisi ile ilgili herhangi bir değerlendirmesi elde edilememiştir.

5.7 SENDİKAL MÜCADELE: DİSK

İzmir Kula Mensucat grevi ve Zonguldak Yeraltı Maden İşçilerinin başlattıkları grev örneğinde görülen net bir durum vardır ki, o da, Türk-İş'in grevler karşısındaki tutumudur. Grevlere karşı çıkan ve uzlaşma arayan, gelişmelerin ardında komünistlerin etkisi olduğunu iddia eden Türk-İş'e gerek işçilerden gerek bağlı bazı sendikalarından tepkiler gelmiştir. Türk-İş'e rağmen bazı sendikalar grevi desteklemiştir. 1966 yılında, Kristal-İş Sendikası tarafından örgütlenen Paşabahçe işçilerinin grevi karşısında Türk-İş'in işçi karşıtı bir tutum takınmasına karşı çıkan T. Maden-İş, Lastik-İş ve Basın-İş sendikaları Türk-İş yönetimince görüş ayrılığı öne sürülerek geçici olarak ihraç edilmişlerdir.

Türk-İş'ten geçici olarak ihraç edilen sendikalar, Bağımsız Gıda-İş ile de anlaşarak Temmuz 1966'da Sendikalar Arası Dayanışma (SADA)'yı oluşturmuşlardır (Hannaoğlu, 2010: 1). Geçici olarak ihraç edilen sendikalar, Türk-İş'ten tamamen kopmuşlardır. Türk-İş'ten kopan üç sendika ile Bağımsız Gıda-İş ve T. Maden-İş sendikası 13 Şubat 1967'de DİSK'i kurmuşlardır (Hannaoğlu, 2010: 1).

DİSK kuruluş bildirgesinde, “Emperyalizmin, devletimizin ve milletimizin hayatına yineden kastetme çabalarının arttığını ve bir avuç aracının, kapkaççının ve sömürücünün bu çabalara katıldığını gören bizler, Büyük Atatürk'ün daha 1921 de ilan ettiği gibi ‘bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı’ savaşmaya ant içmiş sendikacılarız” (W-DİSK, 1968: 1) sözleriyle kendini betimlemektedir. DİSK'in yapısına baktığımızda oldukça merkeziyetçi bir yapı dikkat

çekmektedir. Gerek yönetim kurulunun, gerek başkanının yetkileri ve görevleri merkezden tabana kontrolü elinde tutan bir yapı oluşturulduğu görülmektedir. Örgütlenmede devrim başlığı altında da işçilerin sendikalaşması için yapılması gerekenlerden bahsedilirken belirtilen “demokratik bir denetim altında merkeziyetçi bir işleyişin bütün başarılı meyvelerini vereceğiz” sözler de bu tutumu desteklemektedir.

DİSK, TKP'nin yasallaşma amacına büyük destek vermiş, mitinglerinde ‘TKP’ye Özgürlük’ şeklinde afişler taşıyarak desteğini ifade etmiştir. DİSK'in din, dinin siyasal alana etkisi konusunda herhangi bir görüşü elde edilememiştir.

6. CHP İKTİDARI VE MSP

Milli Nizam Partisi'nin kapatılmasından sonra bir süre yurtdışında kalan Erbakan, 12 Mart döneminin yumuşaması, yol arkadaşlarının teşviki ve AP'nin zayıflamasını isteyen ordunun (Çakır, 2005: 547) talebi ile Türkiye'ye geri dönmüştür. 11 Ekim 1972'de de Milli Selamet Partisi'ni (MSP) kurmuşlardır.

Milli Selamet Partisi'nin dine yönelik söylemlerine baktığımızda partinin vicdan ve düşünce hürriyetini insan haklarının ve demokrasinin temeli saydığı görülmektedir. Parti programında, “Partimiz vicdanlara baskı yapılması, düşünce ve ilim hürriyetlerinin tahdit ve ihlali gibi iptidai metotların karşısındadır. Temel prensibimiz fikre karşı fikirle mukabele edilmesi, fikir düşünce ve inançların hiçbir sebep ve veçhile tahakküm edilmesine meydan ve mahal verilmemesidir. Laiklik düşünce ve vicdan hürriyetinin teminatıdır ve bir kısım düşünce ve inanç sahiplerinin diğer inanç sahiplerine vasıtalı veya vasıtasız yollarla baskı yapmasına manidir” (MSP Programı'ndan aktaran Şen, 2004: 271) sözleriyle düşüncesini ifade etmektedir. Serdar Şen, bu şekilde bir yorumun partinin kendi

mağduriyetini gidermek ve olası saldırılara karşı kendine savunma mekanizması yaratma amaçlı olduğunu iddia etmektedir (Şen, 2004: 271). Diyanet teşkilatı ile ilgili olarak ise, Din Eğitimi başlığı altında “Din görevlilerinin maddi ve manevi şartları ıslah edilecek içtimai mevkileri yeniden tanzim ve tayin olunacaktır” (MSP Programı’ndan aktaran Şen, 2004: 271) sözleriyle kurum çalışanları ile ilgili görüşler dile getirilmektedir. Din Eğitimi konusunda ise, “Din eğitiminde gereken aydınlatılmanın yapılması ve yurttaşların dini ahlaki hasletlerle teçhizi için gereken imkanların sağlanmasına ehemmiyet verilecektir” denilerek halk dinsel bilgilerle donatılması gereken bir kitle olarak kabul edilmektedir (Şen, 2004: 272). Bu sözlerin de ortaya koyduğu gibi Türkiye’de din ve dinle ilgili alan ve konuların devlet kontrolünde olduğunu iddia eden parti, din alanında özgür bir ortam yaratılması gerektiği düşüncesini değil; kendisi eliyle halkın dini eğitiminin sağlanması düşüncesini taşımaktadır.

1970’li yılların İslami hareketi, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de soldan geniş ölçüde etkiler taşımakta; bu noktada İslamcılarının sosyal adalet kavramına vurgu yapması “komşusu açken tok yatan bizden değildir” hadisini tekrarlaması dikkat çekmektedir (Çakır, 2005: 547). Bu nedenle diğer sağ çevreler, MSP’nin CHP ile koalisyona girmesini yeşil komünist yakıştırmasının kanıtı olarak göstermeye çalışmışlardır (Çakır, 2005: 547). Yine aynı çevreler, genel aften solcu eylemcilerin de yararlandırılması nedeniyle MSP’yi komünist işbirlikçisi olmakla suçlamışlardır (Çakır, 2005: 547).

7. MİLLİYETÇİ CEPHE (MC) HÜKÜMETLERİ

Türkiye siyasi tarihine Milliyetçi Cephe hükümetleri (MC) olarak geçen koalisyonlar 1975 ve 1977’de iki kez iktidar olmuş; I. ve II. MC olarak nitelendirilmektedir.

1975’te kurulan I. Milliyetçi Cephe hükümetinde AP, MSP, CGP, MHP yer almaktadır. Bu birliğin temelini oluşmasında ülkedeki komünizm tehlikesi ve bu tehlikeye karşı birlik olunması fikri ön plandadır. Dönemin MHP yayın organlarından Ortadoğu gazetesinde sağ partilerin bir cephe oluşturarak hükümet olma fikri ısrarla işlenmiştir (Yanardağ, 2002: 71).

Milliyetçi Cephe hükümeti kurulduktan sonra, cephenin ideolojik-siyasal yeniden üretiminin koşullarından başlıcası anti-komünist söylemle beraber, faşist terör yerleşikleşmiştir (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 2219). MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş’in 17 Mayıs 1975’te başlayan 12. genel kurulda ülkü ocakları mensubu gençlere verdiği mesaj gayet açıktır: “Artık milliyetçilik değil, milliyetçilik düşmanlığı bir cesaret işidir. Size artık zamanın Türk milliyetçiliği lehine işlemekte olduğunu müjdeleyebilirim. Patlama noktasına erişmiş, patlama noktasını aşmış bulunuyoruz...’Türkiye Halkları’ sloganını kullanan hainlerle birlikte onları kışkırtanların da kafaları ezilecektir” (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 2219). Faşist komandoların Elazığ’da kitle örgütlerinin düzenlediği “faşizmi protesto” yürüyüşüne, Töb-Der’in Muş, Malatya, Tokat, Amasya, Bingöl, Adıyaman’da düzenlediği “faşizmi ve hayat pahalılığını protesto” mitingine saldırması, Maraş ve Çorum’da Alevilere yönelik katliamlar yapılması, camilerde MSP’ye yakın imamların halkı komünistlere karşı kışkırtmaları cephenin sola karşı tavrını ortaya koyan olaylardır (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 2218)

Süleyman Demirel öncülüğünde AP, MSP, MHP koalisyonu şeklindeki II. MC (Milliyetçi Cephe) koalisyonu 21 Temmuz 1977’de kurulmuştur. 5 Ocak 1978’e kadar süren II. MC hükümeti dönemi oldukça çatışmalı geçmiş ve sorunların daha da büyüdüğü bir ortamın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Sağ-sol şeklinde oldukça şiddetli bir ayrım yaşayan ülkede ‘cephe’ ismiyle açıkça bir taraf olduğunu ilan eden hükümetin tavrı MHP öncülüğünde gelişen Türk milliyetçiliğinin etkisinin artmasına ve MHP’nin hükümette partisinin gücünü aşan bir etkide bulunmasına yol açmıştır.¹²

1970- 1980 arası dönem bağlamında ele alınan sol/sosyalist yapılar THKP-C, THKO, TKP/ML, II. TİP, Devrimci Yol, TKP ve sendika alanında DİSK’in din, dinin siyasal alana etkisi konusunda herhangi bir görüşü elde edilememiştir. Bu durumun başlıca sebebi, İslamcı hareketlerin antikomünist bir tavırla Milliyetçi Cephe içerisinde yer alıp, sol/sosyalist hareketlere karşı mücadele etmesidir. Bu da genel olarak “Milliyetçi Cepheye karşı mücadele”, “faşizme karşı mücadele” şeklinde genel bir bakış açısının oluşmasını sağlamıştır.

Diğer yandan dönemin sol/sosyalist partileri 1960’lı yıllardaki entelektüel-ideolojik tartışmaların uzağında kalmış, silahlı mücadele ve illegaliteye ağırlık vermiştir (Yurtsever, 2008: 177- 178). Bu durum da din, dinin siyasal alana etkisi üzerine ayrı bir değerlendirme yapılmasını engellemiştir.

Genel olarak 1980 öncesi sol/sosyalist partilerin din, dinin siyasal alana etkisi ile ilgili yorumlarında Kemalist laiklik anlayışının ağırlığı hissedilmektedir. Cumhuriyetin kuruluşu öncesi sol/sosyalist partilerin programlarında sosyalizm ile dini uzlaştırma yönünde çabaları görülürken; cumhuriyetin kuruluşunun ardından bu fikirlere

¹² MHP’nin hükümetteki etkisini gösteren en net işaretlerden birisini II.MC hükümetinin programında görmekteyiz: “Türk milletinin bütün fertlerini, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde milli şuur ve ülküler etrafında toplayan; aziz ve büyük milletimizin, dünya milletler camiasının şerefli bir üyesi olarak, milli birlik ruhu içinde daima yüceltilmesini amaç bilen Türk milliyetçiliği ilham kaynağımızdır.” Yine milli eğitim üzerine amaçlar belirlenirken milliyetçi etkiyi ve sola karşı tavrı görebilmekteyiz: “Milli eğitimde amacımız: Milletimizin bütün fertlerini, Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını ve milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; (...) Büyük ve şanlı tarihimizele iftihar eden, milletimizin geleceğine güvenle bakan, her türlü taklitçilikten uzak, milli şahsiyetini müdrik (...) vatandaşlar olarak yetiştirmektir” (Yanardağ, 2002: 76- 77).

rastlanamamıştır. 1950'li yıllarda Hikmet Kıvılcımlı'nın dinler, inançların kökeni üzerine yaptığı araştırmalar, sosyalizmi dini kavramları da kullanarak anlattığı Eyüp Sultan Camii konuşması 1980 öncesi dönemde oldukça aykırı bir örnek olarak durmaktadır.

1950'li yıllarda Akis, Forum, 1960'larda Yön, Devrim dergileri; TİP ve MDD hareketleri içerisinde kendini ifade eden, entelektüel tartışmalarda bulunan sosyalistler 1946 seçimlerinden itibaren din üzerine politikaların arttırılmasına tepki göstermişlerdir. Kemalist yönetimin din ile ilgili uygulamalarından farklı olarak, dinin toplumsallaşması, siyasetteki ağırlığının arttırılması, kurumsal anlamda (imam hatip liseleri) altyapısının oluşturulmasına karşı durmuşlardır. Katı bir Aydınlanmacı bakış açısıyla dinin siyasal, sosyal, hukuki, ekonomik hiçbir alana müdahalede bulunamaması; sadece kişinin vicdanında yaşaması istenmiştir. 1970'li yıllarda İslamcılarla solcular arasındaki çatışmalar herhangi bir politika değişimine imkan vermemiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

1980 SONRASI SOLUN SİYASAL İSLAMA BAKIŞI

1. 12 EYLÜL ASKERİ MÜDAHALESİ VE SOLA ETKİSİ

12 Eylül öncesi son derece hareketli, çatışmalı ortamın ardından gerçekleştirilen darbeye sol ağır bir yenilgiye uğramıştır. Darbe sonrası siyasi partiler kapatılmış, derneklerin faaliyetleri durdurulmuş, parti ve dernek yöneticileri tutuklanmış ya da ülke dışına çıkmak zorunda kalmıştır.

Yenilginin etkisi solda kısa vadeli değil, oldukça uzun dönemli olmuştur. Bu uzun dönemli etkinin oluşumunda, 1970’li yıllarda yoğun parçalanma yaşayan solun temel sorunlarının üstesinden gelme üzerine çalışmalar yapamadan darbe ile örgütsüzleşmesi, darbe sonrası yapılanmalarında örgütsel sorunların su üstüne çıkarılıp, tartışılıp aşılmasında ayrılıkların devam edip sonuçlar elde edilememesinin önemli payı vardır. Diğer yandan tarihin en uzun soluklu sosyalist devleti Sovyetler Birliği’nin yıkılışı ile hem Sovyet deneyiminden çıkarılan dersler, hem de Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra ‘tek kutuplu dünya, tarihin sonu’ gibi tezler sol içerisinde farklı yaklaşımlar ve tartışmalar doğurmuştur.

1982 Anayasası laiklik konusunda oldukça hassas davranmıştır. Laiklik, anayasada, değiştirilemez, değiştirilmesi teklif dahi edilemez bir madde olarak yer almıştır. Öte

yandan din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin Anayasanın içinde yer alarak zorunlu hale gelmesi laiklik konusunda gösterilen hassasiyetle tezat bir görüntü oluşturmaktadır.

Darbenin lideri ve darbe sonrası dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in dini kullanım şekli tepki görmüştür. Mitinglerde Evren'in ayetlerden örnekler vererek konuşmalar yapması uygulamada tepki çeken bir örnektir. Bir diğeri örnek ise 'rabıta' konusudur. Ülke içerisindeki İslami yapıların fonlanması ve güçlendirilmesini ifade eden rabıta konusunda (Velidedeoğlu, 1990: 242) Evren yoğun eleştiri almış olmasına rağmen bu konuda geri adım atmamıştır. Toplumdaki hareketliliğin durdurulduğu darbe sonrası yeni toplumsal yapının temelini oluşturulmasında dinin önemli bir işlevi olmuştur.

İslami hareketin darbe sonrası çabuk toparlandığı söylenebilir. 1980'li yıllarda legal anlamda Refah Partisi ile belirginleşen İslami hareket diğer yandan da radikal İslamcı akımların yükselişine şahit olmuştur. Radikal İslamcı hareket 1980'li yılların sonuna doğru etkisini yitirmeye başladı ve giderek sönümlenmiştir. Refah Partisi ise, giderek genişleyen bir kitleliliğe sahip olmuştur.

1980'li yılların sonuna doğru başörtüsü/türban sorunu ve üniversitelerdeki İslamcı gençlik hareketi ekseninde gelişen bir İslami hareket ön plana çıkmaya başlamıştır (Doğan, 2009: 283). Bu bölümde, sol/sosyalist partilerin İslamcı hareketler/konularla ilgili değerlendirmeleri ve politikaları incelenecektir.

2. ANAP İKTİDARI, YENİ SAĞ POLİTİKALAR VE TÜRK İSLAM SENTEZİ

Anavatan Partisi, 20 Mayıs 1983 tarihinde kurulmuştur. Genel başkanı 1980 öncesinin bürokratlarından, 24 Ocak ekonomik kararlarının hazırlayıcısı ve darbe sonrası

oluşturulan hükümette de görev alan Turgut Özal'dır. Partinin temel iddiası dört farklı unsuru (milliyetçi, muhafazakar, İslamcı, liberal) bir araya getiren bileşik bir yapıda olduğudur.

6 Kasım 1983'te darbe sonrası yapılan ilk genel seçimlere Anavatan Partisi, Halkçı Parti, Milliyetçi Demokrasi Partisi katılmıştır. Yapılan seçimler sonrası Anavatan Partisi %45 oy oranı ile tek başına iktidara gelmiştir.

Refah devletinin krizi, küreselleşmenin yeni bir evresine giren kapitalizmin neo-liberal doğrultuda yeniden yapılandığı, siyasal sistemin sermaye lehine bozulan dengelerin yol açtığı çelişkilerle baş edebilmek için daha otoriter bir görünüm aldığı, toplumsal rızanın örgütlenmesinde otoriter-popülist tarzların önem kazandığı, yeni bir hegemonik projeyi gündeme getirmiştir (Özkazanç, 2007: 41). Alev Özkazanç, yeni yapının özelliklerini şöyle açıklamaktadır: “yeni projenin iki temel ayağı, serbest piyasa ve küçük ama güçlü devlet idi. Bu doğrultuda, bir yandan ekonomide bürokratik düzenlemeler gevşetilir; özelleştirme, sıkı para ve denk bütçe uygulamaları gündeme getirilirken, bir yandan da işçi sınıfının gücü sendika karşıtı yasalar ve artan işsizlik yoluyla kırılmaya çalışıldı” (Özkazanç, 2007: 41).

Bu düzenlemeleri yapan hükümet yetkilileri ve bürokratların niteliği de bu yolda önemli bir noktadır. Bireyci, rekabetçi, eşitsizlikçi söylemler ile kültürel kimlik merkezli cemaatçi söylemler toplumcu söylemlerin yerini alırken, kararların hızlı ve etkin şekilde alınabilmesi için, siyasi karar alma süreçlerinin merkezileşerek tek kişide toplandığını; tek kişinin çevresindeki profesyonel-teknokrat kadroların gücünün arttığını ve devletin baskı aygıtlarının güçlendiğini görüyoruz (Özkazanç, 2007: 41- 42).

Devletin 1980 sonrası oluşan bu yapısında temel rol oynayan yapı ise Aydınlar Ocağı'dır.

Aydınlar Ocağı, 1980- 1983 döneminde, devletin ideolojik aygıtlarını biçimlendiren merkezlerden birisi haline gelmiştir (Bora ve Can'dan aktaran Akarçay, 2008: 123). Aydınlar Ocağı'nın üretimi olan Türk-İslam sentezi Atatürk sonrası Batılılaşma çalışmalarında milli kültüre sahip çıkılmadığı gerekçesine dayanmaktadır. 12 Eylül darbesinin bu nedenle gerçekleştiği belirtilmiştir. Batının sadece bilim ve tekniğinin alınması, milli kültürün ise devlet eliyle onarılıp, korunması amaçlanmaktadır (Akarçay, 2008: 131). Bu bağlamda zorunlu din dersinin 1982 Anayasası'nda yer alması örneğinde de görülebileceği gibi dini konuların devletin gözetiminde olması tasarlanmıştır.

Türk-İslam sentezi düşüncesinin gelişiminde Kemalist milliyetçi tarih anlayışı ve 1945 sonrası belirginleşen uluslar arası süreçlerin etkileri vardır (Taşkın, 2006: 385–386).

Türk-İslam sentezinin sol hareketlerle önemli bir ilgisi vardır. Batı kültürüne ihtiyaç duyulmadığının ifade edilmesi, Aydınlar Ocağı'nın antikomünist bir tavırla, 1960–1980 arası oldukça aktif olan sol/sosyalist hareketlerin 1980 sonrası süreçte önünü kesme amacı taşıdığını ortaya koymaktadır.

3. SOLUN YENİDEN ÖRGÜTLENME ÇABALARI

12 Eylül Darbesi sonrası sol örgütlerin toparlanması kolay olmamıştır. Kadroların yitirilmesine, yaşanan kafa karışıklıklarına rağmen örgütsel çalışmalara girişilmiştir. 1983 yılında partilerin kurulmasına izin verilmesi ile Halkçı Parti ve SODEP adlı sosyal demokrat nitelikli iki parti sol adına kurulan ilk partiler olarak sayılabilir.

Kürt hareketine bakıldığında 1984 itibarıyla gerilla tipi hareket düzeni ile Türkiye'de ordu ile silahlı çatışmalara başlayan PKK gittikçe güçlenen bir yapı arz

etmektedir. Sivil siyasette 1980'lerin sonundan 1990'ların sonuna kadar birbirinin devamı nitelikli HEP, DEP, HADEP, DEHAP adlı partiler Kürtlerin siyasal alandaki temsilini sağlamaya dönük kimi zaman tekil, kimi zaman diğer demokrat güçler-partiler, dernekler, özellikle sosyalistler- ile güç birliği sağlayarak çalışmalar yapmışlardır.

Sosyalistlerin örgütlenme çalışmalarında dergi çevresinde oluşum yaratmaya yönelik hamlelerin başat olduğu görülmektedir. 1980'lerin sonları, 1990'ların başları itibariyle partileşme çalışmaları hızlanan sosyalistler Sovyetler Birliği'ndeki programatik değişimler ve en nihayetinde Sovyetlerin yıkılması ile durumu anlama, analiz etme, tartışma ve yeni duruma kendini adapte etme çalışmalarına girişmişlerdir.

İncelenecek olan partilerin esas olarak programları çerçevesinde inançlara bakışları, din-devlet ilişkisi ve laiklik konusundaki görüşleri ele alınacaktır.

3.1 TBKP

II. TİP ve TKP'nin birleşme kararı almasıyla kurulan Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP) 1980 sonrası süreçte uzun bir değerlendirme ve görüşme sürecinin ardından oluşan bir partidir. 1990 yılında kurulan ve Nihat Sargın'ın genel başkan olduğu TBKP, kısa süre sonra Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır.

TBKP'nin parti programında dikkati çeken amaçlarından biri, "Kürt sorununun, ortak menfaatler üzerine kurulmuş, eşit haklara ve demokratik yeniden yapılanma amacına dayanan, Türk ve Kürt halklarının gönüllü olarak bir arada yaşamasını sağlayacak barışçıl, demokratik ve adil bir şekilde çözülmesi için çalışmak" (Yargıtay, 2011: 3), diğeri de, "Kültürel yenilenme, Türk ve Kürt ulusal değerleri, Anadolu Uygarlıklarının mirası, İslam

kültürünün insancıl öğeleri, halkımızın çağdaşlaşma mücadelesinde yarattığı tüm değerlerin evrensel, çağdaş kültür ile karşılıklı etkileşimi ile gerçekleştirmek” (Yargıtay, 2011: 4) olarak öne çıkmaktadır.

1980’li yıllarda güçlü ve etkin olan İslami oluşumlarla ilgili olarak TBKP’yi oluşturan unsurlar tarafından, partinin kuruluşundan önce de çeşitli yorumlar yapılmıştır. TKP Merkez Komitesi üyesi, İGD lideri Ahmet Muhtar Sökücü İslami eylem gruplarına ilişkin şu yorumda bulunmaktadır: “12 Eylül rejimi sol görüşleri yasakladı ve sol harekete saldırdı. Bunun en geniş olarak öğrenci gençlik üzerinde etkileri yaşandı. 12 Eylül rejiminin getirdiği ekonomik, politik, kültürel yozlaşma ve bunalımlar, bazı gençlik çevrelerinin dinsel akımlara meyletmesini getirdi. Öte yandan bizzat Amerika’nın tezlerine bağlı olarak, Suudi kökenli bağnaz dinsel akımların çalışma olanakları arttırıldı. Şunu belirtmekte yarar var bence, tüm dinsel akımlara bağlı hareket eden gençleri aynı kefeye koymuyoruz, koymamakta da yarar var” (Yarın Dergisi’nden aktaran Yalçın, 1988: 101). Dinsel gruplar üzerine ise şöyle bir ayırım yapılmaktadır: “ (..) bize göre iki ana çizgide gidiyor dinsel akımlar. Birincisi; rejimle bağlantılı Suudi kökenli bağnaz hareketler ki bu hareketler tamamen ABD emperyalizmi yanlısı hareketlerdir, bunların esas örgütlenmesi ANAP içinde gerçekleşiyor. Doğal olarak biz ulusal çıkarlar ve demokrasi açısından bu gruplara karşıyız. Diğer yandan anti-emperyalist, demokrasi ve insan haklarından yana, 141, 142, 163ncü maddelerin kaldırılmasını isteyen dinsel akımlar da var. Biz bunlarla eylem birliğinden yana tavır alıyoruz. Öğrenci gençlik içersinde ortak talepler doğrultusunda eylem birlikleri de oluşturulabilir. Çünkü biz yıllardan gördük ki, devrimci lafazanlık ve keskinlikle bugün bir yere gidilmesi mümkün değildir” (Yarın Dergisi’nden aktaran Yalçın, 1988: 101). Bu noktada dikkat edilmesi gereken bir durum da Avrupa Milli Görüş Teşkilatı (AMGT) faaliyetleridir. Sovyetler Birliği’nin öncülük ettiği ‘Uluslar arası Barış Konseyi’ toplantılarına katılan AMGT genel sekreteri Ali Yüksel, sosyalist gruplarla temas imkanı da bulmuştur (Yalçın, 1988: 102).

Daha sonra TBKP’de siyaset yürütecek olan TKP genel sekreteri Haydar Kutlu (Yaşar Nabi Yağcı) da İslami hareketler arasında ayrıma gitmektedir: “Akıllı İslamcılarla işbirliğine gideceğiz. İslami hareketlerin Türkiye’ye sızma girişimlerini kabul edemeyiz ve

doğru bulamayız. Onlar İslam devrimini ihraçtan söz ediyorlar. Devrim ihraç edilmez. Her ÷lke kendi koşulları içinde devrimi gerçekteştirir. T÷rkiye’de şu veya bu hareketler oluyor. Bunlar Humeyni tarafından destekleniyor veya kışkırtılıyor deniyor (..) Ne var ki, bugün T÷rkiye’de İslami hareketler içersinde, T÷rkiye’nin sorunları dikkatle gözleniyor (..) T÷rkiye’nin ABD ile olan ilişkilerine karşı çıkan İslami çevreler de vardır. Bütün bunların, şeriat devleti isteniyor ve Humeyni’nin politikası güdölüyor tarzında aynı kaba konulması doğru değildir (Tercüman Gazetesi’nden aktaran Yalçın, 1988: 105). Yağcı, İslami hareketlere ilişkin değerlendirmelerin yeniden gözden geçirilmesi taraftarıdır: “Bizce İslam hareketi yeni baştan değerlendirilmelidir. Zaten bütün dünyada yeniden değerlendiriliyor(..) Laiklik dinsizlik demek değerildir. Böyle baktığımız zaman İslami çevreler içinde akılcı çevrelerle ilişkiyi savunuyoruz. Onlarla ortak hedefler içinde birlikte mücadele edebileceğimizi görüyoruz ve bunu da açıkça söylüyoruz (..) Bunlar, T÷rkiye sınırları içinde ortak aynı mihraklarda yaşayan insanlar olarak düşündüğümüz şeylerdir. Ne Humeyni ile ilişkimiz var ne de başka çevrelerle” (Tercüman Gazetesi’nden aktaran Yalçın, 1988: 105). İsmail Yalçın Sovyetler Birliği’ndeki din karşıtı söylemin devam ettiği yıllarda sosyalistlerden gelen İslamcılarla işbirliği yapılabileceği fikrinin gerçeği yansıtmadığını belirtmektedir (Yalçın, 1988: 107).

TBKP’nin kapatılmasının ardından TKP kökenliler yasal zeminde SİP (Sosyalist İktidar Partisi) adı altında örgütlenirken, Gelenek Dergisi de bu gruba yakın bir yayın organı olarak var olmuştur. SİP, 2001 yılında TKP’ye dönüşürken, Gelenek Dergisi günümüzde TKP’ye yakın bir çizgide yayın hayatına devam edilmektedir.

3.2 İŞÇİ PARTİSİ

İşçi Partisi, 1993 yılında kurulan ve günümüze dek varlığını devam ettiren ulusalcı bir partidir. Partinin genel başkanı Doğu Perinçek'tir. İşçi Partisi programında kendisini Türkiye işçi sınıfının, köylülerin, esnaf ve zanaatkârların, kamu çalışanlarının, fikir emekçilerinin, millî sanayici ve tüccarların ortak millî iktidarı için mücadele eden öncü parti, olarak tanımlamaktadır (İP Tüzüğü, 2006: 3).

Doğu Perinçek, FKF'de başkanlık yapmış; MDD hareketi içerisinde yer almış; 1970'li yıllarda Proleter Devrimci Aydınlik(PDA) ve TİİKP sonrasında TİKP(Türkiye İşçi Köylü Partisi) ile Maocu anlayışta siyaset sürdürmüştür. 1980 sonrasında Sosyalist Parti (SP) içinde siyaset yürüten Perinçek, bu partinin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasının ardından İşçi Partisi'ni kurup, genel başkanı olmuştur.

İşçi Partisi'nin yakın amacı, “Meşrutiyetlerle başlayıp Kemalist Devrim'le en büyük atılımını gerçekleştiren millî demokratik devrimimizi tamamlayarak, millî devleti ve halk yönetimini yeniden kurmak, emperyalizmin baskı ve denetimine son vermek, Ortaçağ kalıntısı bütün ilişki ve kurumları hayatın her alanından temizlemek, halkı özgürlüğe, esenliğe ve aydınlığa kavuşturmaktır” (İP Tüzüğü, 2006: 3). Var olabilmek için tek çözümün Türk Devrimi'nin açtığı vadide ilerlemek olduğu ifade edilmiştir (İP Milli Hükümet Programı, 2006: 19).

Laiklik konusunda, “Laiklik, millî egemenliğin ve halk iktidarının şartıdır ve demokratik devrimlerdeki bu içeriğiyle hayata geçirilecektir. Din bir vicdan işidir. Dünya işleri, devletin bağımsızlığı, milletin egemenliği, vatanın bütünlüğü ve halkın mutluluğu esaslarına göre düzenlenecektir. Türkiye şeyhler, müritler, dervişler ve mensuplar ülkesi olamaz. Alevi yurttaşlarımızın azınlık konumuna düşürülmesine izin verilemez” (İP Milli Hükümet Programı, 2006: 23- 24) sözleriyle tavırlarını belirtmişlerdir.

Kendi iktidarlarında dinler hakkındaki bilginin, felsefe, tarih ve sosyoloji derslerinde verileceği belirtilmiştir (İP Milli Hükümet Programı, 2006: 24). Hz Muhammed'in önderlik ettiği medeniyet devriminden sonra gerçekleştirilen Türk ve İslam uygarlıklarının devlet kuruculuğuna, bilime, bayındırlığa ve uygarlığa yaptığı büyük katkıların öğretilmesine önem verileceğine ayrıca yer verilmiştir (İP Milli Hükümet Programı, 2006: 24).

Misyonerlik faaliyetine ve Fener Patrikhanesi'nin Lozan Antlaşması hükümleri çiğnenerek Ekümenik (Evrensel) ilan edilmesine izin verilmeyeceği; "Dinler arası diyalog" türünden "emperyalist" uygulamaların engelleneceği belirtilmiştir (İP Milli Hükümet Programı, 2006: 24).

Doğu Perinçek'in, Sosyalist Parti mevcutken, 1988 yılında Rafet Ballı ile yaptığı röportaj esnasında İslamcılar ile ittifak konusunda yaptığı açıklamalar dikkate değerdir: "Türkiye'yi yeniden İslamcı bir devlet ve İslamın yönlendirdiği bir topluma dönüştürmek mümkün değil. 12 Eylül askeri rejimi, toplumumuzun demokratlaşmasına karşı İslamı güçlendirerek bir barikat kurmak istediler. Ancak, şeriatçılık Türkiye'nin geçmişinde kaldı. Cumhuriyetle hesabı görülmüş bir siyasal-toplumsal harekettir. Demokrasi ancak şeriatçılığı yenerek gelişebilir... İslamı payandalayan bizzat askeri rejim ve devlettir. İttifak ise başka. İttifak edilecek kuvvetler değil, programlar saptanır. Türkiye'nin bağımsızlık ve demokrasi programına kim hangi noktada katkıda bulunacaksa, bunu sağlamaya yönelik politikalar izlemek gerekir. Bu programa katkı olanağı kapatılmaz" (Ballı, 1989: 37- 38).

3.3 EMEP

Emeğin Partisi, Özgürlük Dünyası dergi çevresinde oluşan bir partidir. THKO, Halkın Kurtuluşu(HK), Türkiye Devrimci Komünist Partisi(TDKP) geleneğinden gelen parti 1996'da kurulmuştur. Genel başkanlığa Levent Tüzel seçilmiştir.

Emeğin Partisi tüzüğünde kendisini şöyle tanımlamaktadır: “Emek Partisi, aralarında din, cins ve ırk ayrımı gözetilmeyen işçilerin, işçi sınıfı saflarına katılan aydınların ve kaderini işçi sınıfıyla birleştiren emeğin bütün güçlerini kapsayan partisidir.(...) Emek Partisi'nin örgütlenme ilkesi, işçilerin iradesinin ortaya çıkması ve eylem birliğinin gerçekleşmesi demek olan demokratik merkezîyetçiliktir’ (Alpat, 2008: 88). Partinin amacı ise, sosyalizmin bir ön adımı olarak, demokratik halk iktidarını kurmak ve bağımsızlık, demokrasi ve siyasal özgürlüklerin kazanılıp yerleştirilmesiyle kesintisiz sosyalizme yönelmek ve nihai olarak sınıfları kaldırarak her türlü baskının kalkışının koşullarını yaratmaktır şeklinde açıklanmaktadır (Alpat, 2008: 88). Görüldüğü gibi parti katı bir disiplin yapısı öngörmektedir. İşçi sınıfı ile ilişkilerinde ise ‘din, cins ve ırk ayrımı gözetilmeyen’ denilerek kapsayıcı bir anlayışın ortaya konulduğu anlaşılmaktadır. Emek Partisi, Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılmıştır. Parti çevresi kısa süre sonra Emeğin Partisi’ni kurarak çalışmalarına devam etmişlerdir.

Emek Partisi(EMEP), Emek Partisi'nin kapatılmasından kısa süre sonra kurulmuştur. Emek Partisi'ni oluşturan çevrenin bulunduğu EMEP'te daha önce de olduğu gibi genel başkanlıkta Levent Tüzel bulunmuştur. 2011 yılında yapılan genel seçimler sonrası itibarıyla Selma Gürkan EMEP genel başkanlığını yürütmektedir.

EMEP kuruluş gerekçesinin işçilerin istekleri ve amaçlarına uygun parti arayışlarından doğduğunu belirtmiştir. İşçilerin genel manada istekleri, özelde ise nasıl bir parti istedikleri anlatılırken söylenen “İşçi sınıfı ve emekçiler; ulus, din, dil, ırk, mezhep ve cinsiyet farklılıklarını önemseyen, ancak bütün dünyadaki işçilerin sermaye düzenine karşı birliğinin ve mücadelesinin parçası olan bir parti istemektedir” (EMEP Programı, 2011: 12) sözleri önemlidir. Parti işçi, emekçi sınıfın birliğini savunurken; farklılıklar sağlayan din, dil, ırk gibi niteliklerin de öneminin farkında olduğunu belirtmektedir.

EMEP’in dünya görüşü bilimsel sosyalizmdir ve işçi sınıfını partisi olarak emeğin sermayeden kurtuluşunu hedeflemektedir (EMEP Programı, 2011: 13). Partinin kısa vadede hedefi emperyalizm, tekelci kapitalizm ve yarı feodal kalıntıların tasfiye edilmesidir (EMEP Programı, 2011: 14). Bağımsız ve Demokratik Türkiye'nin yaratılmasının tek yolu budur. Bunun için, EMEP, demokratik bir halk iktidarının kurulmasını zorunlu görmektedir (EMEP Programı, 2011: 14).

EMEP, dini kişisel bir inanç sorunu olarak görmektedir. İktidarlarında dinin devlet işlerinden tam ve gerçek anlamda ayrılacağını belirtmektedirler (EMEP Programı, 2011: 19). Ayrıca devletin dinsel kurumlara parasal desteğini keseceği, Diyanet İşleri Başkanlığı ve vakıflar gibi araçlarla dinin siyasi amaçlı kullanılmasına son verileceği, inanç ve ibadetin politikanın aracı olarak istismarı önlenip, herkes için din, vicdan ve ibadet özgürlüğünün güvence altına alınacağı söylenmiştir (EMEP Programı, 2011: 19).

3.4 ÖZGÜRLÜK VE DAYANIŞMA PARTİSİ

Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) 1996 yılında kurulmuştur. Sovyetler Birliği sonrası dönemin “yeni” partisi, eski yöntem ve usullerin geçerliliğini yitirdiğini; yeni

yöntem ve yapılarla mücadeleye devam edileceğini belirtmiştir. Parti özgürlükçü, özyönetimci, enternasyonalist, demokratik planlamacı, doğa/insan ilişkilerini yeniden tanımlayan, militarizm karşıtı ve cinsiyetçi olmayan bir sosyalizme ulaşma hedefindedir (ÖDP 1. Büyük Konferans Kongre, 1997: 19).

ÖDP, birçok farklı yapının, farklı düşüncelerin bir araya geldiği bir yapı arz etmektedir. Emek ve Demokrasi Grubu, Ekmek ve Gül Platformu, Sosyalist Eylem Platformu, Sosyalist Politika Platformu, Yeni Yol, Hareket ve Sosyalist Devrimci Yön, ÖDP içinde çalışma yürüten başlıca etmenlerdir.

Kapitalist küreselleşmenin insanların değerlerini yoğun bir biçimde etkilediği belirtilmiştir. Bu etkilerin insanları daha kapsayıcı, kolektif kimliklerden biri olan dini referanslara sarılmak gibi yollara çektiği iddia edilmiştir (ÖDP Programı, 2006: 6). Batı karşıtlığı, milliyetçilik ve köktenci düşünce ile bir ırkçılığın meydana gelebileceği ileri sürülmüştür. Batıda ise, aksine terör ile bir inancı, bir düşünce şeklini bir arada tutan “kültürel ırkçılık” gerçekleşebilir. Parti bunlara karşı karşılıklı hoşgörü ve saygıyı esas aldığını belirtmektedir (ÖDP Programı, 2006: 6). Bireysel özgürlüğün savunusu neo liberalizme terk edilmemeli, kolektif yapıların yanı sıra bireysellik ihtiyaçlarına da sahip çıkılmalıdır. Özgüveni gelişmiş, inisiyatif kullanabilen, farklılıkların eşdeğerliliğine sahip çıkan, bireycileşmemiş bireylerle geleceğin toplumu tahayyül edilebilir (ÖDP Programı, 2006: 10).

ÖDP, “özgürlükçü laiklik” anlayışıyla, her insanın inanma ve inanmama özgürlüğünü; devletin tüm din, inanç ve mezheplere eşit mesafede bulunmasını, bu anlamda kamu kaynaklarından özel teşvikte bulunmamasını; kısaca devlet işleri ile din işlerinin birbirinden ayrı tutulmasını savunmaktadır (ÖDP Programı, 2006: 19).

Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nin siyasal İslam hakkındaki ilk yorumunun 26 Kasım 1995'te partinin ilk kuruluş iradesinin ortaya çıktığı Kazablanka Toplantısı'nın sonuç bildirgesinde yer aldığını görülmektedir. İlgili maddede, ‘İslami hareketin kapitalist

doğasını sürekli teşhir etmeli, kadınların, emeğin, aydınların siyasal İslama karşı haklı tepkilerinin sözcülüğünü üstlenmeli' (ÖDP 1. Büyük Konferans Kongre Metni, 1997: 52) sözleriyle partiye bu konuda rol biçilmiştir.

3.5 SOSYALİST DEMOKRASİ PARTİSİ

Sosyalist Demokrasi Partisi (SDP), 2002 yılında ağırlıklı ÖDP'den ayrılan Kurtuluşçular tarafından kurulmuş bir partidir. İlk genel başkanı Akın Birdal'dır.

Partinin amacı, insanın insan tarafından sömürülmesine ve ezilmesine, cinsler ve uluslar arasındaki eşitsizliğe, doğal çevrenin yağmalanmasına son verecek, insanın ve insanlığın ortak kültürünün gelişiminin önündeki tüm engelleri ortadan kaldıracak olan, bayrağında 'herşey insan için' ve 'herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacı kadar' şiarlarının dalgalandığı sosyalizmdir (SDP Programı, 2011: 1).

SDP, Türk ve Kürt emekçilerinin beraber gerçekleştirecekleri mücadeleye dikkat çekmektedir. PKK ile Türkiye Cumhuriyeti ordusu arasında devam eden çatışma halinin ve buna bağlı olarak sosyal, kültürel alanda oluşan yapının toplumda dine doğru bir yakınlaşma sağladığı ifade edilmiştir: "Silahlı çatışma, narko-ekonominin işine yaradı. Ağır askeri giderler bu yolla karşılandı. Devlet zirvesinin yönetiminin kimi kesimlerinde oluşan çeteler ülkeyi kana boğdu ve kirletti. Ülkenin kültürel yaşamı şovenizmle zehirlendi. Faşist hareket kan dökerek ve dökülen kanlarla beslenerek palazlandı. Toplumun önemli bir kesimi işte bu on beş yıllık çatışma, ekonomik kriz, siyasal, sosyal ve kültürel yozlaşma ortamında ve umutsuzluk içinde kurtuluşu dine sarılmakta buldu" (SDP Programı, 2011: 5).

SDP'nin din, dinin siyasal alandaki konumu ile ilgili yorumlarına bakıldığında; parti, dini siyasal alana taşıyan, dinsel inanç ve vicdan özgürlükleri alanını sınırlayan bütün düzenlemelerin ortadan kaldırılması, devletin bütün inançlar ve topluluklar karşısında eşit mesafeli durması, azınlıkları çoğunluğun olası baskılarına karşı koruyucu düzenlemeler yapması düşüncesindedir (SDP Programı, 2011: 10). Din derslerinin kaldırılması, devlet eliyle din öğretimi amacıyla okul, kurs vb. gibi kurumların açılmaması, Diyanet İşleri ile ilgili siyasi partiler yasasındaki maddelerin kaldırılması, SDP'nin günümüz din politikalarına karşı isteklerini ifade etmektedir (SDP Programı, 2011: 10). Parti toplumsal hayattaki ve devlet içindeki dini kadrolaşmanın tasfiye edilmesini faşizme karşı mücadele ekseninde önemli bir yere koymuştur (SDP Programı, 2011: 11).

3.6 İŞÇİLERİN SOSYALİST PARTİSİ

İşçilerin Sosyalist Partisi, 2008 yılında SDP'den ayrılan Mahir Sayın, Sevim Belli gibi isimlerin öncülüğünde kurulan partidir. Genel başkanlığını Sevim Belli'nin yürüttüğü parti kendisini Kurtuluş geleneğinin içinde ifade etmektedir.

İşçilerin Sosyalist Partisi programında, üretenin yöneten olduğu, insanın emeğinin ürününe yabancılaşmadığı, insan onuruna yakışmayan hiçbir ilişkiye izin verilmeyen, işsizlik olmadığı, hiç kimsenin eğitim ve sağlık imkanlarından yoksun bulunmadığı, rekabetin yerine dayanışmanın egemen olduğu, bürokratik ve militarist hiçbir yapıya izin verilmeyen, cinsler arası egemenlik bağımlılık ilişkilerine son verildiği, çocuklar üzerindeki egemenlik ilişkilerinin ortadan kalktığı, tüm milliyetlerin her türlü eşit haklara sahip olduğu, tüm diğer halklarla dayanışma ve işbirliği ilişkilerinin geliştirildiği, barışın yüce bir değer olarak kabul edildiği, ışığını manifestodan ve Paris Komünü'nün 71 günlük iktidarının iktisadi ve siyasi olarak anlattığı hakikatlerden alan, tarihsel ve ideolojik

kökenlerine sadık bir 21. yüzyıl sosyalizmi için mücadele ettiğini ifade etmektedir (İşçilerin Sosyalist Partisi Programı, 2011: 1). Bu mücadelede demokrasiye özel bir önem atfedilmiştir. Parti demokrasiyi sosyalizmin vazgeçilmez bir ögesi ve işçi sınıfının iktidar sahibi olabilmesinin yegane yolu olarak görmektedir.

Din ve dinin siyasal boyutu ile alakalı olarak ise parti, iktidarında, din derslerinin kaldırılacağını; din alanı inananlara bırakılıp, devlet eliyle dini kurumlara mali yardımlar yapılmasının kaldırılacağını; din görevlilerin ücretlerinin cemaatler tarafından karşılanacağını; devletin kurumlaşmasında hiçbir ücretli din görevlisi ve organizasyon olmayacağını ifade etmektedir (İşçilerin Sosyalist Partisi Programı, 2011: 18). Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili olarak ise, siyasal partiler yasasında var olan maddelerin kaldırılacağı belirtilmiştir (İşçilerin Sosyalist Partisi Programı, 2011: 18).

3.7 TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ

1980 öncesi TKP içerisinde yer alan sosyalistlerin bir bölümü 1980 sonrası kurulan SİP içerisinde yer almıştır. SİP 2001 yılında yaptığı kongre ile adını Türkiye Komünist Partisi (TKP) olarak değiştirmiştir. Partinin ilk genel başkanı Aydemir Güler, şu anki genel başkanı ise Erkan Baş'tır.

TKP, sosyalizmi bir seçenektan ziyade bir zorunluluk olarak görmektedir. Dünyanın geçen yüzyılın başında sosyalist devrimler çağına girdiğini ve bu çağın hala kapanmadığını belirten parti, varlığını da bu iddianın belirlediğini ifade etmektedir (TKP Programı, 2001: 1). TKP, ülke emekçilerini sosyalist devrim mücadelesine kazanmayı, devrime önderlik etmeyi başlıca görevi olarak görmektedir (TKP Programı, 2001: 1).

TKP'nin sosyalizm gerçekleştirildiğinde uygulanacağını ifade ettiği programında din ve dinin siyasal hayattaki konumu üzerine şu değerlendirmelerde bulunmaktadır: “Herkes inanç özgürlüğüne sahiptir. Hiçbir kurum, insanlar üzerinde manevi baskı kuramaz Dinin siyasallaşmasının önüne geçilir. İnsanların dinsel inanışları hiçbir resmi belgede yer almaz. Din, eğitim kurumlarında toplumsal bilimlerin bir araştırma konusu olarak ele alınır. TKP, her türden metafizik inanışın yerine insanlığın bilimsel kazanımlarının geçirilmesi için verilecek siyasal- ideolojik mücadelelerin öncüsüdür” (TKP Programı, 2001: 11).

3.8 EMEKÇİ HAREKET PARTİSİ

Emekçi Hareket Partisi (EHP), Hareket Dergisi çevresi tarafından kurulmuştur. Hareket Dergisi, özellikle Eskişehir'deki üniversite gençliği arasında etkinlik göstermiştir. 1990'lı yıllarda ÖDP ve SDP içinde siyaset yürüten grup, SDP'den ayrıldıktan sonra parti oluşumuna gitmişler ve 2004 yılında Emekçi Hareket Partisi'ni kurmuşlardır. İlk genel başkanı Hakan Öztürk'tür. Partinin şu anki genel başkanı Sibel Uzun'dur.

EHP, enternasyonalist, demokratik planlamacı, özyönetimci, özgürlükçü, çoğulcu, kadınların kurtuluşundan yana, LGBTT toplumuna yönelik ayrımcılığı reddeden, bürokrasi karşıtı, demokrasiyi içselleştirmiş bir sosyalizmi benimsemektedir (EHP Programı, 2011: 1). Parti yöneten yönetilen çelişmesini, eşitsizlikleri, kafa emeği ile kol emeği, şehirler ile köyler arasındaki farkları, faşizmi, ırkçılığı, şovenizmi, sömürgeciliği, erkek egemenliğini, heteroseksizmi, gerontokrasiyi, doğaya tahakkümü, militarizmi, sınırları, emperyalist

savaşları ve onların yarattığı şiddeti ortadan kaldırmak için mücadele ettiğini ifade etmektedir (EHP Programı, 2011: 1).

EHP'nin programında dini siyasal alana taşıyan, dinsel inanç ve vicdan özgürlükleri alanını sınırlayan bütün düzenlemelerin ortadan kaldırılması amaçlamaktadır (EHP Programı, 2011: 20). Devletin Alevi, Sünni, Hıristiyan, Musevi gibi bütün inançlar ve topluluklar karşısında eşit mesafede durması; farklı kültürlere yönelik olası baskılara karşı koruyucu düzenlemelerin yapılması istenmektedir (EHP Programı, 2011: 20). Diyanet İşleri ile ilgili siyasi partiler yasasındaki maddelerin kaldırılması; din derslerinin kaldırılması, devlet eliyle din öğretimi amacıyla okul, kurs vb gibi kurumların açılmaması şeklinde fikirleri vardır (EHP Programı, 2011: 20).

3.9 DEVRİMCİ SOSYALİST İŞÇİ PARTİSİ

Darbe sonrası, THKP-C kökenli Kurtuluş Sosyalist Dergi grubunun aldığı geri çekilme kararı üzerine tartışmalar çıkmıştır. Doğan Tarkan, İsmet Öztürk öncülüğünde bir grup, tartışmalar sonucu ayrılma kararı almış ve Kurtuluş Örgütü'nü kurmuşlardır. Grup kendisini işçi sınıfını merkeze alan bir anlayış ve Stalinizm karşıtı bir noktada konumlandırmıştır (Sosyalist İşçi, 1997:2). Sosyalist İşçi, İşçiler ve Toplum, İşçiler ve Politika sonra tekrar Sosyalist İşçi grubun yayın organı olarak varlık sürdürmüş dergilerdir. 1997 yılında DSİP (Devrimci Sosyalist İşçi Partisi) adı ile partileşmeye gidilmiştir. Troçkizm, partinin temel ideolojik yönelimidir. Partinin kuruluşundan günümüze genel başkanlığını Doğan Tarkan yürütmektedir.

DSİP'in programı niteliğindeki ilkelerine baktığımızda partinin aşağıdan sosyalizme, devrime, enternasyonalizme ve devrimci bir partinin varlığına inandığı belirtilebilir (Sosyalist İşçi, 1997: 1). DSİP'in ilkelerinde dine, dinin siyasal alandaki konumuna ilişkin bir görüş bulunmamaktadır.

3.10 DEVRİMCİ İŞÇİ PARTİSİ

Devrimci İşçi Partisi 2011 yılında kurulmuştur. 2009 yılından itibaren parti girişimi olarak faaliyetlerine başlayan partide Sungur Savran genel başkanlık yapmaktadır.

Partinin programında din, diyanet üzerine özel bir başlık açılmamıştır. Aleviler üzerine yapılan değerlendirmelerde, günümüz dinsel siyaset ile ilgili de eleştiriler olduğu görülmektedir: “Anadolu topraklarında Aleviler yüzyıllar boyunca Osmanlı'nın hunhar baskısı altında yaşadıkten sonra cumhuriyet döneminde Kemalizme verdikleri desteğe rağmen bir dini inanç topluluğu olarak sürekli baskı altında yaşamışlardır. Sünniliği Diyanet İşleri aracılığıyla devlet dini haline getirmiş olan cumhuriyet, Alevilerin bir dini inanç topluluğu olarak eşitliğini hiçbir zaman kabul etmemiştir. Bunlar yetmezmiş gibi, Aleviler devletin ya da devlet koruması altındaki gerici güruhların saldırılarıyla defalarca katliama (Dersim, Maraş, Sivas, Gazi ve benzeri) maruz bırakılmışlardır. Bu katliamlarda Alevilerin çoğunluğunun cumhuriyetin ilk döneminden bu yana desteklemiş olduğu, başta CHP, Kemalist partiler hep iktidardaydı. Devrimci İşçi Partisi, bir yandan Alevilerin ezilen bir dini topluluk olarak eşit haklara kavuşma çabasına omuz verirken, bir yandan da Alevi toplumunun bugün yaşadığı muhafazakârlaşma eğilimlerine karşı Alevi işçi ve emekçilere kurtuluşlarının ancak bütün ezilme biçimlerine karşı mücadele edecek sosyalist işçi hareketiyle ittifak içinde bir işçi iktidarı yaratma yoluyla gerçekleşeceğini anlatmaya çalışacaktır” (DİP Programı, 2011: 5).

3.11 BARIŞ VE DEMOKRASİ PARTİSİ

1980 sonrası Kürt siyasi hareketinin legal alanda hareketli olduğu bir dönem olmuştur. HEP, DEP, HADEP, DEHAP, DTP şeklinde günümüze dek gelen siyasi parti çalışmaları Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) ile devam etmektedir.

BDP, 2008 yılında kurulmuştur. Partinin kuruluşunda o yıllarda Kürt siyasetinde merkez parti olan Demokratik Toplum Partisi'ne karşı kapatma davası açılmış olmasının da etkisi vardır. Partinin genel başkanlığını Selahattin Demirtaş yürütmektedir.

BDP'nin Türkiye siyasetinde yeni bir partileşme anlayışı, yeni bir siyasi kültür ve üslup yaratma iradesiyle kurulduğu ifade edilmiştir (BDP Programı, 2011: 2). Partinin amaçları şu şekilde açıklanmaktadır: “partimizin varoluş amacı, Türkiye’de toplumun siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını demokratik, eşitlikçi ve özgürlükçü bir potada toplayarak yeniden yapılanmayı sağlamaktır. Demokrasinin gelişmesini hedef alan projeler ve bunları uygulamaya koyacak birikimli ve etkin kadrolar temel hedefimiz olacaktır” (BDP Programı: 3).

BDP, cumhuriyet dönemi boyunca yaşanan/yaşatılan “tekçi” anlayışa karşıdır: “Tek ırk, tek dil, tek din, tek kültür ve erkek egemen anlayış yerine toplumdaki bütün etnik, kültürel, inançsal ve cinsiyet farklılıklarını kapsayacak şekilde, ‘Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığı’ esas alınacak ve anayasal yurttaşlık olarak bu üst kimlikle tanımlanacaktır” (BDP Programı, 2011: 4).

BDP Programı’nda laiklik üzerine ayrı bir başlık açılmıştır. Partinin bu konudaki görüşleri şu şekildedir: “Türkiye’de, devletin laiklik konusundaki tutumu sürekli sorun

olmuştur. İnanç ve vicdan özgürlüğünün sağlanmasında yetersiz kalınmış, tek tipleştirici, otoriter laiklik anlayışı burada da kendisini göstermiştir. Din ve inanç grupları arasında tarafsız kalınmamış, diyanet devlet adına, tek bir inancın/mezhebin temsiline dayandırılmış ve böylelikle bireylerin ve toplulukların inanç ve ibadette özgür kılınması, inanç ve ibadetini dilediğince yerine getirmesi engellenmiştir.

Din ve vicdan özgürlüğü, inanmama özgürlüğünü de kapsayacak şekilde güvence altına alınacaktır. Devlet tüm dinlere ve inançlara eşit mesafede duracak, tüm yurttaşların din ve vicdan özgürlüklerini korumakla yükümlü olacaktır.

Çoğunluğun din ve mezhebini temel alan idari yapılanma değiştirilecek, Diyanet İşleri Başkanlığı demokratik bir düzenlemeye kavuşturulacaktır. Tedricen, din ve inanç işleri tümüyle inanç gruplarına bırakılacaktır.

Tüm inançların kendisini koruması, geliştirmesi, ibadetlerini serbestçe yapabilmeleri sağlanarak, eğitim programındaki din dersleri zorunluluktan çıkartılarak, tercihli hale getirilecektir.

Farklı din ve mezhep gruplarının inanç ve ibadet özgürlüğüne saygı duyulacak, eğitim kurumlarının ve ibadethanelerinin varlıklarını sürdürmeleri herhangi bir şekilde engellenmeyecek ve tümüne eşit koşullarda destek verilecektir.

Alevi yurttaşların da diğer yurttaşlar gibi, ibadetlerini rahatça yerine getirebilmeleri için cem evlerinin ibadethane olarak inşa edilmesinin önündeki engeller kaldırılacaktır. Ezidi ve Süryani-Asuri-Nasturi gibi farklı inanç gruplarının kendilerini ifade etmelerinin önündeki engeller de kaldırılacak, her türlü ibadet ve eğitimlerine olanak sağlanacaktır. Gayrimüslim topluluk ve cemaatlerin örgütlenme ve kendilerini geliştirmeleri konusundaki tüm engeller ortadan kaldırılacak, gelişimleri için her türlü destek sağlanacaktır.

Özgürlük ilkesinin ve demokrasinin gereği hiçbir din ve inancın diğerine üstün tutulmaması için, gerekli hoşgörü ortamı yaratılacaktır” (BDP Programı, 2011: 7).

İncelenen partilerin programları çerçevesinde din-devlet ilişkisi, laiklik ve inançlar üzerine değerlendirmeleri ele alınmıştır. TBKP'nin programına ulaşamadığından partiyi oluşturan iki partiden biri olan TKP kökenli kişilerin görüşleri ele alınmıştır. Bu görüşlerde amaçlara ulaşmak için İslamiyetin insancıl öğelerinin ön plana çıkarılması, İslamcıların içerisinde ittifaklar oluşturulabileceği fikirleri öne çıkmaktadır. DSİP'in programı yerine ele alınabilecek ilkelerinde din-devlet ilişkisi, laiklik ve inançlar üzerine değerlendirme bulunmamaktadır. DİP programında ise sadece Aleviler üzerinden, Alevilerin uğradıkları baskılar üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

Programları incelenen partiler dinin kişinin vicdani ile ilgili bir mesele olduğuna hemfikirdir. İncelenen partiler Türkiye'deki laiklik anlayışı ve uygulamasından memnun değildir. Bu bağlamda devletin inançlara bakışı konusunda partilerin görüşleri ikiye ana gruba ayrılabilir. ÖDP, EHP, BDP devletin tüm dinlere eşit mesafede durması gerektiği düşüncesindedir. EMEP, SDP, SP, TKP ise, devletin din işleri ile bağlarını kesmesi gerektiğini belirtmektedir. Bunların dışında İP, din ile bilgilerin kendi iktidarlarında tarih, felsefe, sosyoloji derslerinde verileceğini belirterek devletin din ile ilgili öğretim faaliyeti konusunda farklı bir yaklaşım sergilemektedir.

4. SHP-DYP KOALİSYONU VE SİVAS OLAYLARI

1991 yılında yapılan erken genel seçimlere Doğru Yol Partisi, Anavatan Partisi, Sosyal Demokrat Halkçı Parti, Demokratik Sol Parti, Refah Partisi ve Sosyalist Parti katılmıştır. SHP, seçimlere katılmayan Halkın Emek Partisi(HEP) adaylarına listelerinde

yer vermiştir.¹ Bu adaylardan aralarında Ahmet Türk, Leyla Zana ve Mahmut Alınak gibi Kürt siyasetinin önde gelen isimlerinin de olduğu 22 aday meclise girmiştir.

Leyla Zana'nın meclis kürsüsünde Kürtçe milletvekilliği yemini etmesi büyük infial yaratmıştır. Haklarında fezleke çıkartılan 6 DEP'li vekilin milletvekilliği düşürülmüştür. Vekillerin Meclis'ten gözaltına alınmaları hafızalardan silinmeyecek sahneler yaratmıştır. Daha sonra yapılan yargılamalarda başta Leyla Zana, Orhan Doğan olmak üzere vekiller hapis cezaları almışlardır. Dönemin Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi (DGM) Başsavcısı Nusret Demiral'a göre DEP'li milletvekillerinin gözaltına alınmaları can güvenliklerinin teminatı olmuştur. Demiral; "Kendileri de bunu biliyorlar. Çünkü galeyan vardı. Devlet acaba o gücünü onların hayatını koruyabilecek şekilde kullanabilecek miydi?.. O da meçhul" (Şimşek, 2008: 2) diyerek bir anlamda dönemin koşullarını betimleyen bir açıklamada bulunmaktadır.

Seçimlerin ardından SHP-DYP koalisyon hükümeti kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin 49. Hükümeti olan koalisyonda başbakanlığı Süleyman Demirel üstlenmiştir. SHP lideri Erdal İnönü başbakan yardımcılığına gelmiştir.

Hükümetin söylemlerinde demokrasi vurgusu ön plana çıkmaktadır. Oluşan yeni mecliste yapılan seçim sonrası TBMM Başkanlığı'na getirilen Hüsametdin Cindoruk, "..Şimdi, kalıcı demokrasiyi ve sürekli milli egemenliği, iç barışı, toplumsal uzlaşmayı sağlama günü gelmiştir. 19.Dönem, gerçek demokrasinin meclisi olacaktır." (TBMM, 1991:1) sözleriyle amaçlarını açıklamıştır. DYP-SHP koalisyonun protokolünde 'Demokratikleşme' başlığı altında yer alan ifadelerde: "...12 Eylül 1980 askeri müdahalesi Türkiye'de demokratik yaşamı kesintiye uğratmıştır. 1982 Anayasası ve daha sonra yapılan iki genel seçim Türkiye'de demokratikleşme sürecine biçimsel katkılar sağlamış görünüyor iseler de rejimin normalleşmesi demokratik kurum ve kuruluşların yerleşmesi, yapay siyasî ortam ve olumsuzlukların giderilmesi mümkün olamamıştır... Aradan 11 yıl geçmiş olmasına rağmen 12 Eylül hukukunun başta Anayasa olmak üzere

¹ 1991 yılında kapatılan HEP yerine Demokrasi Partisi (DEP) kurulmuş; HEP'li milletvekilleri DEP'e geçmiştir.

hala geçerliğini koruması, demokratikleşme yolunda çok ileri ve önemli adımlar atılması gereğini açıkça ortaya koymaktadır....1982 Anayasası hazırlanış, sunulmuş ve kabul edilmiş süreci, şartları ve içeriği ile ülkemizin demokratik gelişmesi önünde çok önemli bir engel olarak durmaktadır....20 Ekim 1991 Genel Seçimleri öncesi yukarıdaki düşüncelerden hareket eden hemen hemen bütün siyasî partiler, bir Anayasa değişikliği gereğini dile getirmiş, bu arada DYP ve SHP tümüyle yeni bir Anayasanın yapılması gereğinde benzer görüşler ortaya koymuşlardır” (Aydın, 2010: 1) denilerek darbe döneminin etkilerinden arındırılmış, demokratik ve sivil bir anayasanın gerekliliği ve hükümet açısından önemi belirtilmiştir.

Demokratikleşme söylemlerine rağmen 1990’lı yıllar boyunca olduğu gibi SHP-DYP hükümeti döneminde de yoğun insan hakları ihlalleri yaşanmıştır. Demokratikleşme konusunda insan hakları ile ilgili bakanlığın kurulması, CMUK’un değiştirilmesi, ILO sözleşmesinin kabulü gibi adımlar atılmak istenmiştir. Teşkilat Kanunu’nda değişiklik yapılamamış, dolayısıyla insan hakları ile ilgili bakanlık kurulamamıştır. CMUK’ta insan haklarını geliştirici adımlar atılamamış, gözaltında işkence, Olağanüstü Hal ve DGM eliyle insan haklarına aykırı koşullar devam ettirilmiştir. ILO sözleşmesi kabul edilmiştir ancak işçilerin iş güvenliğini sağlayacak 158. maddenin reddi ile sonuçsuz kalmıştır (Birdal, 1993: 1- 2).

Yoğun insan hakları ihlallerinin, faili meçhullerin, işkencelerin yaşandığı 1990’lı yılların 1991–1995 arası dönemini kapsayan DYP-SHP hükümeti dönemi olayların adeta başlangıç ve çabucak hızlanmasına sahne olmuştur. İnsan Hakları Derneği’nin DYP-SHP iktidarının 500. günü dolayısıyla yayınladığı İnsan Hakları Gözlem Raporuna göre bu ilk 500 gün değerlendirilmiştir. 1991 yılında yargısız infazlar sonucu 22, nevrüz törenlerinde 32, dur ihtarına uymama sonucu 44, işkencede 23, gazeteci olarak 4 kişi öldürülmüş; 4 kişi gözaltındayken kaybolmuş; 121 gazete ve dergi, 29 kitap toplatılmış; gazeteci ya da yazarlara toplam 25 yıl 11 ay 15 gün hapis cezası verilmiştir. 1992 ve 1993 başlangıcına bakıldığında yargısız infaz sonucu 70, nevrüzda 94, dur ihtarına uymadığı için 103, işkencede 17, gazeteci olarak 14, gösteri yapanlara açılan ateş sonucu 26 kişi öldürülmüş;

11 kişi gözaltındayken kaybolmuş; 195 gazete ve dergi, 20 kitap toplatılmış; gazeteci ve yazarlara toplam 5 milyar 974 milyon 800 bin lira para cezası verilmiştir (Birdal, 1993: 2).

2 Temmuz 1993'te yaşanan ve 33 aydının ölümüyle sonuçlanan Sivas Katliamı dönemin en büyük katliamlarından biridir. Pir Sultan Abdal Şenlikleri'nde bulunmak amacıyla Sivas'a gelen aralarında Aziz Nesin, Nesimi Çimen, Muhlis Akarsu gibi şair, yazar ve ozanların olduğu grup Madımak Oteli'nde kalıyorlardı. Cuma namazı öncesinde ve sonrasında; gelen kişilerin ateist, din düşmanı olduğu ve şehirdeki inananların fitratına zarar verecekleri şeklinde yapılan propaganda namaz sonrası büyük bir kalabalığın Madımak Oteli ve çevresini ablukaya alıp, oteli ateşe vermeleri ile sonuçlanmıştır. Kaçmaya çalışan insanlara engel olunacak kadar çığırından çıkan olaylarda çoğu Alevi yazar, şair, ozan 33 kişi ölmüştür. Olaylardaki ihmal zinciri oldukça açık ve nettir. Ancak yapılan soruşturmalarda tam anlamıyla bir sonuca ulaşılammıştır.

Günümüzde de Sivas Katliamı Türkiye'nin kapanmamış yaralarından biri olmaya devam etmektedir. 1993'te bazı İslamcı gazetelerde olayların provokasyon olduğu, özellikle Aziz Nesin'e yönlendirilen eleştiriler bulunduğu gözlemlenirken; günümüzde de halen benzer yaklaşımların aynı yayın organlarında görülmesi başta sosyalistler, Aleviler olmak üzere pek çok toplumsal kesim tarafından tepkiyle karşılanmaktadır.²

SHP-DYP koalisyon hükümeti dönemi demokratikleşmenin, darbe zihniyetinden ve onun ürünlerinden kurtulmak için mücadelenin öne çıkarılacağı vurgusu ile başlarken, aksine Türkiye'nin en karanlık döneminin başlangıcını teşkil etmiştir. Katliamların, faili meçhul cinayetlerin, devlet şiddetinin en yoğun yaşandığı dönem olan 1990'lı yıllar başta

---

² Akit Gazetesi internet sitesinde yer alan şu sözler olayın nasıl ele alındığını göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir: “ 1993'te başta ateist Aziz Nesin olmak üzere provokatörlerin sebep olduğu ve Ergenekon iddianamesine de giren olaylar yüzünden Sivas halkı hala manevi töhmet altında tutulurken, kentin ekonomisi de bu durumdan büyük zarar görüyor. Provokatörler ise bugün yine kentte yeni provokasyon arayışı içinde.”, (Cesur, 2011: 1).
02.07.1993 tarihinde gerçekleşen katliamın gazetelerde yansımaları/yansıtılmasını görmek için bkz. (Çınar, 2011: 1).

Kürtler olmak üzere pek çok toplumsal kesimin, muhaliflerin ve sosyalistlerin baskı altına alınma, öldürülmelerinin yaşanmasını getirmiştir.

5. 28 ŞUBAT SÜRECİ VE SOLUN TAVRI

1995 genel seçimlerinde RP %24 oy alarak birinci parti olmuştur. MSP ismiyle yer aldığı 1970’li yıllarda %7–11 aralığında oya sahip olan partinin bu oy artışı üzerine Kemal Karpaz şu değerlendirmede bulunmaktadır: “RP, MSP olarak faaliyet gösterdiği ve İslami siyasi ideolojiye bağlı kaldığı sürece, oyların ancak %7-11’ini alabilmiştir. Ki, Türkiye’de siyasi İslamın azami gücü de budur. Ancak parti merkeze doğru kayarak halkın ekonomik, sosyal vs. pratik ihtiyaçlarıyla meşgul olmaya başladıktan sonra, oylarını üç misli arttırmıştır.

Eskiden oylarını merkez partilere veren vatandaşların, 1995’te ve daha evvelki seçimde RP’yi tercih etmelerinin nedeni, bu partiyi hem pratik sorunlarını çözecek hem de kültürel, dinsel inançlarını koruyacak bir iktidar olarak görmelerindedir. Fakat RP’ye oy veren vatandaş, hiçbir zaman onun iktidarından İslami bir program uygulamasını beklememiştir” (Karpaz, 2004/2005: 39).

28 Haziran 1996’da Refah Partisi ve Doğru Yol Partisi koalisyonu ile kurulan hükümet Türkiye siyasi hayatında önemli bir yere sahip olan olaylarıyla tarihteki yerini almıştır.

Refah Partisi iktidarda olduğu dönemde yapamadıkları/geri adım attığı konularla gerek genel kamuoyunda gerekse tabanında tepkiye yol açmıştır. Çekiç Güç, Olağanüstü Hal, yolsuzluklar, İsrail’le askeri anlaşma yapılması, Kürt sorunu, insan hakları gibi

konularda beklenen adımlar atılmamıştır. Bu tepkiler RP'yi Taksim'e cami yapılması vaadi, kurban derisi meselesi, cemaatlerin önde gelen isimlerine iftar yemeği verilmesi, devlet dairelerinde türbana izin gibi eski reflekslere dönüş olarak değerlendirilen davranışlara itmiştir (Çakır, 2005: 571). Bu dönemde meydana gelen Susurluk olayı ve RP'nin yaklaşımı da eleştirilmektedir. Emniyet Müdürü Hüseyin Kocadağ ile bir dönem devletin gizli servis elemanı olan ve özellikle ASALA'ya karşı eylemlerde kullanılan Abdullah Çatlı'nın aynı araçta ölmeleri zaten karanlık olan dönemin isyan noktası olmuştur. Toplumda büyük tepkilere yol açan bu kaza “sürekli aydınlık için bir dakika karanlık” şeklinde her akşam saat 9'da ışıkların yanıp söndürülmesi şeklinde kitlesel bir eyleme yol açmıştır. Bu eyleme Erbakan'ın ‘gulu gulu dansı yapıyorlar’ şeklindeki yorumu tepki toplamıştır. Partinin bir diğer önde gelen isminin ülkede Alevileri rencide edici bir kavram olarak bilinen mum söndü lafına atıfla ‘mum söndü yapıyorlar’ şeklinde yorumlar yapmaları tepkileri daha da arttırmıştır. RP'liler sonraları Susurluk olayının kovuşturulması ve bir dakika karanlık eylemine yönelik engelleyici tutumlarını ‘gereksiz bir savunma refleksiydi ve yanlıştı’ şeklinde yorumlamışlardır (Çakır, 2005: 571).

5.1 28 ŞUBAT MUHTIRASI

Dönemin en önemli olayı 28 Şubat 1997'de hükümete karşı asker tarafından yayınlanan muhtıradır. Refah Partisi'nin iktidara gelmesinden ordu hiç memnun olmamıştır. Bu dönemde Erbakan'ın İslam Birliği çağrısı yapması, Avrupa Birliği'ni Hıristiyan kulübü olarak görmesi, başbakanlık konutunda cemaat önderlerine iftar yemeği verilmesi, Sincan'da düzenlenen Kudüs gecesi organizasyonu ve bu organizasyonda yapılan cihad çağrısı tepki çeken belli başlı olaylardır.

Başından beri tereddütlü ve kontrollü şekilde yaklaşılan hükümet döneminde irtica vurgusu ön planda tutulmuştur. Genelkurmay'da yapılan irtica brifinglerinde irticaya karşı devletin her kademesinin dikkatli olması gerektiği belirtilmiş, il il Türkiye'nin irtica haritası çıkarılmıştır (Star Gazetesi, 2011: 13). Bu muhtıra Refahyol Hükümeti'nin yıkılmasına yol açmıştır.

5.2 SOLUN 28 ŞUBAT MUHTIRASI'NA BAKIŞI

28 Şubat süreci ve bu bağlamda Refah Partisi solda da değerlendirme, analiz ve yorumlara tabi olmuştur.

5.2.1 İP

İP, 28 Şubat sürecinin çok daha önceden başladığını iddia etmektedir: “28 Şubat süreci, aslında sürece adını veren 28 Şubat 1997 günü değil, daha önce 1996 Sonbaharı'nda, hatta 1995 yılı Martı'nda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kuzey Irak'taki ABD egemenlik alanına girmesiyle başlamıştır. Sürecin asıl itici gücü ise, 1989 İşçi Baharı'ndan bu yana Cumhuriyet ekonomisinin kalelerini savunan emekçi hareketidir” (İP 5. Genel Kongre Metni, 1999: 3).

İP, 28 Şubat sürecini “Cumhuriyet Devriminin İkinci Taarruzu” olarak değerlendirmektedir (İP 5. Genel Kongre Metni, 1999: 4). İP’ye göre, “Cumhuriyet Devrimi’nin bu yeni atağının ön cephesinde yer almak ve süreci Kemalist Devrimi tamamlama yönünde geliştirmek, emekçi sınıfların temel meselesidir ve İP de bunu bir görev olarak benimsemiştir” (İP 5.Genel Kongre Metni, 1999: 4).

İP, 28 Şubat sürecinin artıları olarak şunları görmektedir: “ABD güdümlü mafya-gladyo-tarikat rejiminde belli gedikler açılmıştır (..), 12 Eylül rejiminin, Turgut Özal’ın kişiliğinde Çankaya’ya kadar çıkarttığı ve Refah Partisi ile hükümetin büyük ortağı yaptığı tarikatların siyasal mevzilerine ağır darbeler indirilmiş, hatta partileri kapatılmıştır. İmam Hatiplerin orta kısımları kaldırılmış ve yasadışı kuran kursları sınırlandırılmış, Sağ partiler Meclis’te büyük çoğunluğa sahip oldukları halde hükümet kuramaz hale getirilmiştir” (İP 5. Genel Kongre Metni, 1999: 4). 28 Şubat sürecinde irticaya ve belli ölçülerde mafyaya karşı inisiyatifi ele geçirilmesine rağmen, ekonomi cephesinde savunmada kalınması; 28 Şubat sonrası 27 Mayıs Devrimi’nden farklı olarak ‘makbul’ bir hükümet kurulmayıp, hükümetin, Cumhuriyet Devrimi’ne direnen veya ayak sürüyen güçlere bırakılmış, onlara bazı acil politikaların dayatılmasıyla yetinilmiş olması 28 Şubat sürecinin olumsuz yanları olarak kabul edilmiştir (İP 5. Genel Kongre Metni, 1999: 5).

5.2.2 EMEP

Eski EMEP Genel Başkanı Levent Tüzel 28 Şubat muhtırasının sistem içi bir çatışma sonucu verildiği kanısındadır. “28 Şubat, 27 Nisan benzeri şeyler, yani dine karşı, gerçek anlamıyla laik kalkışmalar olmaktan öte bir siyasi rakibini kendi egemenlikleri alanına tehdit eden, müdahale eden güçler olarak onlara adeta bir balans ayarı vermek, onları kontrol altına almak, denetim altına almak; (..) merkezi iktidarda her zaman için bir

rolü olan sermaye egemenliğinin zor gücü olan silahlı kuvvetlerin adeta bir siyasi parti gibi hareket etmesini, bir gerici güçler, klikler arası bir çatışmanın yansıması gibi görmek gerekiyor” (Tüzel, 2011: 7). Kadir Yalçın da partinin Özgürlük Dünyası isimli dergisinde kaleme aldığı yazısında Levent Tüzel ile hemen hemen benzer görüşlere sahiptir. Laikliğin 28 Şubat sürecinde “motif” olarak öne çıktığını ifade eden Yalçın, esas olarak RP’nin neo liberal politikaların uygulanmasında engel teşkil etmesi nedeniyle müdahalenin gerçekleştirildiğini belirtmektedir (Yalçın, 2010: 5).

5.2.3 ÖDP

ÖDP, Refahyol hükümetini İslami bir rejime dek uzanan reaksiyon, barışın ve sömürsüz bir dünyanın gerçekleşmesi karşısındaki siyasi mevzileniş olarak değerlendirmektedir.

ÖDP, 28 Şubat sürecini ‘ne şariat ne darbe’ sloganı çerçevesinde bir bakış açısı ile değerlendirmektedir. “Teokrasi/militarizm ikilemi içinde, düşmanımın düşmanı dostumdur mekanik siyasi anlayışı karşısında, her yerde, usanmadan halkın iradesinin ve demokrasinin dışında çözüm tanımadığımızı vurguladık, vurgulamaya da devam edeceğiz. Resmi partiler bu dönemde her şeyi Allaha, mollaya ve üniformaya havale ederek kendi anlamlarını, inandırıcılıklarını yitirdiler. Yurttaş, ‘her şeyi bir yere havale edersen sen ne işe yararsın?’ sorusunu sormaya başladı “ (Uras, 1997: 14).

Rejimin içine saplanmış bir kama olarak görülen Refah Partisi’nin iktidara gelişinin, yalnızca Siyasal İslam’ın iktidarda tüketilmesi stratejisinin bir parçası olarak izin verildiği, tankların siyasal sahnede belirlediği Sincan Olayı ile daha net anlaşıldığı belirtilmektedir (ÖDP 1. Büyük Konferans/Kongre Metni, 1997: 32- 33). Susurluk Olayı

ile devlet içindeki kapsamlı ve derin iç çatışma sürece eklenince, REFAHYOL'un iki kanadının da "Cumhuriyetin geleneksel bekçileri"nin hedefi haline geldiği ifade edilmiştir (ÖDP 1. Büyük Konferans/Kongre Metni, 1997: 33).

5.2.4 SDP

SDP'yi oluşturan kişiler 28 Şubat muhtırasının açıklandığı dönemde ÖDP bünyesinde siyaset yürütüyorlardı. Parti programında, 28 Şubat süreci SDP tarafından Türkiye'nin son on yılda sağa kayma sürecinde önemli nedenlerinden biri sayılmaktadır: "Türkiye son on yıl içinde büyük bir hızla sağa kayd. Günümüzde Türkiye siyasal yaşamını kimisi Türkçülüğe, kimisi İslamcılığa, kimisi de Türk-İslam sentezine ağırlık veren faşist akımlar, hem kitlesel bakımdan, hem de devlet aygıtının her kademesinde kadrolaşma bakımından, hem de sendikal hareket içinde büyük bir güç kazandı. Sonuçta bu faşist potansiyele dayanan bir parti iktidar koltuğuna oturdu. Bunun başlıca nedeni, on beş yıl savaşında ve siyasal İslamcılığa karşı 28 Şubat döneminde iktidarların faşist harekete ihtiyaç duyması, ekonomik, politik kriz ve yozlaşma karşısında "güçlü ve temiz iktidar" sloganının ve faşist-şovenist demagojinin küçük mülk sahiplerini, yoksulları etkilemesi, sosyalist hareketin bölünmüşlüğü ve zayıflığı, sol liberalizmin faşist tehlikeyi görmezden gelmesi, sol milliyetçiliğin ise faşist hareketi meşrulaştıran bir aymazlığa düşmesidir" (SDP Programı, 2011: 6- 7).

5.2.5 SP

İşçilerin Sosyalist Partisi 28 Şubat sürecinde mevcut olan bir parti değildi. Partiyi oluşturan kişilerin büyük bölümü o dönem ÖDP içerisinde siyaset yürütmekteydi.

SP parti meclisi üyesi Ufuk Göllü, 28 Şubat sürecini şöyle değerlendirmektedir: “Biz parti olarak her zaman ordunun siyasete müdahil olmasına karşıyız (..) Gerek 28 Şubat sürecinde gerek 27 Nisan sürecinde bu yapılan müdahalelerin sadece siyasal İslama dönük müdahaleler olduğunu düşünmüyoruz; aynı zamanda işçilere, emekçilere, devrimcilere yönelik olduğunu da düşünüyoruz. Kürt halkına karşı, işçi, emekçi eylemlerine karşı her zaman bu hareket ordu merkezli bu hareket, komünist hareketi, devrimci hareketi yükseliş koşullarında olan sosyalist hareketin karşısında olmuştur. 28 Şubat’ı, bunları rejimin bekçisi olarak görmüyoruz. Yapılanları doğru bulmuyoruz” (Göllü, 2011: 4).

5.2.6 TKP

28 Şubat sürecinde TKP’nin öncülü olan SİP faaliyetliydi. SİP, 28 Şubat süreci ile ilgili görüşlerini ‘Türban Neyi Örtüyor’ adlı broşürle açıklamıştır. Broşürde 28 Şubat süreci şu sözlerle değerlendirilmiştir: “1995 yılında yapılan seçimlerde Refah Partisi birinci olmuş ve Refah-Yol Hükümeti kurulmuştu. Antikomünizmin bir enstrümanı olan dinci gerici kendisine çizilen sınırları aşmış ve kendi iktidar programını oluşturacak bir toplumsal güce ve meşruiyete erişmişti. Türkiye egemen sınıfları kendi yarattıkları canavardan ürkmüş ve 28 Şubat’ta hükümetin düşürülmesi ile başlayan bir restorasyon

sürecine girmiştir. Bu süreçte Refah Partisi kapatılmış, dinci gericiğin prestijini kırmaya dönük müdahaleler gerçekleştirilmiştir. Dinci gericilikle toplumsal alanda aydınlanmacı bir mücadele programından yoksun egemen sınıf, köklü bir hesaplaşmayı tercih etmemiş yasal engellerle dinci gericiği durdurmaya çalışmıştır” (Türban Neyi Örtüyor, 2010: 8). TKP çizgisindeki Gelenek Dergisi’ndeki değerlendirmelere bakacak olursak Aydın Giritli’nin (Aydemir Güler) ordunun müdahalesi ile ilgili çizdiği çerçeve dikkat çekicidir: “Nasıl Kemalizm, derin bir iktidar boşluğunu, ülkeyi batı kapitalizmine benzetmeyi önüne koyan bir ulusal kurtuluşçuluk ile doldurmuş ise, ordu da bugünkü tıkanıklıkların karşısında ‘iş başa düştü’ sorumluluğunu edindi ve partileşti. İdeolojisizliğin ve boşluk doldurma ustalığının akımı olarak Kemalizm bir Rönesansı zorlamakta ve bu koşullarda 27 Mayıs sürecinin rolleri güncelleştirmektedir” (Giritli, 1998: 4).

Giritli, Kemalizmin üç tarihi düşmanının dinci gerici, Kürt hareketi ve komünizm olduğunu belirtmektedir (Giritli, 1998: 3). Bu unsurlara yöneltilen düşmanlık vurgusunun dönem dönem farklılaşabildiğini, 12 Eylül döneminde gericileştirme etkisinin buna örnek teşkil ettiğini söylemektedir (Giritli, 1998:3). 28 Şubat sonrası sürecin Kemalizmin “geriye bakan” penceresini kapatıp yüzünü sola döndüğü bir süreç olduğunu iddia etmektedir (Giritli, 1998: 3). Giritli’ye göre süreci sola döndüren asıl gerekçe, esas kimlik özelliğinin Kemalizmin üç geleneksel düşmanından Kürt hareketi ve komünizme değil gericiliğe karşı tanımlanmış olmasıdır (Giritli, 1998: 3).

Fatih Yaşlı’nın yorumu ise, 28 Şubat ile 12 Mart’ı karşılaştırma üzerinedir. 12 Mart askeri müdahalesinin 9 Mart’ta gerçekleştirilmeye çalışılan sol darbeye, 15–16 Haziran 1970’te somutlanan işçi hareketine ve Yalçın Küçük’ün deyişiyle ‘Türkiye’de ağaçların bile sola doğru eğilmesi’ne karşı egemen sınıflarca verilmiş bir yanıt olup hedefinin sınıf hareketi ile solu sözcüğün her anlamıyla silmek olduğunu belirten Yaşlı, 28 Şubat’ı ise günümüze değin izleri devam eden bir süreç olarak betimlemektedir (Yaşlı, 2010: 1). Yaşlı fikrini şöyle temellendirmektedir: “(..) 28 Şubat’ı ise, bugünden geriye doğru baktığımızda, irtica yönelik radikal bir imha operasyonundan ziyade, siyasal İslam’ı belirlenmiş sınırlar içerisine çekip ehlileştirme ve iktidar bloğuna eklemleyebilme girişimi olarak okumak daha uygun görünüyor. Erbakan’ın Milli Görüş geleneğinin cılız bir antikapitalizmle eşitlik

talebinin de içerisinde yer aldığı antiemperyalist dilinin ve bu dile uygun kimi icraatlarının hem ABD’yi hem de başta TÜSİAD’da temsil edilen büyük sermaye olmak üzere Türkiye yönetici sınıfını rahatsız ettiğini düşünebiliriz. Buna 90’lı yıllar boyunca devam eden Kürt hareketinin meydan okuyuşundan ve hatta devrimci-demokrasinin kısmi gücünden kaynaklanan devletin meşruiyet krizi de eklendiğinde restorasyoncu bir hamlenin düzen açısından bir zaruret haline geldiği sonucuna ulaşmak mümkündür (..) Sürecin düzen güçleri açısından sonuçları başarılıdır” (Yaşlı, 2010: 1).

5.2.7 EHP

EHP genel başkanı Sibel Uzun, 28 Şubat sürecinin tam anlamıyla gerçek bir mücadelenin verilmesi gereken bir süreç olduğunu; ancak sosyalistlerin bu konuda gereken tepkiyi gösteremediğini belirtmiştir (Uzun, 2011: 5). RP’nin kapatılmasının, ordunun siyasete müdahil olmasının kabul edilecek durumlar olmadığını belirten Uzun, her zaman sivil siyaseti tercih ettiklerini ifade etmiştir (Uzun, 2011: 6).

5.2.8 DSİP

DSİP’in konu ile ilgili değerlendirmelerini elde etmek üzere partiyi oluşturan çevrenin 1980 sonrası süreçle birlikte yayın organı olan ve halen partinin yayını olan Sosyalist İşçi gazetesine bakılmıştır.

Refah Partisi'nin iktidarı elde etmesini sağlayan oy oranına ulaştığı 1995 seçimleri öncesinde Sosyalist İşçi gazetesinde “Şeriat ve faşizme hayır” şeklinde tavır belirlenmiş ve oluşabilecek sağ parlamentoya karşı CHP'nin desteklenmesi gerektiğine yönelik bir propaganda yapılmıştır: “İşçiler ve emekçiler binde 2-3'lük oy oranıyla şeriatçı hareketin ve faşistlerin yenilmeyeceğini açıkça görmektedir. Bu nedenle, parlamentarist hayalleri bir kenara bırakarak şeriatçı harekete ve faşistlere karşı tek bir blok oluşturmak gerekir. Bu blok, sadece 24 Aralık günü için işçilerin çoğunluğunun oy verdiği yerdir: CHP'dir” (Sosyalist İşçi'den aktaran Sol, 2011: 1).

Refah Partisi ile ilgili olarak bir diğer önemli görüş “Adil Düzen” söylemi üzerine yapılan eleştiri ile kendini göstermektedir. RP'nin “46 Ruh”nu temsil ettiği iddialarına karşı Sosyalist İşçi gazetesinde çıkan “Erbakan'a göre Demokrat Parti ile başlayan 'Birinci Şahlanış', Refah Partisi ile devam ediyormuş. 1946'da kimler şahlanmıştı? DP baskıcı sağ bir partiydi, amacı toplumsal eşitsizliği derinleştirmek, 'her mahallede bir milyoner' ve elbette sömürülecek binlerce yoksul yaratmaktı. Demokrat Parti sömürücü hacıağaları, emperyalizmi şahlandırmıştı”(Sosyalist İşçi'den aktaran Sol, 2011: 6) şeklinde makale RP'nin adil bir düzen yaratmaktan öte adaletsizliği, eşitsizliği derinleştirme potansiyelinde bir anlayışa sahip olduğu iddiasındadır. Olası RP iktidarında ise, dinsel bir rejim kurulacağı, Aleviler gibi dinsel azınlıklara ve başka dinlere mensup insanlara ‘katli vacip kafir’ muamelesi yapılacağı düşünülmüştür (Sosyalist İşçi'den aktaran Sol, 2011: 7).

DSİP, 28 Şubat muhtırasının ardından, darbelere karşı olduğunu belirtmiştir. DSİP'e göre, 28 Şubat'ın gerçekleşmesinin nedeni 1980 sonrası süreçte, özellikle 24 Ocak kararlarının ardından aldıkları devlet desteği ile güçlenen küçük ve orta ölçekli sanayinin (Anadolu Kaplanları) güçlendirilmesidir (Marksist, 2011: 5). Aynı dönemde güç kaybeden TÜSİAD'ın temsil ettiği sermayenin, ordunun desteğini arkasına alarak yeniden eski gücüne kavuşmayı amaçladığı iddia edilmiştir (Marksist, 2011: 5). 28 Şubat'ın halka dinsel anlamda kendi makbul vatandaş profilini dayattığını; ancak bunun başörtüsü takan

kadınlar, imam hatip lisesinde okuyan öğrenciler başta olmak üzere toplumun pek çok kesimini rahatsız ettiği vurgulanmıştır.

5.2.9 DİP

DİP, 28 Şubat sürecinde var olmayan bir partidir. Partiden, kuruluşu sonrası 28 Şubat ile ilgili yapılan değerlendirmeler ele alınmıştır.

DİP Bildirisi'nde 28 Şubat süreci ile ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur: “Devrimci İşçi Partisi'nin varisi olduğu siyasal çizgi, 28 Şubat 1997 askeri müdahalesine Türkiye solunda en kararlı biçimde karşı çıkan siyasi odaklardan biridir. Daha o dönemden başlayarak, solun, Refah Partisi gericiliği karşısında orduyu açık veya üstü örtülü tarzda destekleyen akımlarının, burjuvazinin politikasını yürüttüğünü açıkça ilan etmiştir” (Gerçek, 2011: 2) sözleri ile gerek süreç gerekse solun 28 Şubat'a yönelik takındığı tavır eleştirilmiştir. Levent Dölek ise ordunun burjuvazi ile ilişkisine ve laikliğe bakışına ilişkin değerlendirmelerde bulunmaktadır: “Ordunun reflekslerinin esas olarak Türkiye'de kapitalizmin gelişmesinde başat rol oynayan batıcı laik burjuvazinin refleksleri ile örtüştüğünü belirtmek gerekiyor (..)Ordu, Kemalist devrimin kendi özelliklerinden de ileri gelen, çok yakında kendisini gören, kendisini İslamcı cereyanlardan korumak ve tabii ki rejimi İslam üzeri yönlerden korumak gibi bir şeyi var. (..) Burada sadece laikliği korumak değil aynı zamanda, Türkiye'nin, devlet yapısındaki dönüşümleri engellemek değil, aynı zamanda laiklikle çatışan İslamcı reyanın, İslamcı siyasetin, Türkiye'yi batıdan uzaklaştırmak yönündeki çabalarını engellemek vardır” (Dölek, 2011: 4- 5).

5.2.10 BDP

Kürt Hareketinin 28 Şubat sürecinde var olan partisi HADEP'tir. HADEP, Türkiye geneline hitap etmeyi amaçlayan siyasi duruşuyla kendi öncülerinden ayrılmaktadır.

HADEP'in 28 Şubat sürecine ilişkin net bir yorumu elde edilememiştir. BDP İstanbul milletvekili Sebahat Tuncel 28 Şubat sürecine ilişkin "Türkiye'de siyaset yapma geleneği çok eskiye dayanmaktadır. Bu ciddi anlamda kendi toplumsal yapısına kendi demokrasi yapısına inanmayan oligarşik bir tarzdır. Türkiye'de askerın siyaset üzerindeki etkisinin azaltılması yönünde gözüken mücadele aslında bir şekilde bir iktidar mücadelesidir. Askerın siyaset yapmaması demokratik ülkelerde olmazsa olmazdır. Türkiye de demokrasiden yana olmak istiyorsa askeri siyasetten uzaklaştırılmalıdır" (Tuncel, 2011: 2) sözleriyle sürecin sadece belirli bir dönemde değil, Türkiye'nin tarihsel gerçekliği üzerinde aranmasına dikkat çekmektedir.

İncelemeye alınan sol/sosyalist siyasi partilerin 28 Şubat sürecine ilişkin değerlendirmeleri ele alınmıştır. Bu değerlendirmelerde partilerin temel metinleri, yayınları ve yöneticilerinin yorumları irdelenmiştir.

Partilerin değerlendirmelerinde 28 Şubat sürecinin sınıflar arası bir mücadele olması, ordunun siyasal alana müdahalesi konuları öne çıkmaktadır. TKP, ÖDP, EMEP, DİP'ten yapılan yorumlarda batıcı, laik kesimin İslamcılara siyasal anlamda belli bir sınır çizdiği; İslamcıların bu sınır aşmasından rahatsız oldukları belirtilmiştir. İP de İslamcıların siyasal mevzilenişinin önüne geçilmesinin, laik devlet anlayışının korunmasının amaçlandığını beyan etmiştir. BDP, EHP, SP'nin yorumlarında ise ordunun siyasal alana müdahalesinin yanlışlığını öne çıkarılmaktadır. DSİP'in yorumunda TUSİAD ve ordunun Anadolu sermayesinin yükselişinden duyduğu rahatsızlığın 28 Şubat müdahalesine sebebiyet verdiği belirtilerek müdahalenin ekonomik yönü öne çıkarılmaktadır.

SDP, 28 Şubat sürecini Türkiye'nin son on yılda sağa kaymasına neden olan önemli olaylardan biri olarak değerlendirmektedir.

28 Şubat sürecine sol/sosyalist hareket net bir karşı duruş sergileyememiştir. Bu durum günümüze dek devam eden solun devletle, ordu ile ilişkileri konusunda tartışmalar yaratmıştır.

6. DSP-MHP-ANAP KOALİSYONU DÖNEMİ

DSP-MHP-ANAP koalisyonu 28 Mayıs 1999 tarihinde kurulmuştur. Hükümetin Başbakanı Bülent Ecevit olurken; MHP lideri Devlet Bahçeli ve ANAP lideri Mesut Yılmaz başbakan yardımcısı olmuştur. Seçimlerde DSP birinci parti olmuştur. Bunda PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanıp Türkiye'ye getirilişinin Ecevit'e sağladığı popülaritenin büyük katkısı vardır. Keza seçim kampanyası esnasında Abdullah Öcalan üzerinden siyaset yapan ve Öcalan'ı asacaklarını iddia eden MHP'nin bu sayede oylarını arttırdığı ifade edilebilir.

Seçimlerin en ilginç tarafı CHP'nin ilk kez seçim sonuçları neticesinde meclis dışında kalmasıdır. Başarısızlık genel başkan Deniz Baykal'ın istifasını getirmiştir.

Bu dönemde yaşanan ilk önemli olay Fazilet Partisi'nden İstanbul milletvekili seçilen Merve Kavakçı'nın Meclis'e türban ile girmesi ve özellikle DSP milletvekillerinin ona karşı gösterdikleri tepki olmuştur. Yoğun şekilde protesto edilen ve Meclis Genel Kurul Salonu'ndan çıkması istenen Kavakçı'ya karşı Ecevit, türban konusunda kamusal alan- özel alan şeklinde net bir ayrıma vurgu yapan bir konuşma gerçekleştirmiştir. Ecevit, Merve Kavakçı'nın türbanı ile Meclis'e girmesini devlete karşı meydan okuma olarak

değerlendirmiştir. Bir daha Meclis oturumuna katılmayan Kavakçı'nın daha sonra milletvekilliği düşürülmüş ve başka bir takım nedenlerden dolayı da vatandaşlıktan çıkarılmıştır.

Merve Kavakçı'nın türban ile Meclis'e girmesi, sonrasında aldığı eleştiriler, uğradığı yaptırımlar Türkiye'de türban üzerine yaşanan en bariz olaylardan biridir. Bu olay üzerine, Türkiye'deki sosyalist partilerin türban üzerine yorumlarına değinmek yerinde olacaktır.

6.1 SOSYALİST PARTİLERİN TÜRBAN KONUSUNDA DEĞERLENDİRMELERİ

Partilerin genel olarak türbana bakışı, türban sorununun oluşum nedenleri ve üniversite eğitiminde türban serbestliği konusunda yorumları incelenmiştir.

6.1.1 İP

İşçi Partisi türbana karşıdır. Özgürlüğün Ortaçağ ilişkilerinden kurtulmak anlamına geldiği, bu nedenle kulluk ve cariyelikle gibi Ortaçağ sıfatlarıyla aynı anlamda kabul edilen türbanın özgürlük olarak kabul edilemeyeceği belirtilmiştir (Perinçek, 2010: 1).

Türbanın Türkiye toplumuna dışarıdan dayatıldığı öne sürülmektedir. Yemeni, başörtüsü, peçe, çarşafın geçmişte Türkiye toplumlarında görüldüğü; ancak türbanın var olmadığı belirtilmiştir (Perinçek, 2010: 3). Türbanın varlığının Büyük Ortadoğu Projesi, Irak ve Afganistan savaşları, Ortadoğu’da zulümlere gölge vazifesi gördüğü iddia edilmiştir (Perinçek, 2010: 3). Diğer yandan türbanın kadını sadece cinsel bir nesne olarak betimleyen, dolayısıyla kişiliğini hiçe sayıp hor gören bir kültürün simgesi olduğu belirtilmektedir (Perinçek, 2010: 2).

İP, kamusal alanda türban takılmasına karşıdır. Üniversiteler başta olmak üzere tüm kamu kuruluşlarında türban serbestliğinin, devletin temel düzenini din esaslarına göre belirleme niyeti taşıdığı; Türkiye’nin kuruluş felsefesine, Anayasası’na aykırı olduğu ifade edilmiştir (Gül, 2010: 1).

6.1.2 EMEP

EMEP türbanı cinsiyetçi, kadını aşağılayan, baskılayan, laikliğe aykırı, sınıf mücadelesinin önüne set çeken bir motif olarak görmektedir (Tüzel, 2011: 10).

Eski EMEP Genel Başkanı Levent Tüzel, türban konusunda yaşanan sorunların en temel kaynağının devlet olduğunu belirtmektedir. Devlet bir yandan kendini laik ilan edip diğer yandan din ve inanç meselelerine müdahale ettiği için yaşananlar kaçınılmaz hale gelmiştir (Evrensel, 2008: 1). Cevriye Aydın da “AKP iktidarından önce türbanlılar, eli sopalı rektörler ve eli silahlı ordu temsilcileri tarafından devlet eliyle kovalanırken, AKP iktidarıyla durum tam tersine döndü. Devletin şefkatli elleri türbanlı başları sıvazladı. Yani her iki halinde de, devletin eli türbanın üstünde oldu. Sorunun kaynağıysa tam da bu(dur).

Devletin eli her daim din işlerinin içinde” (Aydın, 2010: 31) sözleriyle Tüzel ile aynı fikirdedir.

Tüzel, türbanın halkın inançlarını istismar etmek ve siyasi güç elde etmek amacıyla çözüm iradesi gösterilmeyen bir mesele olduğunu belirtmiştir. Türban takma özgürlüğünü savunanlar ile buna karşı çıkanların yaklaşımlarının sorunlu olduğunu belirten Tüzel, bu nedenle konunun karmaşıklaşp, toplumda kutuplaşmalara neden olduğunu iddia etmektedir (Evrensel, 2008: 1). Tüzel’e göre çözüm devletin inanç alanına müdahalesi ve onun bu yönlü hareketini simgeleyen kurumların kaldırılması, sorunu bir rejim meselesi halinde göstermekten vazgeçmektir (Evrensel, 2008: 2).

Kadınların eğitimi konusunda türbanın ayırt edici bir unsur olarak kullanılmasına karşı olunmakla beraber kamusal alanda kadınların türbanlı olarak hizmet vermemesi gerektiği belirtilmiştir (Tüzel, 2011: 10).

6.1.3 ÖDP

ÖDP türbanın kadınları aşağılayan, baskılayan, cinsiyetçi bir bakış açısı taşıdığı düşüncesindedir. Kadınların kapanmasının erkeklere karşı kendilerini koruma, kendine özgürlük alanı yaratma gibi cinsiyetçi ve ayrımcı temellere dayanmasının kabul edilemez olduğu ifade edilmiştir (Taş, 2011: 9)

Türban sorununun oluşumunda devlet ve siyasi partilerin tutumu öne çıkarılmaktadır. Dinin siyasete alet edilmesi, kadınların özgürlüğünün sadece türban takma özgürlüğüne indirilmesi sorunu çözmek bir yana derinleştirdiği belirtilmektedir. Diğer yandan devletin dine yönelik tutum ve politikalarının asıl sorgulanması gereken alan

olduğu ifade edilmektedir. Devletin din ile ilgili kurumlarının, anayasada din ile ilgili düzenlemelerin olmasının kabul edilemez olduğu yönünde fikir öne çıkmaktadır (Kızıl Bayrak, 2008: 1).

ÖDP, kılık-kıyafetin kadınların eğitiminde bir engel teşkil etmemesi gerektiği düşüncesindedir. Alper Taş, konunun esasen aydınlanma mücadelesi olarak ele alınması gerektiği kanısındadır (Taş, 2011: 9).

6.1.4 SDP

SDP, türban ile ilgili yasaklamalara karşıdır. Yeşim Ergün, başörtüsü yasağının, kadının beden kimlik hakkına bir müdahale olduğunu ve kaldırılması gerektiğini belirtmiştir (Haber Fabrikası, 2011: 1–2).

Türkiye’de kadın haklarına bakışının tepeden inme ve yüzeysel olduğu, kadın hakları ile ilgili meselelerin egemenlerin kendi aralarındaki mücadelelerde araç olarak kullanıldığı ifade edilmiştir (Bayraktaroğlu, 2011: 1). Bu sorunun uzamasının sebebinin partilerin türbanı kendi çekişmelerinde kullanmaya devam etmek istemeleri olduğu iddia edilmiştir (Bayraktaroğlu, 2011: 1).

Sistemin kadınlara biçtiği rolün devrimci militan kadın duruşu ile aşılabileceği belirtilmiştir (Bayraktaroğlu, 2011: 2). Devrimci kadın, kendi istemi dışında dayatılan koşulların sonucu türban örten kadının inanç özgürlüğünü, sonuna kadar savunmayı bilmiştir (Bayraktaroğlu, 2011: 2). Üniversitelerde türban sorununun çözülmesi gereken bir durum olduğu belirtilmiştir (Baba, 2008: 1).

6.1.5 SP

İşçilerin Sosyalist Partisi, türban yasağına karşıdır. Mustafa Kahya'ya göre, türbana statükocu, cumhuriyetçi ve Kemalist bir bakış açısı ile yaklaşılması başlı başına bir sorundur (Haber Fabrikası, 2011: 2).

Kamusal alan-özel alan ayrımı doğa (kadının duygusallıkla bağdaştırılması) ve kültür (erkek işleri kamu yaşamına özgü) karşıtlığı ile ilişkilidir (İnkaya, 2007: 35). Geç kapitalistleşme, İslamiyetin etkisi ve Kemalist ideolojinin modernleştirme amaçlı toplumu dönüştürme planı Türkiye'de kamusal alan-özel alan oluşumunda etkilidir. Bu şekilde bir yandan kadının, kamusal alanda erkek işi olarak nitelendirilen mesleklerden uzaklaştırılıp kutsal aile içine hapsedilmesi mümkün kılınırken, diğer yandan kapitalizmin ihtiyaç duyduğu kadın emeği, kadının özel alanda, özdeşleştirildiği işlerde, daha ucuz ve güvencesiz bir şekilde çalıştırılması ile sağlanmış olur. Kadınlar kamusal alanda eğitim ve çalışma hakkı da dahil, hem hizmet alan hem de hizmet veren olma hakkına sahip olmalıdır (Pusatlıoğlu, 2008: 8). Dolayısıyla kadınlar istedikleri her yerde türban takabilir (Pusatlıoğlu, 2008: 8).

Eğitimde türban bir sorun olarak görülmemektedir. Ufuk Göllü, kadınların eğitim alan konumunda türbanı serbestçe takabileceği; öğretim konumunda ise siyasal bir sembol olma niteliği nedeniyle türbanlı olmaması gerektiği fikrindedir (Göllü, 2011: 6).

6.1.6 TKP

TKP, türban takmayı bir inanç özgürlüğü olarak görmemektedir. Buna göre türban, kadınları kısıtlayıcı, türban bağlamında belirlenen bir ahlak kıstasına zorlayıcı bir ayrımcılık ifade etmektedir.

TKP, türban sorununun Türkiye’de iki zıt kutup (türban özgürlüğünü savunanlar-türban yasağını destekleyenler) şeklinde ele alındığını iddia etmektedir. Bu yaklaşım sorunu çözme değil aksine çözmemek için çaba harcamaktadır (100 Soruda Türkiye Komünist Partisi, 2011: 41). Türbanı savunanların kadınların örtünme baskısı altında tutulması konusunda hiç ses çıkarmadığı belirtilmektedir. Karşı çıkanların ise, emekçilerin cemaatlerin etkisi altına girmesi, “dinci gericilikle” kuşatılması konusunda tepki göstermeyip sadece kamusal alanda türbanlı kadın bulunmaması isteğinde oldukları ifade edilmiştir (100 Soruda Türkiye Komünist Partisi, 2011: 41). Komünistlerin kılık kıyafetle hiçbir sorununun bulunamayacağı; fakat cemaatlerle, “dinci gericilikle” mücadele halinde bulunacakları iddia edilmektedir (100 Soruda Türkiye Komünist Partisi, 2011: 41).

Diğer yandan kadınların türban yasağı nedeniyle okuyamadığı düşüncesine TKP karşıdır. TKP, cemaat (Fethullah Gülen Cemaati) ve AKP’nin sağladığı ayrıcalıklarla türbanlı kadınların okuyamamak, okula gidememek gibi bir sorunlarının olmadığını iddia etmektedir (Türban Neyi Örtüyor?, 2011: 10).

6.1.7 EHP

EHP, türbanı siyasal bir simgede ziyade esas itibariyle Türkiye'nin toplumsal bir gerçeği olarak, bir dini inanç gereği olarak görmektedir. Siyasal simge dahi olsa, bu durumun olumsuz kabul edilemeyeceği, toplumun politik olmayan saiklerle hareket etmesi gerektiği iddiasının ilericilere düşmeyeceği belirtilmektedir (EHP, 2009: 1).

EHP türbanın bir sorun olarak var olmasının bilhassa tercih edilmiş olduğu iddiasındadır: “Statükonun bozulduğunu hisseden militarist güçler, başörtüsü yasağı ekseninde kendi anlayışlarını dayatma ve gösterme olanağı yaratıyor. Militarizm başörtüsü yasağı sorununu canlı tutarak bu sorunla simbiyotik bir ilişki geliştiriyor ve çıkarlarını korumanın zeminini kuruyor. Militarist güçler, laiklikle ilgili kendi yerleşik uygulamalarını sorunsuz kabul ederken; Ak Parti politikalarını, laikliğin yok olmasına yol açacak en büyük felaket emareleri olarak gösteriyor” (EHP, 2009: 1). Türban üzerinden yapılan laiklik tartışmalarının, kadın bedeni üzerinden ve kadına net bir ayrımcılık ortaya konarak gerçekleştirildiği belirtilmektedir (EHP, 2009: 1).

EHP, türbanın eğitim önünde engel teşkil etmesine karşıdır. Parti, sadece üniversitelerde değil, her yerde türban yasağının kaldırılmasını istemektedir (EHP, 2009: 3).

6.1.8 DSİP

DSİP, türban yasağına karşıdır. Kılık- kıyafetin devletin tasarrufu dışında olması, dileyenin dilediği gibi giyinmesi gerektiği savunulmuştur.

DSİP, türban yasağının temel olarak devletin Kemalist, aydınlanmacı politikalarının bir sonucu olduğu kanısındadır. Bu politikaların en önde gelen kurumsal aktörü ve savunucusu ise ordudur.

Türbana, inanç nedeniyle takılmasından ziyade bir siyasal sembol olarak kullanıldığı iddiası ile karşı çıkıldığı belirtilmiştir. Bu anlayışın da 12 Eylül sonrası toplumu apolitikleştirme isteğinin, ideolojik/politik her tür yaklaşıma karşı durma refleksine dayandığı iddia edilmiştir (Şirin, 2005: 10). Solun Kemalist, aydınlanmacı, devletçi çizgiden tamamen koparak, inançlı kitleleri kazanma yönünde hareket etmesi gerektiği vurgulanmıştır (Karakaş, 2008: 9).

DSİP, türbanın eğitimin önünde bir engel teşkil etmemesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca türbanın her alanda serbest olması istenmektedir (Sosyalist İşçi, 2007: 2).

6.1.9 DİP

DİP, türban yasağına karşıdır. Sungur Savran, türban sorunun arka planında TUSİAD'ın başı çektiği batıcı-laik burjuvazi ile 1960'lı yılların sonundan itibaren modern kapitalist temellere yönelen, 1970'li yıllarda kendini Erbakan hareketiyle ifade eden, 1980 sonrasında 12 Eylül ve Özal'ın himayesinde güç kazanan, Körfez sermayesi ve özellikle İslami bankacılığın desteğiyle palazlanan ve kadrolarını yaratan, nihayetinde AKP döneminde kendisi de 'Anadolu sermayesi' olmaktan çıkarak bir tekeli sermaye (finans kapital) fraksiyonu haline gelen burjuvazi arasındaki çekişmenin yattığını iddia etmektedir (Savran, 2009: 3).

DİP, eğitimde türban yasağının ayrımcılık getirdiğine inanmaktadır. Selim Karlı, okul, üniversite, "sınırı belirsiz" kamusal alan başlıkları altında yaşamın birçok alanından türbanlı kadınların dışlandığını belirtmektedir (Karlı, 2004: 29). Bu ayrımcılığın Türkiye'de kökleri eski olan kamplaşmada Batıcı-laik kadının elini güçlendirdiğini ifade etmektedir (Karlı, 2004: 29). Levent Dölek ise, zengin türbanlı kadınların yurtdışına gitme vb yollarla eğitimlerine devam etme imkanına sahip olduklarını; ancak fakirlerin bu imkana sahip olmadıklarını belirtmektedir (Dölek, 2011: 6). Bu nedenle türban yasağı fakir ile zengin arasında eğitim hakkı konusunda ayrımcılığa yol açmaktadır. Kadınlar okullara alınsa dahi türbanlarını çıkarmaya mecbur edilerek aşağılanmaktadır (Dölek, 2011: 6). Kadınlar okullardan dışlanmamalı, tam tersi, bilimsel esaslara göre eğitim görme hakkından sonuna kadar yararlanmaları sağlanmalıdır (Karlı, 2004: 30). İslam kadınları baskı altına almaktadır. Bu baskılara "laik" yasaklarla karşılık vermek çözüm değildir. Bu sorun kadın kurtuluş mücadelesinin bir parçası olarak kavranmalı, İslam temelli ayrımcılığa karşı uzun soluklu bir ideolojik mücadele esas alınmalıdır (Karlı, 2004: 30).

6.1.10 BDP

BDP türban yasağına karşıdır. Ahmet Türk türbanı bir inanç özgürlüğü olarak değerlendirdiklerini belirtmiştir (Baba, 2008: 1).

BDP, türban konusunun siyasi bir malzeme haline gelmesinden rahatsızdır. İstanbul milletvekili Sırrı Süreyya Önder'in başvurusu aracılığıyla Meclis'e türban ile girmenin serbest olması teklifinde bulunulmuştur. BDP milletvekili Pervin Buldan konu ile ilgili açıklamasında Türkiye'de türban sorununun çözümü için, inanç özgürlüğünün sağlanması için bir yol açmaya çalıştıklarını belirtmiştir (Cumhuriyet, 2011: 1).

BDP, türbanın eğitim önünde engel teşkil etmemesi gerektiğini savunmaktadır. Ancak Selahattin Demirtaş, sorun çözülürken sadece türban sorunu olarak değil, din, vicdan ve inanç özgürlüğü olarak ele alınarak çözüm bulunması gerektiğini belirtmiştir (Ateş, 2010: 1).

Partilerin genel olarak türbana bakışları, türban sorununun oluşumun nedenleri üzerine düşünceleri ve eğitimde türban serbestliği konusundaki görüşleri incelenmiştir.

İP, EMEP, TKP, ÖDP türbanın kadını aşağılayan, baskılayan, cinsiyetçi bir anlayışa dayandığını belirtmektedir. İP ve TKP her alanda türbana karşıdır. EMEP kamusal alanda türbanın takılamayacağı görüşündedir. ÖDP ise türban yasağını savunmasa da esasen açık olmanın özgürlük olduğunu iddia etmektedir.

SDP, EHP, DSİP, DİP, SP ve BDP ise türban yasağına karşıdır. DSİP, EHP, BDP türbana inanç özgürlüğü bağlamında yaklaşmaktadır. SDP inancın özgürlük olmadığını yasağın antidemokratik olduğunu savunmaktadır. DİP ve SP ise yasağın sorunlu olduğu fikrindedir.

Türban sorununun oluş nedenleri üzerine yapılan yorumlara baktığımızda İP, türbanın Türkiye'ye dışarıdan dayatılan bir sorun olduğu görüşündedir. SDP ve BDP türbanın siyasal alanda malzeme edilmesinin sorunu derinleştirdiğini iddia etmektedir. EMEP ve ÖDP devletin dine müdahalesi, din üzerine politikalar üretmesi nedeniyle sorunlar oluştuğunu kanısındadır.

TKP, türban sorununun iki zıt grubun mücadelesi şeklinde ele alınmasının sorun oluşturduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde DİP, batıcı, laik burjuva ile Milli Görüş hareketi ile ifade edilen ve AKP döneminde tekeli sermayeye dönüşen burjuvazi arası çekişmeden dolayı sorunun oluştuğunu savunmaktadır.

SP ve DSİP sorunun oluşumunda Kemalist bakış açısından kaynaklandığını iddia etmektedir. EHP ise, türban sorununun oluşumunu militarist güçlerin türban sorunu canlı tutarak çıkarlarını koruma zemini yaratmalarına bağlamaktadır.

Partilerin türbanın eğitimde takılıp/takılamayacağı konusundaki yorumlarında da farklı yaklaşımlar mevcuttur. TKP ve İP türbanla eğitim alınmasına karşıdır.

DİP, DSİP, ÖDP, EHP, SDP, SP, EMEP ve BDP eğitimde türban serbestliğinden yanadır. DSİP, EHP ve BDP türbanın her alanda serbestliğini savunmaktadır.

SP eğitimde türbanın serbest olmasını savunurken, öğretimde türbanlı olunmaması gerektiğini savunmaktadır. EMEP de SP'li Ufuk Göllü'ye benzer biçimde ayrımda bulunarak türbanın eğitimde takılabileceğini; ancak kamusal alanda takılamayacağını belirtmektedir. SP'den Gülseren Pusatlıoğlu'nun türbanın her alanda serbest olması gerektiği fikrinin SP'de türban konusunda bir fikir birliği olmadığı düşüncesini doğurduğu ifade edilebilmektedir. SDP, türbanın siyasette araç olarak kullanıldığını, kadın bedeni üzerinden, kadını aşağılayıcı bir siyaset yürütülmesini sağladığını iddia etmektedir. ÖDP, kılık-kıyafetin eğitimde engel teşkil etmemesi gerektiğini belirtmektedir. Diğer yandan asıl özgürlüğün 'açık' olmak olduğu vurgulanmaktadır.

DİP, türban yasağının eğitimde sınıfsal bir ayrım yarattığı düşüncesindedir. Yasağın, türbanlı ve zengin olanların eğitimlerine devam etmesini, türbanlı ancak fakir olanların ise eğitimlerini bırakmak zorunda kalmasını getirmektedir.

İncelenen partilerin türban ile ilgili görüşleri ele alındığında oldukça farklı yaklaşımlar gösterildiği görülmektedir. Fraksiyonel anlamda farklı noktalarda yer alan partiler, türban sorununun bazı noktalarında hemfikir olup, bazısında ayrılmaktadır. Bu da, incelenen partiler ışığında, sol/sosyalist harekette, türban konusunda belirli bir bakış açısının oturmadığını göstermektedir.

7. AKP İktidarı ve Sol

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) 14 Ağustos 2001 tarihinde kurulmuştur. Fazilet Partisi bünyesinde yer alan parti kurucu kadrosunun önemli bir kısmı, Gelenekçiler/Yenilikçiler ayrışması olarak literatüre geçen anlaşmazlıkların sonucunda partiden ayrılmışlardır. Recep Tayyip Erdoğan, Bülent Arınç ve Abdullah Gül'ün başını çektiği yenilikçi kanat yeni parti kurma çalışmalarına girişmişler ve Adalet ve Kalkınma Partisi'ni kurmuşlardır.

Adalet ve Kalkınma Partisi kurulunca ayrıldığı Milli Görüş hareketinden tamamen koptuğunu, devamı olmadığını belirtmek için partinin lideri Recep Tayyip Erdoğan 'Milli Görüş gömleğini çıkardık' demiştir. Pek çok kesim tarafından AKP siyasal İslamcı bir parti olmaktan ziyade liberal, muhafazakar demokrat gibi kavramlarla değerlendirilmektedir. Yalnızca bu kavramlarla yapılan bir tanımın eksik ve yanlış niteliklere sahip olma durumu vardır. Partinin ve parti politikalarına yön verenlerin İslamcı nitelikleri ile İslamcı siyasetin tarihsel süreç içerisinde geldiği nokta göz ardı edilerek

yapılacak yaklaşımlarla ifade edilemez. Bir kopuş yaşandığı doğrudur; ancak bu kopuşun hangi seviyede yaşandığı da önemli bir ayrıntıdır. Partileri insana benzetecek olursak, insan gömlekten ibaret değildir. Bedeni ve ruhu da vardır (Bulaç, 2011: 25). Gömlek adını verdiğimiz nesne, gerçekte aktüel politikalar, kavramlar, yaklaşım tarzı ve siyasi mücadelede kullanılan yöntemleri ima eder. Politik stratejiler bedene, asli idealler ise ruha karışıktır (Bulaç, 2011: 25).

AKP, 3 Kasım 2002’de yapılan genel seçimlerde %34’lük oy oranıyla mecliste milletvekili sayısında salt çoğunluğu sağlayıp tek başına iktidar olmuştur. AKP iktidarı medyada önemli destek bulurken; ‘Anadolu Devrimi’ gibi başlıklarla iktidar betimlenmiştir. Parti, 2007 ve 2011 yıllarında yapılan seçimlerde oylarını arttırarak iktidarını sürdürmektedir.

7.1 AKP’NİN LAİKLİK’E BAKIŞI

Parti, dini insanlığın en önemli kurumlarından biri, laikliği ise demokrasinin vazgeçilmez şartı, din ve vicdan hürriyetinin teminatı olarak görmektedir (AKP Programı, 2001: 1). Laikliğin, din düşmanlığı şeklinde yorumlanmasına ve örselenmesine karşıdır (AKP Programı, 2001: 1).

Kutsal dini değerlerin ve etnisitenin istismar edilerek siyaset malzemesi yapılmasını reddedilmektedir. Dindar insanları rencide eden tavır ve uygulamaları ve onların, dini yaşayış ve tercihlerinden dolayı farklı muameleye tabi tutulmalarını anti-demokratik, insan hak ve özgürlüklerine aykırı bulunmaktadır. Öte yandan dini, siyasi, ekonomik veya başka çıkarlara alet etmek veya dini kullanarak farklı düşünen ve yaşayan insanlar üzerinde baskı kurmak da kabul edilmemektedir (AKP Programı, 2001: 4).

Laiklik, demokrasinin olmazsa olmaz teminatı olarak görülmektedir. İnsanların inançlarını rahatça yaşamaları, açıklamaları ve ibadetlerini icra etmelerinin anlamı olarak laikliği betimlerken inançsızların da buna göre hayatlarını tanzim etmeleri gerektiği belirtilmiştir (AKP Programı, 2001: 4).

AKP'nin Diyanet İşleri Başkanlığı, laiklik, türban, imam hatip liseleri ile ilgili yorum ve politikaları sol/sosyalist partilerde tepkilere yol açmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, AKP döneminde oldukça aktif bir çalışma yürütmektedir. Özellikle Mehmet Görmez'in başkanlığından itibaren bu çalışmalar geliştirilmiştir. Kürtlerde yaygın olan Şafi mezhebi inancına yönelik olarak bu mezhebin eğitimini verecek olan Yüksek İslam Enstitüleri'nin kurulmasına karar verilmesi, Kürt halkı içinde bir tür arabulucu niteliğe sahip olan, toplumsal anlamda saygınlığa sahip 'Mele'liğin devlet kontrolüne alınmak istenmesi, öne çıkan ve sol/sosyalist partilerin tepkisini çeken başlıca çalışmalardır.

Türban, özellikle 1980 sonrası Türkiye'de büyük bir sorun olarak tartışılmaktadır. Sorunun çözümü konusu uzunca bir dönem muğlak bırakılmıştır. AKP'nin iktidara gelmesi sonrası tartışmalar artarak devam etmiştir. 2011 yılında üniversitelerde türbanın serbestçe takılabilmesi kararı alınmıştır. Diğer eğitim öğretim kurumları ve devlet kademelerinde türbanın serbest olup/olmaması konusunda tartışmalar devam etmektedir.

İmam hatip liselerinin önünün açılması için katsayı üzerine çalışmalar yapılması, okullarda seçmeli "Peygamberin Hayatı" ve peygamberle aynı dönemde yaşayan Müslümanlara ithafen söylenen "Siyer" ile ilgili dersler verilecek olması tartışmaları ve eleştirileri de beraberinde getirmiştir.

7.2 SOL PARTİLERİN AKP'YE BAKIŞI

7.2.1 İP

İP, AKP'yi ılımlı İslamcı bir parti olarak görmektedir. 28 Şubat sürecinin AKP'yi getirmediği, zaten AKP'nin o dönemde de iktidar olduğu öne sürülmektedir. Buna gerekçe olarak Doğu Perinçek, AKP'nin Turgut Özal ve Tansu Çiller'in devamı olduğunu belirtmektedir (Perinçek, 2012: 1).

İP, AKP'yi Büyük Ortadoğu Projesi'nin eş başkanı olması, Türkiye'nin ABD'ye paralel siyaset sürdürmesi (Perinçek, 2007: 1), özelleştirme politikaları, siyasetinde dini kendi çıkarları için kullanması (Perinçek, 2012: 2) gibi gerekçelerle eleştirmektedir.

İP'nin başta genel başkanı Doğu Perinçek olmak üzere birçok yöneticisi Ergenekon davası kapsamında tutuklu bulunmaktadır. İP, bu davayı kendilerine karşı bir tertip olarak değerlendirmektedir. AKP'nin "Atatürk cumhuriyetinden" yana olan herkesi baskı altına almak istediği öne sürülmektedir (Gültekin, 2010: 2).

7.2.2 EMEP

EMEP, AKP'yi siyasal İslamcı bir parti olarak görmektedir. AKP, 28 Şubat sürecinin bir ürünü olarak betimlenmektedir (Yalçın, 2011: 4).

AKP'nin Türkiye'de derin devlet yapılanmasının ortadan kaldırılması iddia ve çabasında bulunurken bir yandan da kendi derin devletini kurma çalışmaları yaptığı iddia edilmektedir: "AKP eski derin devletin bir kısmına projektör tutarken yeniden kurmaya çalıştığı kendi derin devletin faaliyetini ve etkisini yaygınlaştırmak ve derin devleti toplumsallaştırmak gibi bir yönelime de girdi. Kürtlerin göç ettiği bölgelerde harekete geçirilmiş lümpen kitlelerin Kürt emekçilerine yönelik saldırıları en çok AKP döneminde görüldü. Şehit cenazeleri sırasında ayyuka çıkan milliyetçi ve ırkçı propagandayla yönlendirilmiş, kimisi parayla kiralanmış güruhların Kürtleri hedef olarak seçmesi ve ortaya çıkan toplumsal olaylar sırasında Tayip Erdoğan'ın bu kitlelerin hassasiyetine saygı duymak gerektiğinden dem vurması derin devletin toplumsallaştırılmasının önemli kanıtlarındandır. Öte yandan halkın artık tasfiye edilmesini istediği koruculuk kurumu hâlâ sürdürülüyor, üstelik bölgeye atanan imam ve öğretmenlerin de koruculuk işlevlerini yerine getirmesi bekleniyor" (Sancar, 2011: 14). AKP'nin din üzerine söylemlerinde genel olarak din ve inanç özgürlüğünde yana olmadığı öne sürülmektedir: "Türbanı savunurken özgürlük ve demokrasi aklına gelmekte, ama aynı kategoriden din ve vicdan ya da inanç ve ibadet özgürlüğü kapsamında, Aleviler karşısında özgürlük ve demokrasi sözünü bile ağzına almamaktadır. Zorunlu din dersini savunmakta, Cem Evlerini 'cümbüş evleri' olarak nitelemekte ve dine devletin müdahalesinin aracı Diyanet İşleri ve onun Sünni İslama dayalı yaklaşımlarını Alevilere de dayatmaktadır" (Yalçın, 2011: 3).

7.2.3 ÖDP

ÖDP, AKP'yi ılımlı İslamcı bir parti olarak görmektedir. İlimli İslamcılığın sosyal anlamda karşılığı “Fethullahçı” cemaattir, siyasal alanda karşılığı ise AKP'dir (Taş, 2009: 1). Dinin özellikle işçi- işveren ilişkilerinde hak gasplarını meşrulaştıran bir işlevi olduğu belirtilmektedir (Taş, 2011: 5).

AKP'nin demokratikleşme adımları attığını söyleyerek Kürtlere, devrimcilere ve işçi sınıfına yönelik baskılarını sürdürdüğü öne sürülmektedir. Alper Taş, 2009 yılında başlayan demokratik açılımın toplumda ümitli bir beklenti doğurduğunu; ancak bu açılımın içi boş, oyalayıcı ve tasfiye amacı taşıyan bir plan olduğunu belirtmektedir (Taş, 2011: 1). Demokratik siyaset alanının özel yetkili mahkemeler ve polis eliyle ortadan kaldırıldığı, darbelerle mücadele adı altında yeni bir “12 Eylül” düzenini yürürlüğe koyduğu iddia edilmektedir (Taş, 2012: 1).

7.2.4 SDP

Volkan Köse, AKP'nin dünyadaki siyasal İslamcı partilerin bilindik örneklerine kıyasla en liberal, en Amerikancı örneği olduğu görüşündedir (Köse, 2011: 3- 4). AKP 28 Şubat sürecinin doğurduğu bir parti olarak kabul edilmektedir. AKP'nin büyüyen İslamcı tekelci sermayeyle TUSİAD'ın uzlaşma noktası olması nedeniyle kendi organik tabanından kopuşu ifade ettiği belirtilmektedir (Piroğlu, 2004: 81).

AKP'nin din üzerine yürüttüğü siyaset SDP'nin tepkisini çekmektedir. Tektipleştirici, Türk Sünni kimliği üzerine dayatmacı politikalar, zorunlu din dersleri ve Alevi köylerine zorla cami yapılması (Ergün, 2010: 1) gibi konular AKP'nin eleştirilen din politikalarıdır. Bu yönelimleri ile AKP'nin genel manada din ve vicdan özgürlüğünden yana olmadığı iddia edilmektedir: “AKP hükümeti herkes için din ve vicdan özgürlüğünü istememekte, belirli bir dinin belirli bir mezhebinin herkese dayatılmasını, hukuksuz bir biçimde ve yargı kararlarına rağmen sürdürmekte, bunun üstünü örtmek için de alay eder gibi din derslerinin içine sözde Alevilik bilgileri serpiştirerek çocuklara eğer Alevilik öğretilcekse onu da kendisinin yapabileceğini göstermeye kalkmaktadır” (Ergün, 2010: 2). Diğer yandan AKP'nin giderek artan yoksulluğa din üzerinden “sadaka ekonomisi” oluşturmakta olduğu belirtilmektedir (Zafer, 2011: 6). Bu sayede Müslüman sermayenin yoksulların üzerine basarak yükselmesinin sağlanmakta olduğu öne sürülmektedir (Zafer, 2011: 6).

Devrimci Karargah davası kapsamında başta SDP Genel Başkanı Rıdvan Turan olmak üzere birçok sosyalistin tutuklanması, Kürt sorununda barışçıl adımların atılmaması, işçi haklarının karşısında bir tavır sergilemesi SDP tarafından eleştirilmektedir. Rıdvan Turan AKP'nin iktidar tahakkümünü kurma çalışmaları yaptığını, bunu yaparken de sosyalist muhalefeti tasfiye etmek istediğini öne sürmektedir (Sosyalist Demokrasi, 2011: 1).

7.2.5 SP

Ufuk Göllü, AKP'nin Milli Görüş geleneğinden kopuşu ifade ettiğini belirtmiştir (Göllü, 2011: 5). AKP, Anadolu'da gelişen yeni burjuvazinin, TUSİAD'ın yanında MÜSİAD'a yer açma mücadelesinin temsilcisi olarak betimlenmektedir (Göllü, 2011: 5).

AKP'nin bütün demokrasi iddialarına rağmen kuvvetler birliğini, otoriter bir yapıyı oluşturma gayretinde olduğu iddia edilmektedir (Kara, 2011: 10). Siyasal İslamcı gelenekten gelen AKP hükümetine, yarı askeri rejimi sonlandırma ve askeri vesayeti ortadan kaldırma misyonu yükleyerek, ondan demokratik dönüşümler bekleyenlerin yanıldığı belirtilmektedir (Kahya, 2011: 5). Sendikaların adım adım tasfiye edilmesi, çalışma hayatının cemaat ağları içinde örgütlenmeye çalışılması; muhafazakar yaşam tarzının cemaat örgütlenmesi vasıtasıyla egemen kılınmak istenmesi; Devrimci Karargah operasyonu örneğinde olduğu gibi, muhalif kesimlerin, güçlü medya desteği de kullanılarak kriminalize edilmek istenmesinin AKP'nin otoriter yöneliminin adımları olarak değerlendirilmektedir (Kara, 2011: 10). Emperyalizme, şovenizme, faşizme ve cinsiyetçiliğe karşı tutum alan bir iktidarın demokrat sayılabileceği; ancak AKP'nin bu niteliklerden hiçbirini taşımadığı belirtilmektedir (Yıldırım, 2011: 5).

7.2.6 TKP

TKP, AKP'nin siyasal İslamcı bir parti olduğu görüşündedir. Ancak AKP'yi öncüllerinden farklı kılan AKP'nin ideolojik dokusunda cisimleşen dinci gericilik ve liberalizmin, bu ideolojileri taşımakta iddialı olanlara göre daha sağlam olması değil, emperyalizmin ihtiyaçlarına en iyi cevap verebilecek nitelikte olmasıdır (Türban Neyi Örtüyor, 2010: 3). Sosyal devletin tasfiyesi, kadercilikle, dinsel cemaat dayanışmasıyla dengelenebildiği için dinselleşme diye bir olgu devlet ve düzen politikası haline gelmiştir (Güler, 2011: 4). AKP "minnetçi" bir toplum oluşturmasıyla her türlü politikasının meşruiyet zeminini sağlamaktadır (İşçi Okulu, 2012: 5).

7.2.7 EHP

EHP, AKP'nin siyasal İslamcı ve neo liberal bir parti olduğu görüşündedir. Sibel Uzun, AKP'nin inanç ile ilgili konularda yaşanan sorunları çözme iradesi göstermediğini; aksine bu sorunları kullanarak kendilerine siyasal anlamda çıkar sağlama çalıştığını belirterek eleştirmektedir (Uzun, 2011: 5).

EHP başlıca kadın cinayetleri, Devrimci Karargah davası, Kürt sorunu, işsizlik konularında AKP'ye eleştirilerde bulunmaktadır. Sibel Uzun, AKP'nin sosyalistlere yönelik baskılarını bir tür 12 Eylül dönemi yaratma gayreti olarak görmektedir (Uzun, 2011: 4).

7.2.8 DSİP

DSİP, AKP'nin siyasal İslamcı değil neo liberal bir parti olduğu görüşündedir. Partinin ağırlıklı kadrosu dindar kişilerden oluşmaktadır (Tarkan, 2012: 4). Fakat AKP kurulduğundan itibaren büyük sermayenin temsilciliğine aday olmuştur (Karakaş, 2005: 9). Roni Margulies, AKP'nin Türkiye'nin önünde duran sorunlara çözüm aramaktan çekinmeyeceğini; çünkü hiçbir sermaye grubunun sorunlu bir ülkede yer almak istemeyeceğini belirtmiştir (Margulies, 2005: 7).

Roni Margulies AKP'nin iktidarının ilk dönemlerinde daha çok dindar, daha sonrasında ise daha az dinden söz eden bir parti olduğu görüşündedir (Margulies, 2011: 3).

Buna gerekçe olarak da Margulies maddi anlamda zorluklar yaşayan insanların sadece din politikaları üretilerek tatmin edilemeyeceğini belirtmektedir (Margulies, 2011: 3).

DSİP, Kemalizm'e dayalı devlet ve siyaset anlayışına, darbelere, Ergenekon davasına yönelik politikalar üretmektedir. AKP'nin neoliberal ekonomik ve sosyal politikalarının yoksulları daha da yoksullaştırması, var olan haklarını azaltması eleştirilmektedir.

7.2.9 DİP

DİP, AKP'nin siyasal İslamcı bir parti olduğu görüşündedir. Milli Görüş geleneğinden gelen AKP, öncüllerinden farklı olarak siyasal İslamı biraz daha merkez, biraz daha burjuvazinin bütünü de temsil edebilecek ya da bütününe desteğini alabilecek bir biçimde tekrar kullanma çabasındadır (Dölek, 2011: 5).

DİP, AKP'nin burjuvazinin yanında bir parti olmasının bir sonucu olarak işçi haklarının karşısında bir parti olduğunu da belirtmektedir. Tayyip Erdoğan'ın Ramazan ayında israf ve lükse karşı söylemlerde bulunmasına karşın, işçilerin grev, toplu sözleşme, kıdem tazminatı gibi haklarının ellerinden alınmasına yönelik çalışmalar yapıldığı öne sürülerek AKP eleştirilmektedir (Gerçek, 2010: 8) (Dölek, 2011: 7).

Devrimci Karargah ve KCK davaları kapsamında sosyalist ve Kürt politikacıların tutuklanmaları DİP'in eleştirdiği önemli konulardan biridir. Bu davaların Kürt hareketinin yükselişe geçişinin engellenerek batıda sosyalistlerle ittifak yapmasını engelleme amacı taşıdığı iddia edilmektedir (Gerçek, 2010: 7). AKP'nin demokratikleşme adı altında

sosyalistlere, Kürtlere yönelik baskıcı politikalarını arttırarak sürdürdükleri belirtilmektedir (Gerçek, 2010: 5).

7.2.10 BDP

Sebahat Tuncel, AKP'nin siyasal İslamcı bir parti olduğu görüşündedir (Tuncel, 2011: 2). AKP döneminde Kürtlere yönelik din üzerinden oldukça yoğun bir siyaset yürütüldüğü görülmektedir. İrşad gruplarının oluşturulması, meleliğin devlet kontrolüne alınması, Müslüman Kürtlerin çoğunluğunun bağlı olduğu Şafî mezhebine yönelik Enstitülerin Diyarbakır'da kurulmasına yönelik çalışmaların yapılması, özellikle Tayyip Erdoğan'ın BDP'ye yönelik eleştirilerinde Zerdüştlük inancı üzerinden söylemlerde bulunması BDP'nin tepkisini çekmektedir. Bu tepkilerin en net ifadesi partinin sivil Cuma namazı organize etmesidir.

KCK operasyonu son zamanlarda Kürt siyasetini etkileyen en önemli sorundur. Kürt siyasetçilerin büyük bir kısmının bu operasyon kapsamında tutuklanması BDP tarafından büyük bir tepki ile karşılanmaktadır.

İncelenen sol/sosyalist partilerin AKP ile ilgili değerlendirmelerinde partinin sermayeyi temel alan politikalar ürettiği konusundaki algının öne çıktığı görülmektedir. Bu algı çerçevesinde dinin AKP politikalarında bir araç işlevi gördüğü iddia edilmektedir. DSİP, AKP'yi muhafazakar kökenli ancak İslamcı olmayan neo liberal bir parti olarak değerlendirerek diğer partilerden ayrılmaktadır. İncelenen diğer partilerin, AKP'nin neo liberal kimliğinin yanında İslamcı bir kimliğe de sahip olduğunu vurguladıkları görülmektedir. TKP, ÖDP, SDP, SP, EHP, AKP'nin kendi kontrolünde dindar bir toplumsal yapı oluşturmak istediğini iddia etmektedir. İP ise AKP'yi Refah Partisi

örneğinde tam karşılığı görülen, siyasal İslamcı bir parti olmaktan ziyade, dünya konjonktürünün ihtiyaçlarına karşılık vermesi anlamında ılımlı İslamcı bir parti olarak değerlendirilmektedir.

8. SOL PARTİLERİN SİYASET-DİN İLİŞKİSİ DEĞERLENDİRMELERİ

Türkiye'deki sol partiler üzerine yaptığımız araştırmaların güncel yönünü ortaya koyma açısından görüşme olanağı bulduğumuz sol parti lider ve/veya yöneticileri ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Emekçi Hareket Partisi (EHP), İşçi Partisi (İP), Sosyalist Parti (SP), Devrimci Sosyalist İşçi Partisi (DSİP), Türkiye Komünist Partisi (TKP), Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP), Emek Partisi (EMEP), Barış ve Demokrasi Partisi (BDP), Sosyalist Demokrasi Partisi (SDP), Devrimci İşçi Partisi (DİP) ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde ayrı bir soru başlığı olarak HAS Parti ile ilgili parti yöneticilerinin yorumları alınmıştır. HAS Parti'nin çalışmaya dahil edilmesinin sebebi, İslamcı ve sosyalist politikacıların aynı parti içinde buluşmaları üzerine sol/sosyalist parti yöneticilerinin nasıl bir düşünceye sahip olduklarını öğrenmektir.

8.1 TKP'DE YAPILAN GÖRÜŞMELER

TKP'den Genel Başkan Erkan Baş ve eski Genel Başkan Aydemir Güler ile görüşülmüştür.

Aydemir Güler ile yaptığımız görüşmeyi ele aldığımızda, solun aydınlanmanın mirası olduğu ve bu bağlamda aydınlanmanın dinin etkisini daralttıkça var olduğu ifade edilmiştir. Solun değerlerinin benimsenmesi sağlandıktan sonra insanların inançlı olup olmamaları kendi tercihleri olarak kabul edilmiştir.

Laiklik meselesinde Güler, tüm dinlere eşit mesafeli olma şeklinde bir algının oluştuğunu; fakat bunun kabul edilemeyeceğini; çünkü nihayetinde eşit mesafe de olsa bir dinin, mezhebin mutlaka uygun zemini bulunduğu egemen hale gelebileceği tehlikesinin bulunduğunu öne sürmüştür. Devletin ve toplumun her alanında din etkisinin ortadan kaldırılması gerektiğini savunulmuştur.

Türkiye toplumunun yaşamında İslam'ın bağımsız bir parametre olarak bulunmadığı, başka akımların dinin ağırlığını arttırmanın faydalı olacağı, fonksiyonel olacağı düşüncesine girdiklerinde dinin etki ve ağırlığını arttırdığı belirtilmiştir. İslam bağımsız bir parametre olarak geçmişte ve günümüzde bulunsaydı tüm ideolojik akımlar belli ölçülerde kendilerini İslamcı olmak zorunda hissederlerdi şeklinde görüş beyan edilmiştir.

1980 öncesi ve sonrası solun dine bakışını karşılaştırmada Güler, 1980 öncesi solun toplumsal kesimlerle görüşürken hiçbir tereddüdünün olmadığını, aksine herkesle görüşme hakkını kendinde bulan bir yapıda olduğunu savunmuştur. 1980 sonrası darbenin de etkisiyle, sol, başka dinamiklerin açacağı alan üzerinden ilerleme hesapları yapan titrek bir yapıdadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili yorumlarına bakıldığında Aydemir Güler'in bu kurumun varlığına karşı olduğu görülmüştür. Devletin dinle ilgili hiçbir konu ile alakadar olmaması gerektiğini ifade edilmiştir. Türkiye bağlamında konuya baktığında ise, Güler, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Türkiye toplumuna laisizmi yerleştirme aracı olarak dini iktidardan uzaklaştırma amacıyla kurulduğunu; ancak günümüzde bu kurumun siyasal

İslam'ın bir kolu vazifesini gördüğü iddia edilmiştir. Başörtüsünün yasaklama gibi yaptırımlardan ziyade; toplumsal altyapısının üzerine gidilmesi gerektiğini söylenmiştir.

Son olarak Aydemir Güler'in HAS Parti, HAS Parti içerisinde yer alan sosyalistler ve İslamcılarla ilişki konusundaki yorumlarına baktığımızda oldukça mesafeli bir tutuma sahip olduğunu görülmüştür. HAS Parti'nin İslamın kapsama alanındaki yoksulluğu hedefleyerek yola çıkmış olduğu; ancak işçi, emekçi hareketin siyasal alana sınıf kimliğiyle sınıf bilinciyle taşındığında her zaman her yerde sol olarak taşındığı vurgulanmıştır.

TKP'de ikinci görüşme Genel Başkan Erkan Baş ile yapılmıştır.

Erkan Baş din konusunu insanlığın tarihsel anlamda gelişimi ile paralel bir şekilde ele almıştır. Dinin egemen sınıfların kontrolüne geçtiğinde, devletlerin, toplumların yönlendirilmesi konusunda büyük oranda araçsal bir niteliğe sahip olduğu vurgulanmıştır. İnsanlık tarihinde bir ilerleme olarak görülen laiklik, din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması olarak tanımlanmıştır.

Erkan Baş, Türkiye toplumsal yaşamında dinin belirli bir ağırlığının olduğunu; ancak dinin etkisinin yükseliş ve azalış dönemlerinin özel olarak geliştirildiğini iddia etmiştir. Müdahale olmazsa bariz şekilde bir din etkisi olmayacaktır.

Türkiye solunun 1980 öncesi ve sonrası dine yaklaşımında bir farklılık olmadığı savunulmuştur. 12 Eylül darbesi sonrası dinin etkisinin kademe kademe arttırıldığını belirten Baş, bu durumdan işçilerin de olumsuz anlamda etkilendiğini belirtmiştir. Buna karşı yeterli mücadelenin ortaya konamamıştır. Siyasal bir karşı duruş, ideolojik bir mücadele verilmelidir.

Erkan Baş Diyanet İşleri Başkanlığı kurumunun varlığına karşıdır. Başörtüsü konusunda ise, insanların inançlarının emrettiği, yapılmasını tavsiye ettiği kurallar

olabileceğini, diğer yandan bunların toplumun, yaşadığımız çağın geldiği noktayı dikkate alarak değerlendirmemiz gerektiğini savunmaktadır. İslamcı hareketlerin örgütlenme süreci ile türban arasındaki ilişkiye dikkat çekilmiştir.

Erkan Baş HAS Parti'yi Milli Görüş hareketinin devamı olarak görmektedir. İslamcı kişilerle iletişime geçilmesi gerektiği, onların kendi çelişkileri ile baş başa bırakılması durumunda oluşacak olumsuzluklarda sosyalist hareketin de sorumluluğunun olacağı görüşüne sahiptir.

8.2 EMEP'TE YAPILAN GÖRÜŞME

Emek Partisi'nden eski Genel Başkan Levent Tüzel ile görüşülmüştür.

Levent Tüzel dinin sınıf ayrılıklarını, eşitsizlikleri sürdürmek; bu eşitsizliklere karşı mücadeleleri önleme amacıyla toplum üzerinde bir baskı aracı olarak kullanılmak istendiği öne sürmüştür. Halkın inançlarına doğrudan karşı çıkan bir şekilde değil, sınıf mücadelesi içerisinde, işçi sınıfının, emekçilerin, kişinin buradaki nedenleri, niçinleri sorgulayarak dinin baskısından, dinin etkisinden kurtulmasını sağlamak gibi bir amaçlarının olduğu açıklanmıştır.

Laiklik, din devlet ilişkisizliği olarak tanımlanmaktadır Bugün devletin, hatta sosyal demokratların laiklik kavrayışlarının dinin kontrol altında olması konusunda hem fikir olduğunu söylemektedir. Sosyal demokratların bu yönelimlerini Tüzel, Diyanet İşleri Başkanlığı'na karşı çıkılmamasından çıkarmaktadır. AKP iktidarında ise, özellikle son dönemde özellikle de Kürtlerin yoğun olduğu coğrafyalarda dini hayatı güçlendirmeye dönük planlı çalışmalar yapıldığını belirtmektedir. Bütün din üzerine yapılan siyasetler,

baskı aracı şeklinde kullanma niyetlerine karşı inançların sınıf mücadelesinin önüne geçmeyeceği bir çizgide, inançlı insanlarla konuşmak, onları hak ve özgürlükler mücadelesine dahil etmek, bu konuda bilgilendirmek konusunda çalışmalar yapılması gerektiğini, bu durumun sosyalistlerin önünde bir görev olarak durduğunu belirtmektedir.

1980 öncesi ve sonrası solun dine bakışını karşılaştırması istendiğinde Tüzel, bir tavır değişikliğinin olmadığını söylemiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığına karşı olan Tüzel, türban üzerine yaptığı değerlendirmede AKP tarafından bunun bir siyasal sembol olarak kullanıldığını, siyasal İslam'ın mücadele aracı haline geldiğini ifade etmiştir. Diğer yandan kadını aşağılayan, cinsiyetçi, eşitsizlikçi ve sınıf mücadelesini, sömürüyü gölgeleyen bir unsur da olduğu belirtilmektedir. Tüzel türbanın eğitim hakkına engel olmasına karşıdır; ama kamusal alanda, devlet katında var olmasına da karşıdır.

Levent Tüzel HAS Parti'nin bir yandan, antiemperyalist, sosyal adaletsizliğe, sınıf ayırımına karşı duran; bir yandan da kapitalizme karşı çıkmayan bir düzen partisi olduğunu vurgulamıştır. İslamcılarla ilişkide bir model olacağı beklenmemektedir.

8.3 ÖDP'DE YAPILAN GÖRÜŞME

Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nden genel başkan Alper Taş ile görüşülmüştür.

Alper Taş, dinin insanların gelişme evresinin bir ürünü olduğunu, Tanrı'nın değil, insanlığın yarattığını belirtmiştir.. Tek tanrılı dinlerin ortaya çıkışında ezilen insanların

temsiline dayandığını; ama giderek ekonomik gücü elinde bulunduranların dini kendi kontrollerine aldığını, dinin sınıf mücadelesinden doğrudan etkilendiğini savunmuştur.

Taş, laikliği devletin tüm inançlara eşit mesafede olması şeklinde tanımlamaktadır. Dinin belirleyici olduğu bir toplum yapısının dünyayı tekrar Orta Çağ'a dönüştüreceği öne sürülmüştür.

Din Türkiye'de her zaman için önemli bir olgudur. Türkiye açısından tehlikeli görülen nokta, dine ait ölçütlerin toplumda belirleyici hale gelmesidir. 1980 öncesi solun, dinle barışık bir ilişki kurduğu; ancak 1980 sonrası dinin siyasallaşması ile bu ilişkinin bozulduğu savunulmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığına karşı olan Taş, başörtüsünün siyasal bir simge haline getirildiğini, kadınlara özgürlük getiren bir şey olarak sunulduğunu; ancak kadına karşı cinsiyetçi bir tavrın ürünü olduğunu belirtmiştir. Başörtüsünün kadınlara özgürlük getirmediğini aksine başı açık olmanın kadını özgürleştirdiğini ifade eden Taş, bu zihniyete karşı ideolojik mücadele gerektiğini, yasaklamaların bir yol olmadığını savunmaktadır.

HAS Parti ile ilgili yorumlarında Alper Taş, bu partinin AKP'nin zengin İslam'ına karşı yoksul İslam'ını temsil etmeye dönük bir dil tutturduğunu belirtmektedir.

8.4 DSİP'DE YAPILAN GÖRÜŞME

DSİP'ten Roni Margulies ile görüşülmüştür.

Roni Margulies dinlerin insanların yarattığı bir şey olduğunu savunmaktadır. Din, devlet dini olduğunda başka, ayaklanan bir kitlenin bayrağı olduğunda başka anlama sahiptir.

Laikliği devletin din körü olması gerektiği şeklinde tanımlayan Margulies, laiklikle sorunu olmadığını ama laikçilikle sorunu olduğunu belirtmektedir. Türkiye'nin laik bir ülke olmadığını; ancak laikçi kesimlerin Türkiye gerçekten laikmiş gibi davranarak laikliği Kemalizm'in bir paravanı olarak kullandıklarını ifade etmektedir.

Türkiye'de dinin çok önemli bir yere sahip olduğunu söyleyen Margulies, bunu Türkiye'nin batı Avrupa'ya göre daha dindar olması ve devletin dini kullanarak, propaganda malzemesi olarak kullanarak kendi mevcut yapısını koruyor olması ile açıklamaktadır. Devletin dini kullanımını özellikle son on beş yılda Kürt hareketinin yükselişi ve Müslümanların artık devleti olduğu şekli ile kabullenen edilgen karakterlerini bırakıp siyasette aktif bir konuma gelmeye çalışmalarına karşı devletin kendini savunma mekanizması olarak betimlemektedir.

Roni Margulies, solun dine bakışının her zaman olumsuz olduğunu iddia etmektedir. Bu görüşünü de solun teorik temelini dine karşı baskıcı, dayatmacı, yasaklamacı tavırlarda olduğunu belirttiği Kemalizm ve Stalinizm'e dayalı olması ile temellendirmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın aktif rolünü sermayenin ülke içi istikrar isteğine iktidarın verdiği yanıt olarak değerlendirmektedir. Başörtüsü ile hiçbir sorununun olmadığını belirten Margulies, devletin hiçbir şekilde insanların dinlerine karışmaması gerektiğini belirtmektedir.

Margulies, HAS Parti'nin oldukça yeni bir oluşum olduğunu, AKP'nin dengesinde kalan, İslamcı hareket içerisinde dünyaya biraz daha laik, sola göz kırpan bir yapısı olduğunu öne sürmektedir.

8.5 DİP'TE YAPILAN GÖRÜŞME

Devrimci İşçi Partisi'nden Levent Dölek ile görüşülmüştür.

Dölek, Marx'ın üstyapı kurumu olarak toplumsal yaşamda ve sınıf çatışmalarında dinin rolünü ifade ettiğini belirttiği 'Din halkların afyonudur' sözü ve devamında kaba bir materyalizm yapılamayacağı anlamı çıkartılabilecek 'vicdansız dünyanın vicdanıdır' sözlerinin kendi görüşlerini de temsil ettiğini belirtmektedir. Dinin her toplumda, o toplumdaki sınıf mücadelesinin dinamikleri tarafından belirlenen anlamları da olabileceğini belirten Dölek, dolayısıyla dinlere hangi dönemde hangi sınıfsal ilişkiler ve hangi güç dengeleri içerisinde ve hangi rolle yer aldığına bakılması gerektiğini söylemektedir.

Laikliği dinin toplum hayatı üzerinde devlet aracılığıyla hakim olmasının yadsınması olarak tanımladıklarını belirten Dölek, Türkiye'de devletin tek bir dinin tek bir mezhebi üzerine faaliyetler gösterip diğer din ve mezhepleri dışladığını, onları baskı altında tutmak istediğini; bu nedenle, Türkiye'nin laik bir ülke olduğunu söylemenin zor olduğunu savunmaktadır.

Türkiye'de toplumsal yaşamda dinin çok ciddi bir yeri olduğunu söyleyen Dölek, bunun abartılmaması gerektiğini düşünmektedir. İnanan insanların devrimci olabileceğini, buradaki davranışlarını belirleyen şeyin sınıf bilinci olduğunu belirtmektedir.

Solun 1980 öncesi ve sonrası solun tavrı ile ilgili net bir bilgisi olmadığını belirten Dölek, bazı partilerin Kemalizm, bazı partilerin aydınlanmaya verdiği özel önem ayrıca

İslamcılığın sola karşı güçlendirilmesinin solun dine yönelik davranışında etkili olduğunu düşünmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığına karşı olan Dölek, başörtüsü sorununun zengin-yoksul arasında ayırım yaratan bir durum olduğunu öne sürmektedir.

HAS Parti konusunda Dölek, bu yapının görünürdeki halinin solun İslamcılarla ilişkisi şeklinde değil, İslamcıların solcularla ilişkisi şeklinde yansıdığını söylemektedir. HAS Parti'nin sınıfsal olarak burjuva kesimine, İslam burjuvazisine dayanmaktadır.

8.6 SDP'DE YAPILAN GÖRÜŞME

SDP'den parti merkez yönetim kurulu üyesi Volkan Köse ile görüşülmüştür.

Partinin programında ve tüzüğünde din karşıtı bir ibare bulunmadığını, insanların din ve vicdan özgürlüğünü esas aldıklarını ve siyasal alanda din üzerinden inançlı, inançsız insanlara baskı kurulmamasını istediklerini belirtmektedir.

Laiklik kavramını devletin insanların inançlarına karışmaması şeklinde tanımlayan Köse egemenler elini çekerse dinler arası herhangi bir baskı, tahakküm olmayacağını iddia etmektedir.

Köse, Türkiye'de insanların dindar ve muhafazakar olduğunu belirtmektedir. Bu durumu iki nedene dayandırmaktadır: Egemenlerin yıllarca izlediği politikalar ve dinin asıl yoksullar için var olması. İnsanlar ne kadar dindarsa o kadar yoksuldurlar, zenginleştikçe

dindarlıkları azalır şeklinde bir yoruma sahiptir. Köse, yoksul insanların dine sarılmalarının, uhrevi kavramlara değer vermelerinin, yeterli sınıf bilincine sahip olmadıkları için ne kadar ezildiklerinin farkında olmamalarından kaynaklandığını belirtmektedir.

1980 öncesinde kendilerini de içinde ifade ettikleri Kurtuluş geleneğinin Karadeniz’de inanan insanlarla bağlar kurduğunu, 1980 sonrası ise gerek İslamcı hareketlerin güçlendirilmesi, gerekse bu hareketlerin güçlenme dinamiği içerisinde solun din karşıtı bir pozisyona düşürülmesi nedeniyle, solun bu kesimlerle ilişkilerinin zayıfladığını ifade etmektedir. Kurtuluş geleneğini oluşturan hareketin din karşıtlığını, sosyalist hareket içerisinde din karşıtlığını, pozitivizm ve Kemalizm’den etkilenme olarak gördüğünü belirtir ve dinin birebir kendisine karşı olunması değil; ama dini yaratan etmenlerin ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın varlığının başlı başına sorun olduğunu belirten Köse, kurumun varlığının hangi parti gelirse gelsin baskı unsuru olmaya devam edeceğini belirtmektedir. Başörtüsü sorununun ise Türkiye’de suni bir gündem yarattığını ileri sürmektedir.

HAS Parti konusunda Volkan Köse, İslami olarak tandansını belirleyen bir partinin antiemperyalist olmasını, antikapitalist olmasını olumlu bir şey olarak değerlendirdiklerini ama daha net bir şey görülmediğini belirtmektedir.

8.7 SP'DE YAPILAN GÖRÜŞME

Sosyalist Parti'den merkez komite üyesi Ufuk Göllü ile görüşülmüştür.

Göllü, dini, halkların afyonu; kalpsiz dünyanın kalbi, ruhsuz dünyanın ruhudur sözleriyle Marx'a atıfta bulunarak betimlemektedir. Dinin bir üst yapı kurumu olarak ortaya çıktığı coğrafyalar itibarıyla bakıldığında mevcut üretim ilişkilerini, mevcut üretim ilişkilerine hakim olan sınıf pozisyonunu meşrulaştırmak için var olduğunu belirtmektedir.

Laikliğin kapitalizmin gelişimi ile ortaya çıkmış, kendini ifade etmiş bir şey olduğunu savunmaktadır. Dinin toplumsal hayata müdahale etmemesi gerektiğini söyleyen Göllü, laiklik kavramını dinin siyasal, toplumsal hayattaki baskısını yok etme, dini, Tanrı ile birey arasında bir olgu haline getirip, sosyal hayattaki baskısını yok etme, aydınlanma olarak ifade etmektedir.

Ufuk Göllü, Türkiye'nin toplumsal yapısının gelişiminin Avrupa'dan farklı olduğunu söylemektedir. Türkiye'deki batılılaşma, modernleşme süreci aynı zamanda bir karşıtını yaratmıştır. Bu karşıtlık toplumsal pozisyonu koruma olarak görülmektedir. Türkiye Doğu toplumu karakter yapısını taşımaktadır. Osmanlı'dan Türkiye toplumunun gelişimine bunun böyle olduğu belirtilmektedir. Türkiye'deki batılılaşma, modernleşme yanlılarının devleti kurtarma, ileriye taşıma, bulunduğu karanlık noktadan çıkarma hedefleri vardır.

1980 öncesi ve sonrası solun dine bakışı konusunda Göllü, tarihsel materyalizm ve siyasi gelenekleri olan Kurtuluş geleneği açısından, bakış açılarının aynı olduğunu savunmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığına karşı durulmaktadır. Türban konusunda ise hizmet veren- hizmet alan ayrımı yapılmaktadır. Göllü, hizmet veren kişinin türbanlı

olmasının, türbanı dini bir simge haline getirdiğini ve insanları baskı altına aldığını öne sürmektedir.

HAS Parti konusunda at izi it izine karıştı şeklinde bir değerlendirmede bulunan Göllü, sosyalistlerin sınıfsal değerlendirmelerde bulunması gerektiğini, ulusal sorunlara ayrıyetten bakılabileceğini ifade etmektedir.

8.8 İP'TE YAPILAN GÖRÜŞMELER

İşçi Partisi'nden merkez karar kurulu üyesi ve Teori Dergisi genel yayın yönetmeni Arslan Kılıç ile görüşülmüştür. Görüşmede bulunan Teori Dergisi yazarı Mehmet Ulusoy bazı soruların bazı noktalarında yorumlarda bulunmuştur.

Dinlerin toplumların sınıflaşmaya başlaması ile ortaya çıkan ideolojik kurumlar olduğunu belirten Kılıç, dini toptan gerici ya da ilericidir şeklinde değerlendirci bir damga vurmanın yanlış olduğunu ifade etmektedir. Dinler, siyasi anlamlarını tarihsel gelişme içinde bulmuş, toplumun gelişmesinde zaman zaman ilerici rolde de oynamıştır. İslamiyeti özel olarak çektiğinizde bir ileri aşamayı oynamış ve olumlu tesir etmiştir. Aynı şey, Musevilik, Hıristiyanlık için de söz konusudur. Arslan Kılıç, dinler hakkındaki bakış açılarının tarihsel materyalizmin, bilimsel sosyalizmin bakış açısı olduğunu belirtmektedir.

Laiklik, dinin dünya işlerinden ayrılması olarak tanımlanmıştır. Kılıç, Kemalist devrimin laiklik anlayışının dinin tamamen dünya işlerinden ayrılması şeklinde olduğunu belirtmektedir.

Mehmet Ulusoy ise, laikliğin ulusal egemenlikle bağımlı ortaya koymaktadır. Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir sözünün arkasında dincilerin, şeriatçıların belirttiği egemenlik kayıtsız şartsız Allahındır görüşüne karşı ulusun egemenliğinin halk üzerinde egemenlik kurmuş olanlara karşı savunulduğunu ifade etmektedir.

Arslan Kılıç, Türkiye’de İslam dininin tarihselliğini ortaya koyarken, ülkede dinin arzulanan şekliyle vicdanlarda yaşayan bir şekle dönüşmesi için bir değil birkaç tane devrimin gerekliliğini vurgulamaktadır. Parti olarak 1980 öncesinde de bugün de dine tarihsel materyalist bakış açısını dikkate alarak baktıklarını ifade etmektedirler.

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın varlığına karşı durulmaktadır. Başörtüsünün ise, ılımlı İslam’ın bayrağı haline geldiği belirtilmektedir. Geleneksel başörtüsü türban ayrımı yapılmaktadır.

Kılıç, HAS Parti’nin emekçi yoksul Müslümanlardan yana olduğunu tamamen o cephedeki bir sınıfsal kırılmayı engellemeye yönelik olduğunu iddia etmektedir. HAS Parti’nin eylemlerinde tutarlı olmadığını, net bir antiemperyalist çizgi tutturamadığını belirtmektedir. İslamcılarla antiemperyalizm ve Türkiye’nin bölünmezliği kriterleri çerçevesinde bir araya gelinebileceğini, ittifak kurulabileceğini söyleyen Kılıç, değişme şansı varsa Tayyip Erdoğan’a dahi ulaşılması gerektiği ifade etmektedir.

8.9 EHP'DE YAPILAN GÖRÜŞME

Emekçi Hareket Partisi'nden genel başkan Sibel Uzun ile görüşülmüştür.

Bir devrimci partide mutlaka inançlı insanların, başörtülü insanların, inançları gereği ayrımcılığa uğrayan insanların yer alması gerektiğini düşünen ve kendi partilerinde inançlı üyelerinin olduğunu söyleyen Uzun, Türkiye'de böyle bir yapılanmaya ihtiyaç olduğunu, sosyalist partilerin içinde inançlı insanların bulunmamasında sosyalistlerin büyük payı olduğunu belirtmektedir.

Özgürlükçü laiklik kurulması savunulmaktadır. Bunun için de devletin tüm inançlara eşit mesafede olması, başörtüsü yasağının tamamen kaldırılması, din dersinin tamamen kaldırılması, imamların, müezzinlerin devlet memurluğu kadrolarından çıkarılması, nüfus cüzdanlarından din hanesinin çıkarılması, laikliğin inanç düşmanı bir pozisyona getirilmemesi, statükoyla hesaplaşılması gerekmektedir. Din ile ilgili işlerin mutlaka devlet dışı mekanizmalara taşınmalıdır.

Türkiye toplumsal yaşamında dinin çok net bir gerçeklik olduğunu belirten Uzun, bunun görmezden gelinemeyeceğini, mutlaka bir iletişim içinde, hoşgörülü bir yaklaşım içerisinde olunması gerektiğini ifade etmektedir.

1980 öncesi solun dine yaklaşımı konusunda Sibel Uzun bu döneme ilişkin solun tavrını bir eksiklik olarak değil, dünya devrim tarihinde bir aşama olarak görmektedir. Dönemin konjonktürü çerçevesinde inşa edilen değerlerin üzerine günümüzde katkılarda bulunarak bu alandaki eksikliğin giderilmesinin şu an devrimcilerin görevi olduğunu belirtmektedir.

Diyaret İşleri Başkanlığı'nın varlığına karşı durulmaktadır. Toplumun baskı altına alınıp, inanç üzerine bir hayat, kadrolaşma kurulmak istendiğini ileri süren Uzun, başörtüsü konusunda ise, her alanda özgürlükten yanadır.

Sibel Uzun HAS Parti ile ilgili değerlendirmesinde bu partinin antiemperyalist söylemi ile antiemperyalist eylem ve çalışmalara katılmamasının birbirini tutmadığını belirtmektedir.

8.10 BDP'DE YAPILAN GÖRÜŞMELER

BDP'den parti meclisi üyesi Şamil Altan ve İstanbul milletvekili Sebahat Tuncel ile görüşülmüştür.

Altan, dinin bir üst yapı kurumu olarak ele alınması gerektiğini ve geleneksel yapıyı yedekte tutmanın aracı rolünü üstlendiğini belirtmektedir. Sınıf politikasının farklı yerlerde farklı toplumsal devinimleri olduğu, toplumsal yapı ile sınıf ilişkisinin anlaşıldığı noktada dinin bir mesele olacağı vurgulanmıştır.

Şamil Altan laiklikle ilgili değerlendirmelerinde, devletin hep modernitenin yol açıcısı olduğunu belirtmiştir. Anadolu'daki İslamiyet ve onu bayrak haline getiren tefeci bezirganlıkla çatışan devletin 12 Eylül ile dini kullanabileceğini görmüş olduğunu ve kullandığını ifade etmiştir.

1980 öncesi sol hareketlerin toplumda var olan kitlesellik üzerine hareket ettiğini söyleyen Altan, teorik gelişimin solun dine bakışında önemli bir etken olduğunu savunmaktadır. 1980 darbesi sonrası yükselen İslamcı hareketin solun ilgisini çektiği, bu

kanalın kullanılmak istendiğini; ancak sosyalistlerin net, tutarlı bir bakış açısına sahip olmadıkları belirtilmektedir.

Altan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığını ve politikalarını devlet politikaları bağlamında değerlendirmektedir. Türban ise, kadının özgürleşmesinde adeta bir manivela vazifesi görmektedir.

HAS Parti'yi orta sınıf krizinin sonucu olarak bakan Altan, bu parti ile oluşturulabilecek ilişki konusunda en büyük sorunun milliyetçilik olduğunu belirtmektedir. Kürt sorununa bakış açısının safları belirginleştirici bir etkide olduğunu ifade etmektedir.

İslamcılarla ilişkide hiçbir sorununun olmadığını belirten Altan, partilerinde de İslamcı kimliğe sahip olan insanlar olduğunu, onların olmasının kendisi için sorun olmadığını ifade etmektedir.

BDP'de ikinci görüşme İstanbul Milletvekili Sebahat Tuncel ile yapılmıştır.

Tuncel, dinin öz itibarıyla farklılıkların bir arada yaşamasının toplumsal kural ve kaidelerini düzenleyen bir yapısı olduğunu; ancak iktidarlaştıkça demokratik yapısından uzaklaştığı, insanların dini duygularını kullanarak toplumun baskı altına alındığını iddia etmektedir.

Laikliğe yaklaşımlarının devletin tüm inançlara eşit mesafede durması, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi bir kurumun olmaması ve tüm inançların yaşayabilmesi için eşit olanaklar yaratılması şeklinde olduğunu belirtmiştir.

Türkiye'de toplumsal yaşamda dinin çok etkili olduğu belirten Tuncel, toplumda yüzde 70'lere ulaşan muhafazakarlıkta AKP iktidarının büyük bir rolü olduğunu iddia etmektedir. AKP'nin 9 yıllık iktidarı boyunca toplumu Türk-İslam sentezine göre -

Fettullah Gülen cemaatinin desteğini de alarak- yeniden tasarladığını; bu durumun Türkiye’de diğer inançlar grupları üzerinde ciddi bir baskı oluşturduğunu belirtmektedir.

Tuncel, solun 1980 öncesi dine yaklaşımının problemlili olduğunu ifade etmiştir. Problemin, solun toplumun inançlarını anlamak yerine dini toptan reddetmiş olmasında yattığı savunulmuştur. 1980 sonrası dönemde ise, solun henüz ciddi anlamda bir yol kat edilemediğini belirtmektedir. Solun daha çok Marksist Leninist perspektifle politika yürütmeye çalıştığını; ancak toplumda karşılık bulamadığını ifade etmektedir. Kürt hareketinin bu konuda daha gerçekçi politikalar izleyerek sosyalizm perspektifinden uzaklaşmadan ve toplumun inancını da göz ardı etmeyerek kitleselleşme konusunda büyük bir başarı elde ettiği belirtilmiştir.

Devletin dininin olamayacağını belirten Tuncel bu sebeple Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kaldırılması gerektiğini söylemiştir.

Başörtüsünün sadece üniversitelerde değil kamusal alanda da kullanımı sağlanmasını isteyen Tuncel, bunun diğer inançlara ve kişilere baskıya dönüşmemesi şartını da koymaktadır. Bununla birlikte zorunlu din dersinin kaldırılması, Cem evlerine ibadethane statüsünün verilmesi ve yine farklı inançtan olanların inançlarını yaşayabilecekleri koşullar oluşturulması gerektiğini belirtmiştir.

HAS Parti’nin bir model olmasından ziyade sosyalist hareket daha güçlü bir model oluşturabileceğini belirten Tuncel, sadece alt sınıf Müslümanların partisi olmakla, sadece din üzerinden, yoksulların, emekçilerin sorunlarının çözülemeyeceğine dikkat çekmektedir. Sol, halkın inancını reddetmeden yeni bir perspektif geliştirmelidir ki bu konuda da ciddi tartışmalar yürütülmektedir.

Parti yöneticileri ile yapılan görüşmeler çerçevesinde din, laiklik, Türkiye’nin toplumsal yapısında dinin etkisi, 1980 öncesi ve sonrası solun dine bakışı, Diyanet İşleri Başkanlığı, türban ve HAS Parti konusunda değerlendirmeleri incelenecektir.

Ufuk Göllü, Levent Dölek, Şamil Altan dini bir üst yapı kurumu olarak değerlendirmektedir. Arslan Kılıç ise dini sınıflı topluma ait ideolojik bir yapı olarak değerlendirmektedir.

Aydemir Güler dini aydınlanma bağlamında değerlendirmektedir. Aydemir Güler'e göre sol aydınlanmanın mirasıdır. Aydınlanmanın dinin etkisini daralttıkça var olduğunu düşünmektedir. Levent Tüzel'e göre, dinin toplumda eşitsizliklerin sürmesi için bir baskı aracı vazifesi görmektedir. Amaçları, bu baskının ortadan kaldırılmasıdır.

Roni Margulies ve Levent Dölek dinin tarihsel toplumsal koşullara göre değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Margulies, din alanına dinden yola çıkarak bakılmaması gerektiğini ifade etmiştir.

Sebahat Tuncel, Sibel Uzun dinin insanların kendilerini ifade ettiği, toplumsal yapıyı düzenleme gücü olan bir yapı olarak değerlendirmektedir. Alper Taş, dini insanlığın gelişiminin bir ürünü olarak; Erkan Baş ise, insanların anlamlandırma ihtiyacının bir yolu olarak değerlendirmektedir. Volkan Köse ise genel olarak din karşıtlığını esas almadıklarını, din ve vicdan özgürlüğünü savunduklarını ifade etmiştir.

Görüşmecilerin tamamı dinin bir baskı aracına dönüşme potansiyeli taşıdığı belirtmektedirler. Egemen sınıfın ya da devletin dini kendi kontrolüne alıp, halka politikalarını dayatmak için bir araç olarak kullanma isteğine sahip olduğu düşüncesi de görüşmeciler tarafından belirtilip eleştirilmektedir.

Görüşmecilerin laiklik ile ilgili görüşlerine baktığımızda, devletin dine mesafeli bir tavırda olması gerektiği genel bir tavır olarak belirmektedir. Aydemir Güler, Erkan Baş, Ufuk Göllü ve Arslan Kılıç laikliğe aydınlanmacı bir tavırla yaklaşmaktadır. Dinin dünya işlerinden ayrılması, inancın sadece bireyler yaşanması şeklinde bir laiklik anlayışları vardır.

Alper Taş ve Sebahat Tuncel laikliği devletin tüm dinlere eşit mesafede olması olarak tanımlamaktadır. Sibel Uzun, Sebahat Tuncel ve Roni Margulies ise, laikliği ayrı bir din gibi değerlendiren anlayışa karşı tepkililerini ön planda tutmaktadır.

Türkiye'nin toplumsal yapısında din etkisi ile ilgili görüşlere baktığımızda, Sibel Uzun, Sebahat Tuncel, Roni Margulies, Alper Taş, Arslan Kılıç, Ufuk Göllü, Levent Dölek dinin Türkiye'de oldukça ağırlıklı bir yere sahip olduğu görüşündedir. Şamil Altan ise, Anadolu'da İslamiyet'in tefeci bezirganlığın bayrağı olduğunu; devletin bu kesimle çatıştığını iddia etmektedir. Aydemir Güler, Erkan Baş, Levent Tüzel, Volkan Köse ise olaya başka bir açıdan yaklaşmaktadır. Dinin etkisinin devlet, egemen sınıflar ya da dindarlığın yükselişini kendi açısından faydalı gören diğer devletler tarafından halka empoze edildiği iddia edilmektedir.

1980 öncesi ve sonrası solun dine bakışı konusundaki değerlendirmelerde Erkan Baş, Levent Tüzel, Arslan Kılıç, Ufuk Göllü ve Roni Margulies solun bakış açısında bir değişim olmadığını iddia etmektedir. Roni Margulies solun Kemalizm ve Stalinizm ideolojilerine bağlı olması nedeniyle tavrında değişiklik olmadığını öne sürmektedir. Ufuk Göllü ise aydınlanma bağlamında solun zaten dine zıt bir düşünsel çizgiye sahip olduğunu belirtmektedir. 1980 öncesi antikomünist faaliyetler içerisinde, 1980 sonrası Yeşil Kuşak Projesi ile İslamcıların solun karşısında olduğunu, solun da İslamcılarla mücadele ettiğini ifade etmektedir.

Sibel Uzun solun 1980 öncesi konjonktür gereği dinle ilgilenmediğini belirtmiştir. 1980 darbesi ve sonrasında ise baskı altında olduklarından din konusunda yeterli adımları atamadıklarını iddia etmiştir. Sebahat Tuncel ise, solun dine yaklaşımının özellikle 1980 öncesi problemleri bir yaklaşım olduğunu, dini, toplumun inançlarını anlamak yerine toptan reddettiğini, bu tavrın, solun kitleleşmesinde büyük engel oluşturduğunu öne sürmüştür. Bu tavrın son yıllarda solda bir özelleşme doğurduğunu ancak henüz ciddi adımlar atılmadığını belirtmiştir.

Solun bakış açısında değişimler olduğunu savunan görüşmeciler bunu çeşitli nedenlere dayandırmaktadırlar. Aydemir Güler, 1980 öncesi solun, tereddütsüz herkesle görüşürken; 1980 sonrası, darbenin de etkisiyle, başka dinamiklerin açacağı alan üzerinden ilerleme hesapları yapan titrek bir yapıda olduğunu söylemiştir. Alper Taş ise, 1980 öncesi solun, dinsizlik vb suçlamalara karşın din ile barışık olduğunu belirtmiştir. 1980 sonrası ise, din siyasallaştığı için solun buna karşı tavır aldığını ifade etmektedir. Volkan Köse de Alper Taş'a benzer şekilde solun tavrındaki değişikliği İslamcı hareketin siyasallaşmasına bağlamaktadır. Köse, siyasal İslam geliştikçe, anti laik ve laik cephe şeklinde toplumda suni bir ayrılık olduğunu; solun, önemli bir kısmının laik cephenin içine girdiğini belirtmiştir.

Şamil Altan, 1980 öncesi sol hareketlerin toplumda var olan kitlesellik üzerine hareket ettiğini, teorik gelişimin solun dine bakışında önemli bir etken olduğunu ifade etmiştir. Şamil Altan, 1980 darbesi sonrası yükselen İslamcı hareketin solun ilgisini çektiğini, bu kanalın kullanılmak istendiğini; ancak sosyalistlerin net, tutarlı bir bakış açısına sahip olmadıklarını belirtmiştir. İslam üzerine farklı yorum ve yaklaşımlar olduğunu; ancak solun İslama mutlaka toplumsal yaşam tarzı ve bir ilişki türü olarak bakması gerektiğini öne sürmüştür.

Levent Dölek solun farklı fraksiyonlarında farklı tepkilerin mevcut olduğunu ifade etmiştir. Buna karşın net bir değerlendirme yapamayacağını belirtmiştir.

Görüşmecilerin tamamı Diyanet İşleri Başkanlığı'na karşıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sadece İslam dininin Sünni mezhebine yönelik tutum ve politikalara sahip olması, dini devlet kontrolünde tutma amacı görüşmeciler tarafından eleştirilmektedir.

Türban sorunu üzerine görüşmecilerin yorumlarına bakıldığında farklı yaklaşımlar içerisinde oldukları görülmektedir. Sibel Uzun, Roni Margulies, Levent Dölek, Sebhat Tuncel ve Şamil Altan türbana her alanda özgürlükten yanadır. Roni Margulies sorunun Kemalizm ideolojisinin tutumu nedeniyle çözümsüz kaldığını iddia etmektedir. Levent

Dölek, türban yasağının fakir ile zengin arasında ayrımcılığa neden olduğunu öne sürmektedir. Şamil Altan ise, türbanın kadının özgürleşmesinde adeta bir manivela vazifesi gördüğünü belirtmektedir.

Ufuk Göllü, türbana kısmen özgürlükten yanadır. İnsanların kılık kıyafeti ile uğraşmayı doğru bulmadıklarını; ancak halka hizmet veren kişilerin başı açık olması gerektiğine inandıklarını ifade etmektedir.

Türbana karşı olan görüşmeciler, karşıtlıklarını farklı gerekçelerle oluşturmaktadırlar. Aydemir Güler, Erkan Baş, Levent Tüzel, Arslan Kılıç, Alper Taş, Volkan Köse türbanın siyasal ve toplumsal alanda İslamcı hareketlerin bir aracı haline gelmesini eleştirmektedirler. Aydemir Güler ve Alper Taş türban takılmasının altında yatan toplumsal etkenlerin ortaya çıkarılması için mücadele edilmesi gerektiği kanaatindedir. Levent Tüzel türbanın eğitimde serbest olabileceğini; ancak kamusal alanda yasak olması gerektiğini düşünmektedir. Ufuk Göllü de Tüzel'e benzer şekilde hizmet veren kişilerin başlarının açık olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Volkan Köse işsizlik gibi sorunlar mevcutken türbanın halk arasında suni bir bölünme yarattığını öne sürmektedir. Erkan Baş ise türbanın bir inanç ritüeli olabileceğini; ancak türbanın varlığının toplumun ve çağın geldiği nokta ile birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

HAS Parti ile ilgili görüşmecilerin değerlendirmelerine baktığımızda, görüşmelerin yapıldığı tarih itibarıyla HAS Parti ile ilgili yorum yapmanın erken olduğu kanaatine sahip oldukları görülmektedir. HAS Parti'nin duruşu ile ilgili farklı yaklaşımlar olduğu da görülmektedir. HAS Parti'nin antiemperyalist söylemine rağmen eylemlilikte pek aktif olmaması genel olarak eleştirilen bir konudur. Aydemir Güler ve Alper Taş, HAS Parti'nin dindar yoksulları hedef alan bir yapısı olduğunu ileri sürmektedir. Ancak bu tavır üzerinden ilerleme sağlanamayacağı iddia edilmektedir. Arslan Kılıç, HAS Parti'nin dindar yoksullardan yana duruşunun, dindar kesimdeki kırılmayı engellemeye yönelik bir tavır

olduğu kanaatindedir. Roni Margulies ise HAS Parti'yi dindar toplumsal taban içerisinde biraz daha solda duran bir parti olarak değerlendirmektedir.

Erkan Baş ve Sibel Uzun, HAS Parti'yi Milli G6r6ř çizgisinde bir parti olarak değerlendirmektedir. Levent T6zel Partinin program itibarıyla kapitalizme karşı olmadığı belirtilmektedir. Ufuk G6ll6 ise, sınıf çelişkilerinin 6st6n6 6rten ve genel bir demokrasi s6ylemiyle aslında var olan yapıyı meşrulaştıran bir parti olarak değerlendirmektedir. Levent D6lek ise, HAS Parti'nin bir burjuva partisi olduğunu 6ne s6rmektedir.

şamil Altan HAS Parti'yi orta sınıf krizinin sonucu olarak değerlendirmektedir. K6rt sorununa bakış açısının safları belirginleştirici bir etkide olacağı ifade edilmektedir. Sebahat Tuncel sadece M6sl6manların değil, t6m yoksulların kapsanması gerektiğini belirtmektedir. Volkan K6se ise, HAS Parti ile ilgili net bir yorum yapamayacağını ifade etmektedir.

Aydemir G6ler, Erkan Baş ve Alper Taş hariç g6r6şme yapılan t6m g6r6şmeciler İslamcılarla beraber çalışma yapabileceklerini belirtmişlerdir.

SONUÇ VE DEğERLENDİRME

Türkiye toplumsal hayatında din önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla dinin siyasal alana da etkisi olmuştur. Osmanlı Devleti'nde yönetim katında yeri olan dinin 20. yüzyılın başlarındaki modernleşme politikaları çerçevesinde konumunun değişmeye başladığı görülmektedir.

Modernleşme politikalarının en ileri aşaması cumhuriyetin ilanı sonrası uygulamaya konulmuştur. Sekülerizmin Türkiye toplumsal siyasal yapısına yerleşmesi için yapılan çalışmalar II.Dünya Savaşı'na kadar yoğun olarak sürdürülmüştür. Sekülerleşme çalışmaları devlet katında kontrolü elde tutularak ve baskı yolu da kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Oldukça eski dini yaşam pratiklerine sahip olan Türkiye coğrafyasında bu çalışmalar tepkileri de doğurmuştur. Nitekim II. Dünya Savaşı sonrası Doğu ve Batı şeklinde iki bloğa ayrılan dünya siyasetinin, ABD'nin başını çektiği Batı Blokunda yer alan Türkiye'de, değişen konjonktürün de etkisiyle, din üzerine siyasetin yürütülmesinin belirginleştiği ve giderek önemli bir yer edindiği görülmektedir.

1910 yılında kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkası'ndan itibaren günümüze dek sol/sosyalist partiler Türkiye siyasal yaşamında var olmuştur. Sol/sosyalist partilerin din, dinin siyasal alandaki yeri konusundaki görüşlerini incelediğimiz bu çalışmada partilerin tavırlarının dönem dönem farklılaştığını görmekteyiz.

1910- 1923 arasında dönemdeki sol/sosyalist partilerin program ve politikalarında dine yer verdikleri görülmektedir. Sosyalizm ile İslam arasında ideolojik bağ kurulmaya çalışıldığı, dine saygılı bir tutum benimsendiği görülmektedir. Bu bakışın temelinde dönemin sosyalistlerinin dinin önemli bir yere sahip olduğu Osmanlı Devleti'nde yaşamış olmaları, sosyalizmi yaşadıkları topluma uyarılama istekleri önemli yer tutmaktadır.

1923- 1946 arası dönemde sol/sosyalist partilerin dine yönelik bakış açılarının değiştiği görülmektedir. Sovyet Devrimi ve Türkiye'de seküler anlayışlı cumhuriyet

yönetiminin kurulması sosyalistlerin bakış açısının değişiminde önemli etkenler olarak öne çıkmaktadır. Sosyalistler bu dönemde devlet tarafından büyük baskılarla karşılaşmışlardır. Buna rağmen laik karakterli yönetime büyük destek verilmiştir.

1946- 1960 arası döneme baktığımızda Türkiye sosyalist hareketinin din ile ilgili konularda en ayrıntılı incelemelerini yapmış olan Hikmet Kıvılcımlı ve partisi Vatan Partisi'nin öne çıktığı görülmektedir. Hikmet Kıvılcımlı'nın genel olarak din, inancın temelleri; özel olarak ise Türkiye toplumsal yapısında dinin yeri üzerine çalışmaları alanındaki tek örnektir. Siyasal alanda sosyalizmi din üzerinden anlatımın bir örneği olan Eyüp Sultan Camii konuşması dikkat çekicidir.

1960- 1970 arası dönemde faaliyette bulunan sol/sosyalist partilerin dine, devletin çizdiği laik bir bakış açısıyla yaklaştıkları görülmektedir. Dinin insanların vicdanlarında yaşaması gerektiği vurgulanmıştır. Dinin siyasal alanda yer alması yadırganarak, eleştirilmiştir. Bu dönemde din ilgili ayrıntılı bir değerlendirme bulunmamaktadır. 1970-1980 arası dönemde ise, din, dinin siyasal alandaki yeri ile ilgili herhangi bir değerlendirme elde edilememiştir. İslamcıların milliyetçilerle aynı cephe içerisinde yer alarak, sosyalistlere karşı mücadele etmeleri, gerek camilerde, gerekse meydanlarda antikomünist propaganda yapmaları sol/sosyalist partilerle İslamcılar arasındaki mesafeyi ortaya koymaktadır.

12 Eylül 1980 darbesi sonrası süreçte İslamcı siyasetin yükseldiği görülmektedir. Türban eylemleri, 1970 yılında MNP ile partileşerek siyasal yaşamda tekil olarak var olan Milli Görüş hareketinin 1995 yılında iktidara gelmesi yükselişin öne çıkan örnekleridir. RP, 28 Şubat süreci sonucunda ordu eliyle iktidardan indirilmiştir. RP sonrası Fazilet Partisi ve Saadet Partisi Milli Görüş hareketinin tarihsel anlamda devamı konumunda siyaset yürütmeye devam etmektedir. AKP her ne kadar İslamcı bir parti olmadığını iddia etse de din üzerine yürüttüğü politikalarda dindar tabana yönelik önemli çalışmalar yapması dikkat çekmektedir.

1980 sonrası sol/sosyalist partilerin programlarında laikliğe, din alanı ile siyasal alanın birbirinden ayrılmasına önem verdikleri görülmektedir. Türkiye’deki mevcut laiklik anlayışı eleştirilmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı, imam hatip liseleri gibi kurumsal yapıların devlet idaresi altında faaliyette olmaları doğru bulunmamaktadır. Devletin din, din ile ilgili konularda tarafsız olması gerektiği fikri öne çıkmaktadır.

12 Eylül 1980 Darbesinden önce ve sonra sol/sosyalist partilerin dine, dinin siyasal alandaki yerine nasıl yaklaştıkları konusunda elde edilen veriler ışığında değerlendirmelerini karşılaştırdığımızda çok fazla bir farkın olduğu söylenememektedir. Yalnızca DSİP, EHP ve BDP diğer incelenen partilerden farklı bir tavır içindedir. Bu partilerden BDP bir halk hareketinin temsilcisi konumunda olması nedeniyle İslamcılara da bünyesinde bulundurmaktadır. DSİP ve EHP’nin İslamcılara yakın duruşlarının bir tür özeleştirisi temelinde olduğu düşünülmektedir. DSİP 1995 seçimlerinde “gerici” RP’ye karşı “laik” CHP’yi desteklemiştir. 28 Şubat süreci sonrasında partide bu tarz politik tavırlar yerini işbirliğine bırakmıştır. EHP ise, 1980 öncesi konjonktürel olarak sol/sosyalist partilerin din ile ilgili değerlendirmelerde bulunmadığını; ancak 1980 sonrası süreçte bu konuya eğilmenin ve dindar insanların da sosyalist partilere dahil edilmelerinin görevleri olduğu iddiasındadır.

1980 öncesi ile 1980 sonrası sol/sosyalist hareketlerinin dine, dinin siyasal alana etkisine ilişkin değerlendirmelerinde genel itibariyle pek bir farklılık olmaması önemli bir eksiklik olarak değerlendirilebilmektedir. Coğrafya anlamında azımsanmayacak bir inanç geçmişi olan Türkiye’nin bu özelliği mutlaka dikkate alınmalıdır. Kaba bir materyalist anlayışla politika yürütülmesi sınıf çelişkilerinin giderek derinleştiği, kimliklerin parçalandığı günümüz konjonktürel yapısının gerisinde kalmaktadır.

GÖRÜŞMELER

Aydemir Güler 05.04.2011

Erkan Baş 06.04.2011

Roni Margulies 07.04.2012

Arslan Kılıç- Mehmet Ulusoy 09.04.2012

Alper Taş 13.04.2011

Levent Dölek 13.04.2011

Şamil Altan 15.04.2011

Sibel Uzun 16.04.2011

Volkan Köse 19.04.2011

Ufuk Göllü 19.04.2011

Levent Tüzel 20.04.2011

Sebahat Tuncel³ 27.08.2011

---

³ Diğer tez görüşmelerinin gerçekleştiği tarihte meydana gelen siyasi gelişmeler nedeniyle Sebahat Tuncel ile yüzyüze görüşme gerçekleştirilememiştir. Bu nedenle sorular kendisine mail yoluyla gönderilmiş, tarafınca cevaplandırılmıştır.

KAYNAKÇA

AHMAD, Feroz (1996) *İttihatçılıktan Kemalizme*, çev. Fatmagül Berktaý Baltalı, İstanbul: Kaynak Yayınları.

AHMAD, Feroz (1994) *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Hil Yayınları.

AKAR, Atilla (1989) *Eski Tüfek Sosyalistler*, İstanbul: İletişim Yayınları.

AKARÇAY, Erhan (2008) *Bir Muhafazakarlaştırma Projesi Olarak Türk-İslam Sentezi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji A.B.D. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

AKBULUT, Erden, TUNÇAY, Mete (2007) *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası*, İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.

AKDERE, İlhan, KARADENİZ, Zeynep (1994) *Türkiye Solu'nun Eleştirel Tarihi-1*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Adalet ve Kalkınma Partisi Programı. (2001)

ALPAT, İnönü (2008) *Türkiye Solu Sözlüğü*, Ankara: Dipnot Yayınları.

ATAY, Tayfun (2004) *Din Hayattan Çıkar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

AVCIOĞLU, Doğan (1996) *Türkiye'nin Düzeni I*, İstanbul: Tekin Yayınevi.

AYDIN, Suavi (2009) *Amacımız Devletin Bekası*, İstanbul: TESEV Yayınları.

AYDINOĞLU, Ergun (1992) *Türk Solu (1960-1971)*, İstanbul: Belge Yayınları.

BABACAN, Mehmet (2010) *Deniz Gezmiş*, İstanbul: Kalipso Yayınları.

BABALIK, Naciye (2005) *Türkiye Komünist Partisi'nin Sönümlenmesi*, Ankara: İmge Kitabevi.

BALLI, Rafet (1989) *Sosyalist Sol Konuşuyor*, İstanbul: Cem Yayınevi.

Barış ve Demokrasi Partisi Programı. (2011)

CANIKLIOĞLU, Meltem Dikmen (1998) *Anayasa Arayışları ve Türkiye*, İstanbul: BDS Yayınları.

ÇAKIR, Ruşen (2000) *Direnış ve İtaat*, İstanbul: Metis Yayınları.

ÇAKMAK, Diren (2007) *Forum Dergisi: 1954- 1960*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi A.B.D. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

ÇALIŞLAR, Oral (1991) *İslamda Kadın ve Cinsellik*, İstanbul: AFA Yayıncılık.

ÇALIŞLAR, Oral (1997) *Refah Partisi Nereden Nereye*, İstanbul: Pencere Yayınları.

ÇALMUK, Fehmi (2001) *Erbakan'ın Kürtleri*, İstanbul: Metis Yayınları.

ÇAYAN, Mahir (2003) *Tüm Yazılar*, İstanbul: Eriş Yayınları.

ÇELENK, Halit (2003) *Türkiye İşçi Partisi'nde İç Demokrasi Yaşadıklarım*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Devrimci İşçi Partisi Programı. (2011)

Emekçi Hareket Partisi Programı. (2011)

Emek Partisi Program ve Tüzüğü. (2011)

FEYİZOĞLU, Turhan (2007) *Mustafa Suphi*, İstanbul: Ozan Yayıncılık.

FİNCANCIOĞLU, Yurdakul (2000) *Süleyman Demirel*, İstanbul: Büke Yayıncılık.

GENÇ, Reşat (1998) *Türkiye'yi Laikleştiren Yasalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

GİRİTLİ, İsmet (1967) *Komünizm Sosyalizm ve Anayasamız*, İstanbul: AK Yayınları.

GÖKDEMİR, Orhan, ÖZTÜRK, Sırrı (1999) *Seçimlerde Solun İki Taktiği*, İstanbul: Sorun Yayınları.

GÖLDAŞ, İsmail (1997) *Takrir-i Sükun Görüşmeleri*, İstanbul: Belge Yayınları.

GÜLBAY, Metin, ÖREN, Murat (1997) *Geleceğin Solu Solun Geleceği*, İstanbul: Alan Yayıncılık.

GÜVEN, Dilek (2005) *6-7 Eylül Olayları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

HOBBSAWM, Eric (1996) *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Sarmal Yayınevi.

İŞIKLI, Alpaslan (2008) *Sosyalizm, Kemalizm ve Din*, Ankara: İmge Kitabevi.

İNCEOĞLU, Efecan (2009) *Türkiye'de Siyasal İslamcılığın Evrimi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi A.B.D. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

İşçi Partisi 5. Genel Kongre Metni. (1999)

İşçi Partisi Milli Hükümet Programı. (2006)

İşçi Partisi Tüzüğü. (2010)

İşçilerin Sosyalist Partisi Programı. (2011)

KAHRAMAN, Hasan Bülent (2007) *Türk Sağı ve AKP*, İstanbul: Agora Kitaplığı.

KESKİN, Atilla (2005) *Acılara Yenilmeyen Gülümseyişler*, İstanbul: Gendaş Kültür.

KIVILCIMLI, Hikmet (1992) *Yol 2*, İstanbul: Bibliotek Yayınları.

KIVILCIMLI, Hikmet (1999) *Allah-Peygamber-Kitap*, İstanbul: Bumerang Kitaplar Yayınevi.

MARDİN, Şerif (1997) *Bediüzzaman Said Nursi Olayı*, İstanbul: İletişim Yayınları.

MERT, Nuray (2007) *Merkez Sağın Kısa Tarihi*, İstanbul: Selis Kitaplar.

Özgürlük ve Dayanışma Partisi Programı. (2006)

Özgürlük ve Dayanışma Partisi 1. Büyük Konferans Kongre Metni. (1997)

ÖZDALGA, Elizabeth (2006) *İslamcılığın Türkiye Seyri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZDEMİR; Hikmet (1986) *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı Yön Hareketi*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

ÖZEL, Mustafa (1997) *Refahlı Türkiye*, İstanbul: İz Yayıncılık.

ÖZKAZANÇ, Alev (2007) *Siyaset Sosyolojisi Yazıları*, Ankara: Dipnot Yayınları.

POLAT, Emre (2004) *Osmanlı'nın İlk Yahudi Sosyalisti*, İstanbul: Truva Yayınları.

SALMAN, Turhan (2004) *TİP Parlamentoda (1963–1966)*, İstanbul: TÜSTAV.

SARGIN, Nihat (2004) *TİP'li Yıllar (1961–1971) Anılar Belgeler I*, İstanbul: Felis Yayınları.

Sosyalist Demokrasi Partisi Programı. (2011)

SOMAY, Bülent (2008) *Çokbilmiş Özne*, İstanbul: Metis Yayınları.

ŞEN, Serdar(2004) *AKP Milli Görüşçü Mü?*, İstanbul: Nokta Kitap.

- ŞEN, Serdar (1995) *Refah Partisinin Teori ve Pratiği*, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- ŞENER, Mustafa (2010) *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset*, İstanbul: Yordam Kitap.
- TANYOL, Cahit (1999) *Neden Türban*, İstanbul: GENDAŞ.
- TARHANLI, İhtar B. (1993) *Müslüman Toplum, Laik Devlet, Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı*, İstanbul: Afa Yayıncılık.
- TEKELİ, İlhan (1982) *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- TEVETOĞLU, Fethi (1967) *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Türkiye İşçi Partisi Programı (1975), İstanbul: Türkiye İşçi Partisi Yayınları.
- TİMUROĞLU, Vecihi (1991) *Türk-İslam Sentezi*, Ankara: Başak Yayınları.
- Türkiye Komünist Partisi Programı. (2001).
- TOKER, Metin (1991) *DP Yokuş Aşağı 1954-1957*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- TUNAYA, Tarık Zafer (1988) *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt: 1, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- TUNAYA, Tarık Zafer (2003) *İslamcılık Akımı*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- TUNÇAY, Mete (1978) *Türkiye'de Sol Akımlar I*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- TUNÇAY, Mete (1992) *Türkiye'de Sol Akımlar II*, İstanbul: BDS Yayınları.
- Türban Neyi Örtüyor. (2010).

ÜNLÜ, Barış (2002) *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

ÜNSAL, Artun (2002) *Türkiye İşçi Partisi (1961–1971)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet (1990) *12 Eylül Karşı Devrim*, İstanbul: Evrim Yayınları.

YANARDAĞ, Merdan (2002) *MHP Değişti Mi?*, İstanbul: GENDAŞ Predikat.

YETKİN, Çetin (2002) *Karşı Devrim 1945–1950*, İstanbul: Otopsi Yayınları.

YILMAZ, Adil (2006) *Bu Tarih Bizim*, İstanbul: Devrim Dergisi Yayınları.

YURTSEVER, Haluk (2008) *Yükseliş ve Düşüş Türkiye Solu 1960–1980*, İstanbul: Yordam Kitap.

ZİLELİ, Gün (2002) *Yarılma(1954–1972)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

ZÜRCHER, Eric Jan (2009) *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner Gönen, İstanbul: İletişim Yayınları.

MAKALELER

AKAL, Emel (2008) “Mustafa Suphi”, *Sol*, Cilt: 8, ed. M. Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları.

AKBULUT, Örsan (2001) “Ulusal Siyaset-Yerel Siyaset İlişkisi Bağlamında 1963 Yerel Seçimleri”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt:10, Sayı:4.

AKKAYA, Yüksel (2003) “Korporatizmden Sendikal İdeolojiye, Milliyetçilik ve İşçi Sınıfı”, *Milliyetçilik*, Cilt: 4, ed. T. Bora, İletişim Yayınları, İstanbul.

AYDIN, Cevriye (2010) “Türban Bir Özgürlük Sorunu Mudur?”, *Özgürlük Dünyası Dergisi*, Sayı: 217.

BENLİSOY, Foti, ÇETİNKAYA, Doğan (2008) “İştirakçi Hilmi”, *Sol*, Cilt: 8, ed. M. Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları.

BİLGİÇ, Akif Ulaş (2008) “Doktor Hikmet Kıvılcımlı”, *Sol*, Cilt: 8, ed. M. Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları.

BORA, Tanıl (2008) “Türkiye Solunda Faşizme Bakışlar”, *Sol*, Cilt: 8, ed. M. Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları.

BULAÇ, Ali (2005) “İslam’ın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcıların Üç Nesli”, *İslamcılık*, Cilt: 6, ed. Y. Aktay, İstanbul: İletişim Yayınları.

BULAÇ, Ali (2011) “İslamcılık ve Milli Görüş”, *Zaman Gazetesi*, sayı:16640, 03.03.2011, İstanbul.

ÇAKIR, Ruşen (2005) “Milli Görüş Hareketi”, *İslamcılık*, Cilt: 6, ed. Y. Aktay, İstanbul: İletişim Yayınları.

ÇETİNKAYA, Doğan, DOĞAN, Görkem (2008) “TKP’nin Sosyalizmi (1920–1990)”, *Sol*, Cilt: 8, ed. M. Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları.

ÇULHAOĞLU, Metin (1987) “Solun Tarihinde Atılım ve Restorasyon Dönemleri”, *Gelenek Dergisi*, sayı:6, İstanbul.

DOĞAN, Ali Ekber (2009) “İslamcı Sermayenin Gelişme Dinamikleri ve 28 Şubat Süreci”, *AKP Kitabı*, der. İ. Uzel, B. Duru, Ankara: Phoenix Yayınevi.

DÖLEK, Levent (2011) “Ramazan’ın Ardından”, *Gerçek Gazetesi*, sayı: 23, İstanbul.

DURAN, Burhanettin (2005) “Cumhuriyet Dönemi İslamcılığı”, *İslamcılık*, Cilt: 6, ed. Y. Aktay, İstanbul: İletişim Yayınları.

ESMER, Gülsüm Tütüncü (2008) “Propaganda, Söylem ve Sloganlarla Ortanın Solu”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:10, sayı:3, İzmir.

GİRİTLİ, Aydın (1998) “Restorasyon Kemalizmi”, *Gelenek Dergisi*, sayı:57, İstanbul.

GÖKMEN, Özgür (2008) “Esat Adil Müstecaplıoğlu”, *Sol*, Cilt: 8, ed. M. Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları.

GÜLER, Aydemir (2011) “Solun Öncelikleri Var”, *Komünist Dergisi*, sayı: 337, İstanbul.

GÜZEL, Cemal (2008) “Türkiye’de Maddecilik ile Maddecilik Karşıtı Görüşler”, *Sol*, Cilt: 8, ed. M. Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları.

İNKAAYA, Dilay (2007) “Bize Gül Bahçesi Vaadetmediler”, *Kurtuluş Dergisi*, sayı:9, İstanbul.

KAHYA, Mustafa (2011) “Kimin Hizbullahı?”, *İşçi Dünyası Gazetesi*, sayı:9, İstanbul.

KARA, Erdal (2011) “AKP Eliyle Otoriter Devlet Yapılanmasına Doğru”, *İşçi Dünyası Gazetesi*, Mart 2011, sayı: 10, İstanbul.

KARA, İsmail (2001) “Diyanet İşleri Başkanlığı”, *İslamcılık*, Cilt: 6, ed. Y. Aktay, İstanbul: İletişim Yayınları.

KARAKAŞ, Şenol (2005) “AKP Nasıl Bir Partidir?”, *Sosyalist İşçi Gazetesi*, sayı: 239, İstanbul.

KARAKAŞ, Şenol (2008) “Bir Öcü, Bir Tehdit: Siyasal İslam”, *Sosyalist İşçi Gazetesi*, sayı:313, İstanbul.

KARPAT, Kemal (2004/2005) “Türkiye’de Bugün İdeoloji Durumu”, *Doğu Batı Dergisi*, sayı:30, Ankara.

KIVILCIMLI, Hikmet (1971) “TİP Üzerine Araştırı”, *Sosyalist Gazetesi*, 23.03.1971, sayı:17, İstanbul.

KOZAKLI, T. Süreyya (2008) “Mahir Çayan’ın Siyasi Düşüncesi”, *Sol*, Cilt: 8, ed. M. Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları.

MARGULİES, Roni (2005) “AKP’ye Güveniyorum!”, *Sosyalist İşçi Gazetesi*, sayı: 242, İstanbul.

ÖNAL, Nevzat Evrim (2011) “Türkiye’de Siyasal İslamın Evrimi”, *Sol Gazetesi*, 23.03.2011, sayı:370, İstanbul.

PEKDEMİR, Melih (2008) “Devrimci Yol”, *Sol*, Cilt: 8, ed. M. Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları.

PİROĞLU, Musa (2004) “Siyasal İslamın Coğrafyası ve AKP’nin Rakımı”, *Kurtuluş Dergisi*, sayı: 5, İstanbul.

PUSATLIOĞLU, Gülseren (2008) “AKP’nin Türban Samimiyetsizliği”, *Kurtuluş Gazetesi*, sayı:1, İstanbul.

SARIBAY; Ali Yaşar (2005) “Milli Nizam Partisi’nin Kuruluşu ve Programının İçeriği”, *İslamcılık*, Cilt: 6, ed. Y. Aktay, İstanbul: İletişim Yayınları.

SİLİER, Orhan (2008) “TİP’in İkinci Dönemi”, *Sol*, Cilt: 8, ed. M. Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları.

SUNAY, Cengiz (2005) “1950’li Yıllarda Göç ve Toplumsal Değişme Olgusunun Türk Siyasal Hayatına Etkileri”, *Bilgi Dergisi*, Sayı:11, İstanbul.

ŞİRİN, Tolga (2005) “Yapay Gündem: Türban”, *Sosyalist İşçi Gazetesi*, sayı: 239, İstanbul.

TARKAN, Doğan (2012) “Muhalefetin Temelleri”, *Altüst Dergisi*, sayı: 5, İstanbul.

TAŞKIN, Yüksel (2006) “Muhafazakar Bir Proje Olarak Türk-İslam Sentezi”, *Muhafazakarlık*, Cilt: 5, ed. A. Çiğdem, İstanbul: İletişim Yayınları.

TÖRE, Teslim (1988) “Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu’nun (THKO) Doğuşu-Gelişimi ve Sonu”, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt:7, İstanbul: İletişim Yayınları.

TURAN, Sibel (2005) “Türkiye’de Siyasal İslam’ın Görece Yükselişi: 28 Şubat Dönemeci ve Sonuçları”, *Kapitalizm ve Türkiye II*, haz. F. Ercan, Y. Akkaya, Ankara: Dipnot Yayınları.

UTKUCU, Murat (2010) “Aynı Trende: İslam ve Sosyalizm”, *Birikim Dergisi*, Sayı:250, İstanbul.

UZUN, Sibel (2011) “Söz, Yetki, Karar, İktidar Halka”, *Emekçi Hareket Gazetesi*, sayı: 14, İstanbul.

YALÇINER, Mustafa (2008) “Kaç 68 Var?”, *Evrensel Kültür Dergisi*, sayı:197, İstanbul.

YILDIRIM, Umut (2011) “AKP’nin Kürt Politikası”, *İşçi Dünyası Gazetesi*, sayı:9, İstanbul.

ZÜRCHER, Eric Jan (1988) “İloğlu, Ali İhsan (Kör)”, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt: 6, İstanbul: İletişim Yayınları.

“Cumhurbaşkanlığı Seçimleri-Askeri Muhtıra ve Bağımsız Emekçi ‘Cephesi’nin Önemi” (2007), *Özgürlük Dünyası Dergisi*, sayı:181, İstanbul.

“Faşist Hareket ve MC İktidarları” (1988), *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt: 7, İstanbul: İletişim Yayınları.

“Kamusal Alan Ortak Akıldır” (2007), *Sosyalist İşçi Gazetesi*, sayı:296, İstanbul.

“Türkiye’yi İl İl İrtica Haritasına Böldüler” (2010), *Star Gazetesi*, 28.02.2011, sayı:4365, İstanbul.

“Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu Kurucu ve Önderleri” (2007), *Kurtuluş Cephesi Dergisi*, sayı: 97, İstanbul.

“AKP’den Kamu Emekçisine ‘Evet’ Şantajı” (2010), *Gerçek Gazetesi*, sayı: 11, İstanbul.

“SDP’li ve TÖP’lü Tutsaklara Özgürlük!” (2010), *Gerçek Gazetesi*, sayı: 12, İstanbul.

“AKP’den ‘Demokratikleşme’ Operasyonları” (2010), *Gerçek Gazetesi*, sayı: 13, İstanbul.

İNTERNET KAYNAKLARI

ALAYOĞLU, Ali Osman (2010) “Kıvılcımlı’nın Türk Solundaki Politik Yeri”,
<http://www.demirden-kapilar.org/forumlar/Tarihsel%20Maddecilik%20ve%20Sosyalizmin%20Sorunlari/messages/97.htm>, (26.09.2010).

ATEŞ, Hazal (2010) “BDP ‘türban’ Değil ‘inanç paketi’ İstiyor”,
http://www.sabah.com.tr/Gundem/2010/10/20/bdp_turban_degil_inanc_paketi_istiyor, (18.04.2012).

AYDIN, İhsan (2010) “Türkeş, ‘Hayır’cı Bahçeli’ye Ne Derdi?”,
<http://www.haber7.com/haber/20100713/Turkes-Hayirci-Bahceliye-ne-derdi.php>, (20.12.2011).

BABA, Anıt (2008) “Türban Birşeyi Örtüyor Mu?”,
<http://www.sosyalistdemokrasigazete.net/2008/61/4.pdf>, (15.04.2012).

BAYRAKTAROĞLU, M. Ulaş (2011) “Kelebekler Uçtukça Özgürleşeceğiz”,
http://www.sosyalistdemokrasigazete.net/yazilar/ub/m_ulas_bayraktaroglu_20111121.htm, (15.04.2012).

BİRDAL, Akın (2011) “DYP-SHP Koalisyon Hükümeti’nin 500.Gününde İnsan Hakları”,
http://www.ihd.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1687:dyp-shp-koalisyon-hukümetinin-500gununde-insan-haklari&catid=67:genel-merkez&Itemid=213, (15.02.2011).

BORAN, Behice (1969) *Türkiye ve Sosyalizmin Sorunları*,
http://www.behiceboran.org/images/t_sos_s2.pdf, (08.05.2012).

CESUR, Ertuğrul (2011) “Sivas’ta Provokasyona Dikkat”,
http://www.habervaktim.com/haber/192105/sivasta_provokasyona_dikkat.html, (02.07.2011).

ÇINAR, Bilge (2011) “18 Yıl Önce Gazetelerde ‘Madımak’”,
<http://www.sosyalistzemin.com/archive/index.php/t-2360.html>, (15.02.2011).

DİNÇKOL, Bihterin (2002) “Türkiye’de Anayasal Düzen ve Laiklik”, <http://www.iticu.edu.tr/kutuphane/dergi/d1/M00007.pdf>, (01.02.2011).

ERGÜN, Yeliz (2010) “Yargı Kararlarına Rağmen”, <http://www.sosyalistdemokrasigazete.net/gunluk/yelizergun/20101215.htm>, (04.05.2012).

GÜL, Pınar (2010) “İP Öncü Kadın Genel Başkanı Pınar Gül: Türban Büyük Ortadoğu Projesi’nin Örtüsüdür!”, <http://www.ip.org.tr/lib/pages/haberdetayburo.asp?goster=haberdetay&idhaber=2738>, (12.04.2012).

GÜLTEKİN, Mehmet Bedri (2010) “İP Genel Başkan Vekili Mehmet Bedri Gültekin: Güçlü Bir İşçi Partisi, Ülkemizin AKP Felaketinden Kurtuluşunun Yolunu Açacaktır!”, <http://www.ip.org.tr/lib/pages/detay.asp?goster=haberdetay&idhaber=2501>, (28.04.2012).

GÜRÇAN, Öner (2011) “Vatan Partisi Tüzük ve Programı”, http://www.onergurcan.org/hikmet%20kivilcimli/vp_tp.html, (16.01.2011).

HANNAOĞLU, Akman Eriş (2010) “DİSK ve DİSK’in 1960-70’li Yıllardaki Sendikal Anlayışı”, http://www.iscibirli.info/T/86/disk_ve_disk%E2%80%99in_1960-70%E2%80%99li_yillardaki_sendikal_anlayisi, (06.02.2011).

KESKİN, Cem (2011) “6-7 Eylül Olayları: Azınlıkları Tasfiye Hareketi”, http://marksist.com/cem_keskin/6_7_eylul_olaylari_azinliklari_tasfiye_hareketi.htm, (12.02.2011).

KIRKINCI, Mehmed (2010) “Milli Nizam Partisinin Kurtuluşu”, <http://www.mehmedkirkinci.com/index.php?s=article&aid=71>, (09.07.2011).

KÖSE, Mustafa (2011) “Darbe Geliyorum Demez”, <http://www.populertarih.com/darbe-geliyorum-demez/>, (12.02.2011).

KÜÇÜKAYDIN, Demir (2009) “Kıvılcımlı Üzerine Yazılar”, <http://www.akintiya-karsi.org/koxuz/icerik/hikmet-kivilcimli-uezerine-yazilar>, (04.03.2012).

KÜÇÜKAYDIN, Demir (2010) “Mihri Belli’nin Vatan Partisi Programı Eleştirisinin Eleştirisi”, <http://www.demirden-kapilar.org/anasayfa/node/16>, (26.09.2010).

KÜÇÜKAYDIN, Demir (2005) “Tersinden Kemalizm”, <http://www.akintiya-karsi.org/koxuz/files/almanya%20baskisi.pdf>, (28.04.2012).

ÖZÇELİK, Pınar Kaya (2010) “Demokrat Parti’nin Demokrasi Söylemi”, http://www.politics.ankara.edu.tr/eski/dergi/pdf/65/3/8_ozcelik_pinar.pdf, (08.11.2010).

ÖYMEN, Altan (2011) “NATO’ya Girelim”, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazar&Date=28.11.2010&ArticleID=1030635>, (09.02.2011).

ÖZDAĞ, Cenk (2011) “Şeyh Sait İsyanı Konusunda Türkiye Solu”, <http://www.hakimiyetimilliyeh.org/index.php/tarih/1080330-seyh-sait-isyani-konusunda-turkiye-solu-cenk-ozdag.html>, (11.11.2011).

PERİNÇEK, Doğu (2007) “İşçi Partisi Genel Başkanı Doğu Perinçek 400 Sayfalık ‘Tayyip Erdoğan’ın Yüce Divan Dosyası ‘nı Kamuoyuna Açıkladı’”, <http://www.ip.org.tr/lib/pages/detay.asp?goster=haberdetay&idhaber=605>, (30.04.2012).

PERİNÇEK, Doğu (2010) “İşçi Partisi’nin Türban Bildirisi Büyük İlgi Görüyor!”, <http://www.ip.org.tr/lib/pages/haberdetayburo.asp?goster=haberdetay&idhaber=2772>, (14.04.2012).

PERİNÇEK, Doğu (2012) “Hızadan Çıkan Türk Generalleri”, <http://www.ip.org.tr/lib/pages/detay.asp?goster=haberdetay&idhaber=4108>, (23.04.2012).

PERİNÇEK, Doğu (2012) “Doğu Perinçek: Din Dersi ve Haçlı Misyonu”, <http://www.ip.org.tr/lib/pages/detay.asp?goster=haberdetay&idhaber=206>, (30.04.2012).

SALİHOĞLU, Muhsin (2003) “1920’den Günümüze TKP 1’”, <http://www.urundergisi.com/makaleler.php?ID=256>, (14.11.2010).

SANCAR, Nuray (2011) “AKP’nin Demokrasi Karnesi”, <http://www.ozgurlukdunyasi.org/arsiv/74-sayi-219/357-akpnin-demokrasi-karnesi>, (23.12.2011).

SAVRAN, Sungur (2009) “Yenişemeyen Pehlivanlar Görüşmeye Doyamıyor!”, http://www.birgun.net/sunday_index.php?news_code=1246793271&day=05&month=07&year=2009, (18.04.2012).

SİNAN, Mehmet (2005) “Marksizm ve Türk Solunun İdeolojik Geleneği”,
<http://www.marksisttutum.org/marksizmveturk.htm>, (01.06.2005).

ŞEKER, Tekin (2011) “Türk Basınında Demokrat Parti’nin Din Politikaları (1946–1954)”,
<http://akademiktarih.com/pdfler/store/tekinseker1.pdf>, (06.02.2011).

Sosyalist Demokrasi (2008) ”Bu Oyunu Bozabiliriz”,
<http://sosyalistdemokrasigazete.net/2008/62/5.pdf>, (16.04.2012).

ŞİMŞEK, Seda (2008) “DEP’li 6 Milletvekili Evine Sağ Dönemeyecekti”,
www.bugun.com.tr/haber-detay/45624-dep-li-6-milletvekili-evine-sag-haberi.aspx,
 (20.12.2011).

TAŞ, Alper (2009) “AKP’nin Dini Para-Alper Taş”,
http://www.yenidenevrim.org/genel/bizden_detay.php?kod=1969&tipi=23, (04.05.2012).

TAŞ, Alper (2011) “BDP Kongre Konuşması”,
http://www.odp.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=2844&tipi=2&sube=0, (26.11.2011).

TAŞ, Alper (2012) “Şükretmeyeceğiz Mücadele Edeceğiz”,
http://www.odp.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=2923&tipi=3&sube=0, (02.05.2012).

TAŞKIN, Yüksel (2011) “Asayişçi Otoriterlik ve Kemalist Pragmatizm Arasında Bir Lider: İsmet İnönü”,
http://www.birgun.net/sunday_index.php?news_code=1273395142&year=2010&month=05&day=09, (15.02.2011).

TOPRAK, Zafer (2006) “Türkiye’de ‘Sol Faşizm’ Ya Da Otoriter Modernizm 1923-1946”,
http://www.obarsiv.com/pdf/cts_0506_zafertoprak.pdf, (20.04.2012).

TÜZEL, Levent (2008) “EMEP: Türban Yasalarla Çözülmez”,
http://www.evrensel.net/v2/haber.php?haber_id=24315, (03.04.2012).

WOODS, Alan (2001) “Marksizm ve Din”,
http://www.marksist.net/diger_yazarlar/marksizm_ve_din.htm, (08.05.2012).

YALÇIN, Kadir (2011) “Ergenekon ve Arzulanan Sol Üzerine”, <http://www.ozgurlukdunyasi.org/arsiv/151-sayi-196/426-ergenekon-ve-arzulanan-sol-uzerine>, (23.12.2011).

YALÇIN, Kadir (2011) “Hükümet, Rejim ve Sistem Sorunları”, <http://www.ozgurlukdunyasi.org/arsiv/33-sayi-213/287-hukümet-rejim-ve-sistem-sorunlari>, (23.12.2011).

YAŞLI, Fatih (2010) “28 Şubat Bin Yıl mı Sürecek?”, <http://haber.sol.org.tr/yazarlar/fatih-yasli/28-subat-bin-yil-mi-surecek-25395>, (31.08.2010).

YILDIRMAZ, Sinan (2010) “Demokrat Parti ve Dönemi: Sol Tarihyazımında ‘Kayıp’ Zamanın İzinde”, www.praksis.org/files/018-Yildirmaz.pdf, (26.10.2010).

ZAFER, N. (2011) “Din Sorununa Sosyalizmin Gözlüğünden Bakmak”, http://www.sosyalistdemokrasigazete.net/yazilar/2011/1227_n_zafer.htm, (05.05.2012).

“1961 Anayasası Halkoylaması Sonucuna İlişkin Yüksek Seçim Kurulu Kararı” (2007), http://wiki.hukuki.net/1961_Anayasas%C4%B1_halkoylamas%C4%B1_sonucuna_ili%C5%9Fkin_Y%C3%BCksek_Se%C3%A7im_Kurulu_Karar%C4%B1, (20.02.2011).

“28 Şubat: Bir Daha Asla!” (2011), <http://www.marksist.org/haberler/3117-28-subat-bir-daha-asla>, (28.02.2011).

“28 Şubat 1997: 1000 Yıl Süremeyen ‘Postmodern’ Darbe Gerçekleşti” (2011), <http://www.marksist.org/tarihte-bugun/3116-28-subat-1997-1000-yil-suremeyen-postmodern-darbe-gerceklesti->, (28.02.2011).

“BDP’den Türban Önergesi” (2011), <http://cumhuriyet.com.tr/?hn=284334>, (15.04.2012).

“Cindoruk Meclis Başkanı” (1991), http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/dosya_p.indir?pDosyaAdi=F1353821697_Bulten_010_Kasim_1991.pdf, (15.02.2011).

“Devrimci İşçi Partisi Bildirisi: İkinci Ergenekon Dönemine Hayır!” (2011), <http://www.gercekgazetesi.net/index.php/dp-bildirisi/item/478-devrimci-i%C5%9Fki-partisi-bildirisi-ikinci-ergenekon-d%C3%B6nemine-hay%C4%B1r>, (15.03.2011).

“DİSK Kuruluş Bildirgesi, Kuruluş Tüzüğü ve Belgeler” (1968),
<http://www.disk.org.tr/default.asp?Page=Content&ContentId=424>, (10.05.2012).

“Dinci ve Muhafazakar Partiler İşçilerin Dostu Olabilir Mi” (2012),
<http://www.tkp.org.tr/dosyalar/tkp/fasikul18.pdf>, (14.03.2012).

“DSİP Geçmişiyile Yüzleşmek İster Mi?” (2011), <http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/dsip-gecmisiyle-yuzlesmek-ister-mi-haberi-37568>, (02.01.2011).

“Geçmişimiz” (1997), <http://www.sosyalistisci.org/index.php/gecmiimiz>, (14.09.2010).

“İnananlara Dair Hiçbir Sorun Marksistlere Yabancı Değildir” (2009),
http://www.ehp.org.tr/index.php?option=com_k2&view=item&id=201:inananlara-dair-hi%C3%A7bir-sorun-marksistlere-yabanc%C4%B1-de%C4%9Fildir, (12.04.2009).

“Onurlu Bir Yaşam Behice Boran” (2012), http://www.tsip1974.com/yeni_sayfa_18.htm, (16.02.2011).

“ÖDP’den Türban Açıklaması” (2008), <http://www.kizilbayrak.net/sol-hareket/haber/arsiv/2008/02/09/browse/3/artikel/138/oedpden-tuerban.html>, (30.03.2012).

“Sivas’ta Provokasyona Dikkat” (2011),
http://www.habervaktim.com/haber/192105/sivasta_provokasyona_dikkat.html, (02.07.2011).

“SDP Genel Başkanı Rıdvan Turan: Kürt Özgürlük Hareketi ile İttifak ve Sosyalistlerin Birliği Politikalarımız Dolayısıyla Cezalandırılmaya Çalışıldık” (2011),
<http://www.sosyalistdemokrasigazete.net/haberler/2011/20111001b.htm>, (04.05.2012).

“Sosyalistlerden Başörtüsü Sorununa Farklı Yaklaşımlar” (2011),
<http://www.haberfabrikasi.org/s/?p=6451>, (28.12.2011).

“Türkiye Birleşik Komünist Partisi ve Diğerleri- Türkiye Davası” (1998),
http://www.yargitay.gov.tr/aihm/upload/133_1996_752_951.pdf, (30.04.2012).

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Sezgin KARA

Doğum Yeri: İZMİR

Doğum Yılı: 1986

Medeni Hali: Bekâr

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise 2000–2004: Hayrettin Duran Lisesi

Lisans 2004–2008: Muğla Üniversitesi, İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi

Yabancı Dil: İngilizce